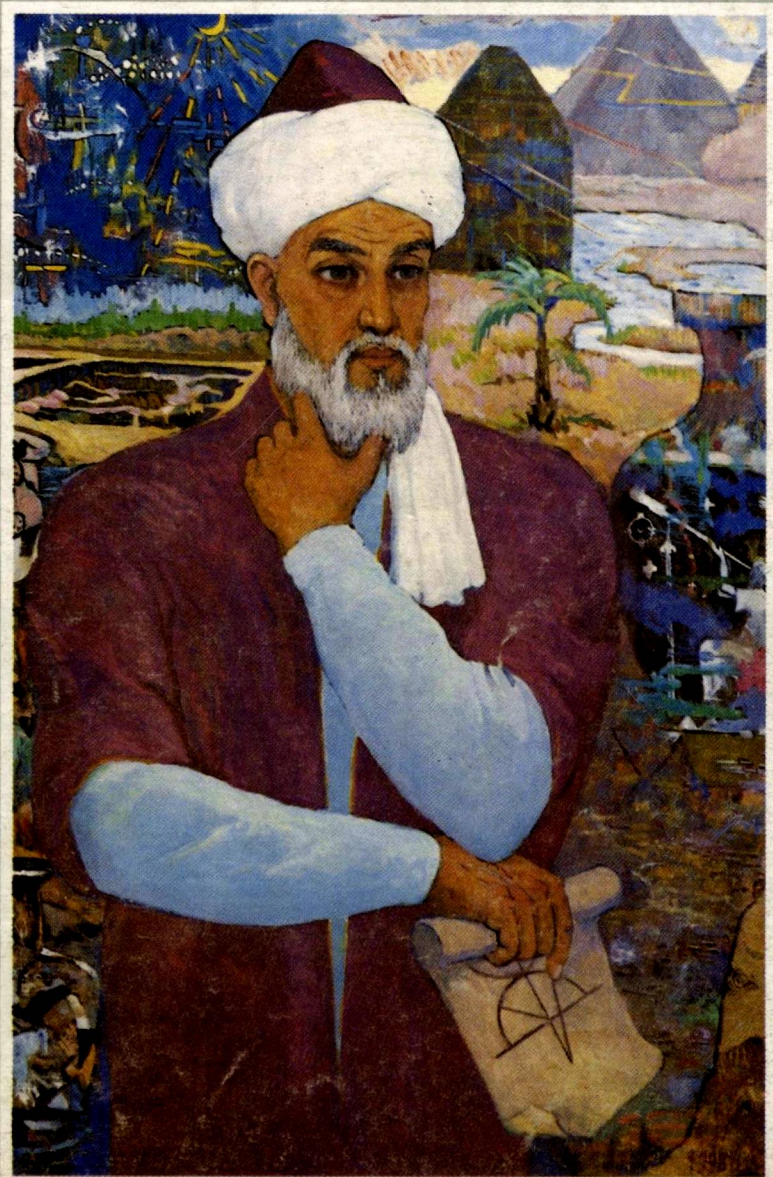
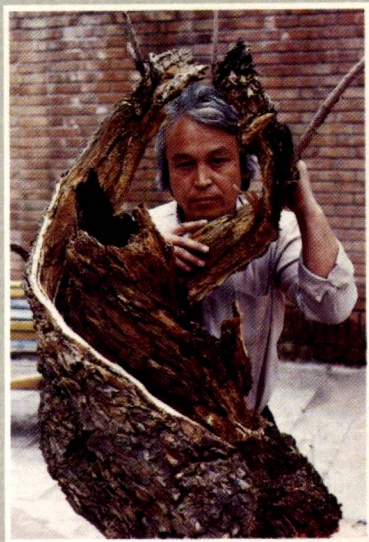
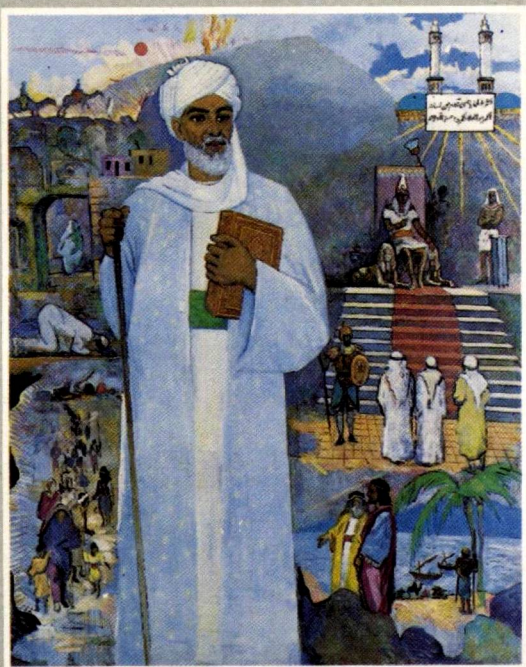

العلماء

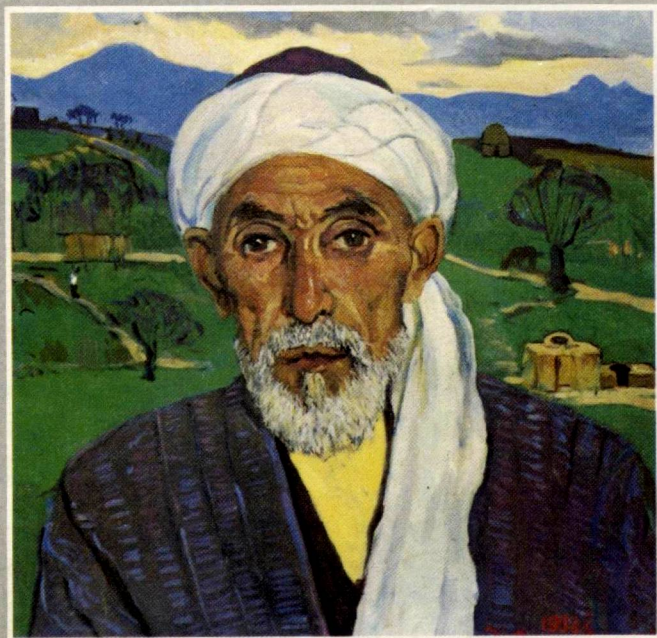
2 485
6
1998

DWS
12/4

Мусаввир Ж.АСРОН.
Имом Бухорий. Мато, мойбўёқ,
1998 йил.

Пиллакор
Хусан ота Пардаев
портрети.
Мато, мойбўёқ,
1989

Ўзбекистон Республикаси

№ 496

6

1998

ноябрь-декабрь

Ижтимоий-сиёсий,
илмий-оммабоп ва
бадий безакли журнал

МУАССИС:

Ўзбекистон Республикаси
Маданият ишлари
вазирлиги

Бош муҳаррир:
Тилаб МАҲМУДОВ.

Таҳрир ҳайъати:

*Рустам АБДУЛЛАЕВ,
Абдумўмин БОЙМАТОВ,
Жуманиёз ЖАББОРОВ,
Асқар МАҲКАМ
(бош муҳаррир ўринбосари),
Тоҳир МИРЖАЛИЛОВ,
Жасур РАСУЛТОВЕВ,
Маълүра НАБИЕВА
(масъул котиб),
Муҳсин ҚОДИРОВ,
Турсунали ҚЎЗИЕВ,
Тўхтасин ҒОФУРБЕКОВ,
Деҳқонбой ҲУСАНОВ.*

Журнал 1925 йилдан
чиқа бошлаган.

УШБУ СОНДА

Тилаб МАҲМУДОВ. Таълим-тарбияда ҳикмат кўп, ҳикмат!...2	
Равшан РАҲМОНОВ. Огоҳликка даъват ("Агар огоҳ сен..." китобини ўқиб).....5	
Марфуа ҲАМИДОВА, Баҳодир АБДУРАҲИМОВ. Аср сўнгида7	
Болтабой ШОДИЕВ. Наврўзи олам.....10	
Лаълихон ЯҲЁЕВА. Тараққиёт – баркамол авлодниги.....14	
Феруза ЁҚУБОВА. Мусиқа ва инсон камолоти.....17	
Гулчеҳра УМАРОВА. Симфония – мўъжизали олам.....18	
Муҳайё МИРЗАЕВА. Қонун тарихига оид.....19	
Жўрабой ЖАББОРОВ. Оила – муқаддас маскан.....20	
"ГУЛИСТОН" ДЕВОНИДАН. "Шеър ёзавер, она Туркистон" (Шеърлар туркуми).....22	
Маҳмуда АБДУЛЛАЁРОВА. Қўтлашга арзийдиган санъаткор (Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Гулсара Ёқубова билан суҳбат).....24	
Жумагул ЖУМАБОЕВА. "Сен мисли камалак – юсак ва сўлмас...".....26	
Маҳкам МАҲМУД. Мусавирнинг юлдузли онлари.....27	
Ботир ВАЛИХУЖАЕВ. "Бобурнома"нинг янги таржимаси.....29	
Фарида АФРЎЗ. Тунда турна товушлари қандай тиниқ (Шеърлар).....30	
Ханжара АБУЛҚОСИМОВА. Қоработир билан Гулчеҳра дарди.....32	
Сайёра ШОДИЕВА. Унинг фариштаси (Шоира Турсуной Содиқова билан мусоҳаба).....34	
Сирожишдин ҒОЗИЕВ. Яхшилик илми.....37	
Жамила ЭРГАШЕВА. Бола. Ҳайратнинг ўлими (Ҳикоялар).....38	
Зухра ЭШМУРОДОВА, Сирожишдин АҲМАД. Маърифат даврининг соҳибқирони.....41	
Ойтилла ҲОЛИҚ. Муштарак оҳанглар.....43	
Ойниса МУҲАММАДИЕВА. Мирзо Абдулқодир Бедилнинг маънавий мероси.....45	
Камола ИБРОҲИМОВА. Юсак ахлоқ учун.....46	
Маълүра НАБИЕВА. Қўшиқ – руҳий озуқа (Ўзбекистон халқ артисти Орифхожи Алимасумов билан мулоқот).....48	
Тошпўлат ТУРСУНОВ. Абдулла Авлоний ва ўзбек театри.....50	
Жалолиддин РУМИЙ. Маснавий (Давоми).....52	
Тешабой БАЯНДИЕВ. Уни чўл булбули деганлар (Халқ артисти Ойимхон Шомуротованинг 80 йиллик юбилейи муносабати билан).....58	
Гулноза ҚОДИРОВА. Маънавият – миллат кўзгуси.....60	
Адолат ЗИЁДОВА. Амир Темур даврида мусиқа санъати.....61	
Абдувосит ЙЎЛДОШЕВ. Маънавият ва маданият.....62	
Муҳсин ҒАНИЕВ. Хотинларнинг касб-корлари (Ҳажвия).....63	

МУҚОВАНИНГ БИРИНЧИ БЕТИДА:

Жўра АСРОН. Аҳмад ал Фарғоний портрети.
Мато, мойбўёқ, 1998 йил.

ТАЪЛИМ-ТАРБИЯДА ҲИКМАТ КЎП, ҲИКМАТ:

Бугунги кунда ғояни, фикрни таққиб билан, маъмурий чоралар билан енгиб бўлмайди. Ғояга қарши фақат ғоя, фикрга қарши фақат фикр, жаҳолатга қарши фақат маърифат билан баҳсаги киришиш, олишиш мумкин.

Ислои КАРИМОВ.

Демак, миллат тарихида шакланган давлатлар ва жамиятлар бағрида етилган миллий мафкуравий ғоялар гоҳ зохиран, гоҳ ботинан бутун халқ маънавияти тарзида, гоҳ маълум даҳо салоҳиятини белгиловчи қадриятларда, гоҳ авлодлар нидоси ва садоси руҳида, ажодларнинг маънавий қадриятлари тимсоли сифатида яшаб келади.

Ҳар бир янги жамиятнинг мақсад ва идеалларига биноан янги авлод дунёқараш ва оламфаҳми шаклланида, янги жамиятнинг қарор топиши ва ривожланиши, ўз навбатида, маънавий янгиланган, ривожланган ва шакланган авлодлар руҳиятини ҳам тақозо этади. Янги жамият аввал миллат орзусида, қалбида пишиб етилади, у объектив реалликка (уни объектив реалликка айланиш йўллари кўп, албатта) айлангач, у кенг жамоатчиликнинг ҳаёт ва тараққиёт тарзини ифодаловчи

ижтимоий организм тарзида қарор топишида худди шу жамият етиштирган кишилар, кенг жамоатчиликнинг илгор дунёқараш ва тафаккури зарур бўлади. Жамият тараққиёти юксак миллий онглиликка, юксак миллий онглилик эса жамиятнинг одилона инсонийлашувига боғлиқ бўлиб қолади. Бир-бирини тақозо этувчи ва бир-бирининг тараққиётини белгиловчи бу ижтимоий омиллар муштараклиги жамият ва мамлакатнинг миллий манфаатлари ва истикболни қаролатловчи кучлардир.

Ана шу маънода 7 йил мобайнида республикаимизда қарор топаётган адолатли демократик жамиятни ва бу жамиятда истиқомат қилувчи кишиларнинг онгини, дунёқарашини ўзгартириш ва инсонийлаштириш мақсадида ниҳоятда кўп ва ҳўп ижтимоий-тарихий чора-тадбирлар кўрилмоқда. Инсон эркинлиги ва озодлигини таъминловчи Ўзбекистон Конституцияси

қабул қилинди, қатор университетлар ташкил этилиб, ўқув тизимимизда жаҳон андозалари, тарбия йўналишида маънавий меросимизнинг энг илгор ва инсонпарвар тамойиллари асос қилиб олинди; давлат ва жамият қурилиши масалаларини ўрганишга илмий тус берилди; Ватанимизнинг Қуролли кучлари ва хавфсизлигини мустаҳкамлаш, фуқароларнинг ўз уйи ва иш жойларида тинч-хотиржам бўлишлари бўйича чора-тадбирлар белгиланди; таълим тизимимиздаги ислохотлар замонавий лицей ва коллежлар таъсис қилинишига олиб келди; ёшларнинг билим ва салоҳиятларини юксалтириш мақсадида "Улуғбек", "Умид", "Устоз" каби жамғармалар тузилди; Ўзбекистон Республикасида умумий ўрта таълимни ташкил этиш ва республикаимизда ўрта махсус, касб-хўнар таълими ташкил этиш чора-тадбирлари ишлаб чиқилди ва булар Ўзбекистонда Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурининг бўлишига олиб келди; санъат ва адабиёт ҳақидаги Президент фармонлари, Бадий Академиянинг ташкил этилиши, Имом ал Бухорий, Амир Темур, Бобур, Улуғбек, Баҳоуддин Нақшбанд, ал Фарғоний каби миллий маданиятимиз дарғаларига бағишланган тантаналар янги жамиятнинг амалга ошираётган реал маънавий ишларидир. Улар янги жамиятнинг куч-қудратидан нишона бўлибгина қолмай, миллий онг ва янги дунёқараш шаклланишида ҳам жуда катта аҳамият касб этмоқда.

Дунёда миллатларни тез ва қисқа муддат ичида бирлаштирувчи миллий ғоя ва миллий ифтихор туйғусидан қучли нарса йўқ. Шунинг учун миллий ғоя ва миллат манфаатларини ифодаловчи дунёқарашдан бакуват маънавий кўрғон ҳам йўқ. Бундай кўрғонни на тўп, на замбарак, на дўк-пўпса билан енгиб бўлмайди. Мамлакатларнинг ерини, мол-мулкни босиб олиш мумкин, аммо халқ қалбини топтаб, уни тиз чўктириб, онг ва дунёқарашини куч билан, қурол билан ўзгартириб бўлмайди.

Миллатнинг маънавий кўрғони фақат шу миллатни ўзи ва ўз ичидан етишиб чиққан даҳолари орқали, шунингдек, умумбашарий қадриятларнинг инсонпарвар ғоялари таъсиридагина юксалиши мумкин.

Ислои Каримов Абдулла Авлонийнинг "Тарбия биз учун ё ҳаёт, ё мамот, ё нажот, ё ҳалокат, ё саодат ё фалокат масаласидир" деган

фигурини эслайди. Чунки ҳар қандай жамият ўз тарбия тизимига, ахлоқий, бадиий-эстетик, сиёсий ва маданий юксалиш идеалига эга бўлмасдан туриб бир қадам ҳам олға юра олмайд.

Бирор жамият ўз ижтимоий-сиёсий мавқеини тасдиқлаш жараёнида унинг замирида асрлар мобайнида шаклланиб келган одамлар онги, дунёқарашига ўрнашиб қолган тарбиявий кўникмалар ҳам мавжуд бўлади. Бу кўникмалар, одат ва анъаналар табиий равишда янги жамият руҳиятига мос келиб, сингиб кетиши ҳам мумкин, уларни ислоҳ қилиш ва янги жамиятга мослаштириш эҳтиёжи туғилиши ҳам мумкин. Чунки янги жамиятни эскича қарашлар, эскича онг ва эскича дунёқараш билан яратиб, мустаҳкамлаб бўлмайди. Мана шу ўринда таълим-тарбия тизимини ислоҳ қилиш ва одамларда янгича дунёқараш тамойилларини шакллантириш вазифаси кун тартибига чиқади.

Инсон бир умр тарбияланади. Лекин кўр-кўрона ва инсон кадр-қимматино камситувчи, маънавиятини сундирувчи тарбияга эмас, балки коинот сарвари, миллатни яратувчи инсон қобилияти ва руҳиятини юксалтирувчи тарбияга муҳтож. Бекорга аллома кексаларимиз 90 ёшга тўлиб ҳам мен дунёга келиб, шунча йил яшаб ҳали ҳеч нарса билмаслигимни билдим демаганлар. Билимдон одамлар ўзларини тарбияда, билимсиэлар эса ўзларини тарбиядан ташқарида кўришни севадилар. Тарбия учун, ёш қари, аёлу эркак баробар. Онгини юксалтирмак, маълум дунёқарашга эга бўлмоқ инсон бурчидир. Уни тушуни ё тушунмаслик мумкин. Бинобарин, тарбия - онг бешиги, тафаккур эса маънавият аргим-чогидир.

Президентимиз тарбия масаласи янги жамиятни барпо этиш ва мустаҳкамлашда, миллий мафқурани шакллантиришда бекиёс омил эканлигини тавкидлаб ўтади: "Таълим-тарбия - онг маҳсули, лекин айни вақтда онг даражаси ва унинг ривожини ҳам белгилайдиган омилдир. Бинобарин, таълим-тарбия тизимини ўзгартирмаздан туриб эса биз кўзалган олий максад - оод ва обод жамиятни барпо этиб бўлмайди."

Мустақил Ўзбекистонимизда қарор топаётган таълим-тарбия тизимининг максаси ва афзалликлари нималардан иборат, деган савол турганда. Аввало, ҳар бир иқтидорли ёш авлод бирор касб-хунарни эгаллаши, наинки унинг яшаши ва турмушини белгиловчи асосий омил, шунингдек, унинг ўз Ватани ва

мамлакатида инсон сифатидаги ўрнини ҳам белгиловчи, унинг моддий турмушини таъминловчи асосий кафолат сифатида кўзга ташланмоқда. Сир эмаски, бундан 10-15 йил илгари кўпчилик одамлар ўз фарзандларини олий ўқув юртларига кириши учун жон-жаҳдлари билан ҳаракат қилар эдилар. Уларни ўқишни битириб чиққан фарзанднинг билими эмас, ёнидаги дипломи кўпроқ қизиқтирар эди. Диплом ҳақиқийми ё қалбакими бу билан ҳеч кимнинг иши бўлмас, мутахассиснинг жамиятдаги ўрнини диплом белгилар эди. Бошдаги билим эмас, чўнтакдаги қоғоз инсонга лавозим, мартаба беради. "Шахсий варақа" да акс этадиган ёки кўча-кўйда, маърака, чиқишларда кўзга ташланадиган "сиёсий онглилик", сохта гоъларга, баландфарвоз шiorларга ўчлик, яккахон мафқурага садоқат лавозим ва мартаба пиллапояларини ёритиб турарди.

Раҳбар лавозимларга кўтарилиш ҳам сохта гоъларга содиқлик ва маддоҳлик натижалари бўларди. Амал-тақал қилиб диплом олган киши ўз қобилияти ва онига яраша эмас, собиқ совет тузумига, сохта гоъларга ва унинг раҳбарлигига садоқат эвазига лавозим эгалларди ва шу тариқа қанотли отини эгарларди.

"Бу тизим, - дейди Ислом Каримов, - Ватанига, халқига, миллатига фидокор, мустақил фикрлайдиган, бирор бир масалани онгли равишда, масъулият билан ҳал қиладиган, изланувчи, янгилликка интилувчи кадрларни эмас, асосан, сазё савияли ходимларни, муте кишиларни минг-минглаб етиштирган эди".

Жамият тараққиети янги ўзанга буриб юборилган, бутун мамлакат бўйлаб ислохотлар авж олиб кетган, одамлар ҳаёти ва онгини силжиш ва

покланиш, миллий ифтихор ва келажакка ишонч туйғулари қамраб олган бир шариотда маънавият соҳасида саракни саракка, пучакни пучакка ажратиш жараёни ҳам кучайиб борди. Эскича яшаб, эскича фикр юратадиган одамлар янгилик ва ислохотларга бевосита қаршилиқ кўрсатишга журъат этмасалар ҳам янги замон, янги ижтимоий муҳитнинг янгича томошабинлари сифатида кўзга ташланиб қолдилар. Улар мустақиллик муҳитига мослашмаганлари, ўзларини қайта кура билмаганлари ҳолда янги ижтимоий тизим доирасида ўзларининг эскича мавқеи ва мартабаларини сақлаб қолишга тиш-тирноғи билан киришиб кетдилар. Юрак-юрақдан мустақиллик гоълари учун курашиш ҳам, миллий мафқура асосидаги дунёқарашга эга бўлиш эмас, балки ўзгарган замон юзини ўзига қаратиб олишга ва унда шахсий ҳаётининг енгил-елпи ўзгариши учун қулай вазият ҳамда қулай имконият топишга интилиш доллари ҳам учраб қолди. Ҳақиқий тadbиркорлик ўрнини қаллоблик, жамият манфаатини, миллий истиқлол ютуқларини шахсий тўкин-сочинликка қурбон қилиш ҳолатлари ҳам кўзга ташланди. Бундай ижтимоий иллатлар эски дунёқараш ва эскича онгдан янгича дунёқараш ва миллий юксалиш сари қадам қўйиш пайтида, тарихий бурилиш пайтларида содир бўладиган ҳодисалар сифатида кўринди.

Мустақиллик наинки бутун жамиятнинг ижтимоий-сиёсий, маънавий-маданий ҳаётини тубдан янгилас, балки ҳар бир кишининг ўзлигини, тушунчасини, тасавуруни, идеалини, хатти-ҳаракатларини ошқорла этишга чорлади. Янгиллики ҳис қила олмаганлар қаторида уни тушунмаган кимсалар ҳам бўлди.

Худди шундай кишиларни назарда

тутган Президентимиз “Жамияти-мизни янгилаш, ислохотларни ҳаётга тадбиқ этиш, бозор иқтисодиёти асосларини барпо қилишга ўтар эканмиз, ана шундай онги котиб қолган, азму шижоатдан йироқ, эл-юрт манфаати учун куйиб-ёнмайдиган кадрлар муттасил равишда ишинг белига тепиб туришини ҳис қилдик, очигини айтсам, ҳозир ҳам сезяп-миз”, – дейди.

Бундай одамлар озми-кўпми жамиятимизда бор экан, сиёсий ва иқтисодий ислохотлар билан баробар маданият, илм-фан, касб-ҳунар ва таълим-тарбия соҳаларида ҳам ислохотларни олиб бориш, чуқурлаштириш эҳтиёжи турғиди. Аввал кадрларни, мутахассисларни етиш-тирмасдан, уларнинг онги ва савия-сини ўзгартирмасдан туриб бирон соҳада жиддий силжиш мумкин эмас эди.

Инсоний жамиятни фақат инсон-лар яратди. Яратувчилик салоҳиятини ўстирмай, онг, савия, дунё-қарашни тараққий эттирмай туриб жамиятни, миллат турмуш тарзини ўзгартириб бўлмайди.

Ана шунинг учун республикамиз-да Кадрлар тайёрлаш Миллий да-стурини ишлаб чиқилдики, дастурга биноан бозор иқтисодиётига ўтаёт-ган мамлакатимиз ислохотларни амалга ошираётган ва чуқурлаш-тириб борадиган кадрларга, мил-лий-маънавий ва ақлий потенциал захираларидан ўринли фойдаланиш зарур эди.

Президентимиз бош-қош бўлган Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури амалга ошар экан:

– мамлакатимизда ижтимоий-сиёсий муҳит бутунлай ўзгариб кетади ва давлат бошқарув тизи-мида, халқнинг онги, дунёқарашда асосий омил мустақиллик неъмат-и бўлган турмуш тарзимизни мустах-камлаш ва келажақ авлодлар кўлига эркинлик ва озодлик байрогини безавол тутқазиб бўлиб қолади;

– таълимнинг янги дастури ҳара-катга келган, ёшларнинг ҳаётдан тез-роқ ўз ўрнини топишга, ўз шаъни ва обрўсини муносиб тасдиқлаш ва таъкидлаш имконияти ортиб боради. Акс ҳолда “ёш йигит-қизларимиз-нинг ишда, турмушда, оила ва жамоа орасида ўз ўрнини тополмаслик хо-латлари уларнинг жамиятда ўз қадрини йўқотишга олиб келади”.

Дастур, биринчи навбатда, шахс манфаатини жамият манфаатлари билан, жамият тараққиётини шахс салоҳияти билан чамбарчас боғлиқ эканлигини таъкидладики, уларнинг ўзаро уйғунлашуви миллий мафқура-нинг амалдаги исботидан далолат беради.

Кадрлар тайёрлашнинг Миллий дастурига биноан энди мамлаки-ти-миздаги ҳар бир инсон муайян бир ихтисос, касб-ҳунарнинг чуқрак-ам эгаси бўлсагина ҳаётда ўзини топа олади. Номига қўлга киритилган диплом эмас, таниш-билиш туфайли эришилган лавозим эмас, чинакам

билим, тадбиркорлик, шахсий ташаббус ва бунёдкорлик лаёқати, миллий ифтихор ва фидойилик туйғулари инсон маънавиятининг мезони бўлади;

– таълимнинг янги модели мустақил ва эркин фикрлайдиган инсон – Шахс шаклланишига олиб келади. Ўз қадр-қимматини билган, иймони бутун, иродаси бақувват, мақсади аниқ одамлар жамият тараққиётида асосий интеллектуал кучга айланадилар.

“Шунда одам, – дейди Ислом Каримов, – оломон бўлиб, ҳар лаҳзада серкага эҳтиёж сезиб эмас, аксинча – ўз ақли, ўз тафаккури, ўз меҳнати, ўз масъулияти билан, онгли тарзда, озод ва хур фикрли инсон бўлиб ўшайди. Бундай одамлар уюлган жамиятни, улар барпо этган маънавий-руҳий муҳитни сохта ақидалар, бақирик-чақириклар, ҳавоий шпорлар билан асло бузиб бўлмайди. Уларни ўзлари ақл-илган ва қалб амри билан танлаб олган ҳаётий мақсадлардан чалғитиб ҳам бўлмайди”.

Бинобарин, онгли одам, ориятли шахс, виждонли киши шамол-табиат бўлмайди, миллат ва мамлакат истиқлоли, истиқболи билан боғлиқ муқаддас нарсаларни арзон-гаровга сотмайди, олди-қочди борди-келди-ларга ва бақирик-чақирикларга қулқот тутмайди.

Билимдон ва фаросатли шахс сиёсий луттибозлик, оғзини кўпир-тириб қасам ичишдан ҳазар қилади. Кадрлар тайёрлаш Миллий да-стуримиз билан, ҳунар, истеъдодларни эгаллашни асосий мақсад қилиб кўяр экан, бу фазилатларга эга бўлган ёшлар тама ёки сохта садақатдан йироқ, ҳақиқий ватанпарвар ва инсонпарвар бўлиб воғга етишлари кўзда тутилмайди.

– ҳар бир жамият ва миллатнинг тараққиёт калити бу жамият ва мил-лат эга бўлган потенциал маънавий кучлардир. Бу кучлар ҳудди табиий жаҳоирлар сингари асрлар мобай-нида ер тагида жим-жит қолиб кети-ши ҳам мумкин, гоҳо-гоҳо замона зайли билан у ер-бу ерда намоён бўлиши ҳам мумкин ёки улар умумжамят эҳтиёжи ва имконияти туфайли миллий маънавий қадрият, бебаҳо бойлик сифатида идрок этилиб, ўз қудрат ва жамолини кўрсатиш имкониятига эга бўлиши ҳам мумкин.

Ҳар бир инсонга мансуб потен-циал маънавий салоҳият ва куч-ларнинг ривожини ва намоён бўлишига ижтимоий муътадил муҳит яратил-ган, бамисоли тоғ бўлоқларининг қузи очилиб, юзлаб ирмоқлардан шарқираган дарё пайдо бўлганидай жамият ва миллат маънавий қиёфаси вужудга келади. Бу шундай қудратли ва буюк кучки, четдан келтирилган ҳеч қандай моддий-маънавий ёрдам ёки истеъдод ҳайриятлари уларнинг ўрнини боса олмайд.

Чет эл илгор технологиясини жорий этиш мумкин, кўлаб хорижий мамлакатлар инвестицияларидан

фойдаланиш мумкин, сонсиз-саноксиз тайёр махсулотлар билан мамлакатни тўлдириб юбориш мумкин, аммо уларнинг барчаси ўзимиздаги. Жамиятимиз ва мам-лакатимиздаги биргина потенциал маънавий кучнинг ривожини ўрнини боса олмайд.

Мамлакатимиз ва жамиятимиз-нинг ҳар бир аъзоси ўз қобилияти ва истеъдодини тўлиқ намоён этиб, “авало ўзи учун, оиласининг, миллати ва халқининг, давлатининг фаро-нонлиги, бахт-саодати, манфаати учун тўлиқ баҳшида этса, бундай жамият шу қадар кучли тараққиётга эришадик, унинг суръати ва самара-сини ҳатто тасаввур қилиш ҳам осон эмас”.

Халқимиз ва мамлакатимиз ак-тирлиги ва талантли кишиларга бой. Уларни топиш, қобилиятларини рўёбга чиқишига имконият яратиш Миллий дастуримизнинг асосий йўналишини ташкил этди. Хорижий мамлакатларда таълим олаётган ёшларимиз эришган муваффақият-лар бунинг амалий исботидир. “Умид” жамғармаси орқали Европа, Осиё ва АҚШнинг энг нуфузли уни-верситетларида ўқиётган талаба-ларимиздан ўн беш нафари магистрлик ва бакалаврлик илмий даражаларига муддатидан олдин сазовор бўлдилар.

– Мен бу хушхабарни эшитиб, – дейди Президентимиз Ислом Каримов, – ҳудди ўзимнинг ўғил-қизларим шундай ютқука эриш-гандек бениҳоя хурсанд бўлдим. Бу – ҳаётимдаги энг қувончли воқеа-лардан бири бўлди десам, муболага бўлмайди. Ўзбек миллатининг, ўзбек фарзандларининг қобилият, зеҳн-заковат, тиришқоқлик борасида бошқа ҳеч бир миллат ёки халқдан қолишадиган жойи йўқ. Фақат мавҳуд интеллектуал имконият-ларимизни тўлиқ ишга солишимиз, улардан муқаммал фойдалана билишимиз зарур. Ота-боболари-миз шухратининг соясига маҳлиё бўлиб юрадиган даврлар энди ўтди. Бугун жаҳон биздан ўз сўзимизни айтишимизнинг, ўз тафаккуримизни намоён этишимизни талаб қилмоқ-да. Бошқа халқлар, бошқа миллат-лар бизга ётсираб-беписанд кара-маслиги, балки бизни эътироф эти-ши, бизни эҳтиром этиши керак. Биз ана шу юксак муносибат ва хурматга лойиқ бўлишимиз даркор”.

Қадим замонларда буюк аждод-ларимиз жаҳон маънавияти осмон-ида чарақлаган юлдуз янглиғ оламга маърифат нури таратиб, хурмат-эътиборга сазовор бўлган бўлсалар, XXI асрда ҳам халқимиз орасидан юксак маърифатли бухо-рийлар, фаргонийлар, хоразмийлар, берунийлар, ибн синолар, улубек-лар, навойилар етишиб чиқишига умидворимиз.

Бунга фақат ва яна фақат янги жамиятни, мустақилликини мустах-камлаб, одамларнинг онгига миллий мафқура ғояларини сингдириб, таълим-тарбия тизимимизни туддан таслоҳ қилиб эришиш мумкин.

(Давоми келгуси сонда.)

ОГОҲЛИККА ДАЪВАТ

"АГАР ОГОҲ СЕН..."
Китобини ўқиб

Кечмишни, ўтган умрни сарҳисоб қилиш инсонга азалий одат. Сарҳисоб тарозуси шундайки, у ҳақиқатини чала-ярим ҳолда эмас, тўлалигича, бус-бутун кўрсатади. Зеро, аини шу хусусият умримизга, қилган ва қилаётган ишларимиз ҳақида яхлит тасаввур беради.

Озод ва обод янги ўзбек давлатини вужудга келтириш, унинг истиқболи ва тараққиётини белгилаш, улғувор тарихига муносиб бугунини яратиш, халқимиз миллий-руҳий оламини, тафаккурини янгилашдек бениҳоя улкан ва ўта масъулиятли, мураккаб ва залворли вазифаларни қадамба-қадам, босқичма-босқич ҳал қилаётган Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов фаолияти тадқиқ-таҳлилига бағишланган "Агар огоҳ сен..." китоби эндигина шаклланиб келаётган сиёсатшунослик илмида, жумладан ижтимоий ҳаётимизда ҳам ўзига хос воқеа бўлди.

Китоб муаллифи Нарзулла Жўраев мазмун-моҳият, масалага ёндашиш жиҳатдан янгиликка интилган. Адабиётимиз сарвари Абдулла Қодирий ўзбек романчилиги мактабига асос солар экан, ўлмас "Ўткан кунлар" романи дебочасида: "Модомики, биз янги даврга оёқ кўйдик, бас, биз ҳар йўсинда ҳам шу янги даврнинг янгиликлари кетидан эргашамиз..." деб ёзган эди. Ўзбекистон давлати ва миллатимиз 1991 йилдан чинакам маънодаги Янги дунёга қадам қўйди. "Агар огоҳ сен..." китоби бизу сиз гувоҳи бўлаётган "янгиликлар кетидан эргашин" туфайли, ҳайрат ва ҳаққоният фарзанди бўлиб туғилди.

Инсон ва давр муносабатлари чигал, зиддиятли ва доимо кескин баҳсларга сабаб бўладиган масала. Собиқ иттифоқ даври ҳақида гап кетганда кўпчилик "ҳа, энди, замон шунанга эди, оғир даврлар эди-да" деб инсоний ожизликларини ҳам замонага ағдариб қўя қолишди. Аслида замон, давр қандай бўлмасин, қалбида юрт ва миллатга фидойилик туйғуси бўлган зотлар Ўзбекистон манфаатлари йўлида ҳалол хизмат қилишган. Шу маънода Ислом Каримов ҳали иттифоқ устунлари мустаҳкам турган бир пайтда республика раҳбарлигига сайланди. Аммо, китобда таъкидланганидек, Ислом Каримов 1989 йилданок халқимиз иззатини, обрў-эътиборини жойига қўйиш, 1984 йилдан бошланган миллатимизга қарши қатағонга барҳам бериш, кўп асрилик миллий ва маънавий кадриятларимизни тиклаш, виждон

эркинлигини амалда қарор топтириш, пахта яккахокимлигини тугатиш, унинг харид нархини оширишга дадил киришиди. Ана шу жараёнлар китобда аниқ факт ва далиллар асосида кўрсатиб берилган. Ислом Каримов халқимиз манфаатларига мос улкан ишларни КПССнинг мустамлакачилик сиёсати, истибод мавжуд бўлган шароитда амалга оширдик, бу Ўзбекистон раҳбаридан жуда катта жасорат, билимдонлик ва фидойиликни талаб қилар эди. Муаллиф худди шу даврга таъриф берар экан, жумладан, шундай деб ёзади: "Ана шундай оғир, саросимали, таҳдид ва таҳликалар пайтида Ўзбекистонда Ислом Каримов халққа суюнган. У билан тиллашди, дардлашди... Президент Ислом Каримовнинг энг катта ютуғи шундаки, у одамлар билан юзма-юз туриб гаплашди, рост гапирди, ёлғон ва баландпарвоз ваъдалардан ҳазар қилди".

Китобда мустақилликнинг ҳар бир йилида ўз ихобатини топган ишлар алоҳида таҳлил қилинар экан, муаллиф энг қайноқ жараёнларга эътибор қаратади. Ортада қолган йиллар, ойлар, кунларнинг ҳар бир сонияси мамлакатимиз, халқимиз ҳаётида ўчмас из қолдирганлиги Президентимиз фаолияти билан чамбарчас боғлиқлигининг гувоҳи бўлаемиз. Халқимизда чуқур дарё тинч оқар деган жуда мазмундор ҳикмат бор. Давлатимиз раҳбари танлаган йўл замоннинг кутқуларидан холи, ниҳоятда пухта ўйланган ва эволюцион изчилликка эга эканлиги юрт осойишталиги, иқтисодий ўсиш гарови бўлди. Ислоҳотлар стратегиясини белгилашда ва уни ўтказишда шошқалоқликка йўл қўйилмади. Яқин-олис қўшниларимизнинг баландпарвоз баёнотларию ҳавойи дастурларидан фарқли равишда, ўз истиқлол ва тараққиёт йўлимиз ҳаётий асосга эга беш тамойил асосида ишлаб чиқилди. Бугун, ўтган олти-етти йил ичида забт этилган марралар (китобда эришилган ютуқлар аниқ фактлар билан далилланган) танлаган йўлимизнинг тўғрилигини кўрсатиб турибди.

Мамлакатимизнинг бугунги қиёфаси, одамларимизнинг тафаккури, кўзланган мақсадларимиз, айтайлик 1992 йилдагидан тамоман фарқ қилади. Муаллиф тараққиётимиз дастурлари бўлган Президентимиз китобларини таҳлил қилар экан, асарларнинг номи ҳаёт олдимизга қўяётган вазифалар қўлами йилдан-йилга кенгайиб бораётганлигидан дарак бериб туради. Таъбир жоиз

бўлса, Ўзбекистонни гоёт улугвор манзилларни қўзлаб йўл олган кемага қиёс қилсак, биз 1991 йилда дарё ирмоқларида сузиб юрган бўлсак, бугун кемамиз дунё океанларининг сервукор тўлқинларига тўш урмоқда.

Шарқ доғишмандларидан бири иқтисодий бойлик келиб-кетадиган нарса, аммо халқ руҳияти бойликлари кетмас, туганмасдир, деган экан. Бугун фахр билан мустақиллик йилларида эришган энг катта бойлигимиз деб янгидан шаклланган Миллий руҳиятимизни айтишимиз мумкин. Бу рух халқ, ўзligини англаш, фидойилик ва огоҳликдан кучкуват бўлмоқда. Истибдод замонида хориждан келган меҳмон фақат халқимиз ўтишидан ҳайратланса, шу кеча-қундузда Ўзбекистоннинг бугунига ҳавасланмоқда. Кеча у болаларимизнига билган бўлса, бугун болаларимиз кўзларида юзлаб буюк истеъодларнинг сиймосию шиддати кўрмоқда. Хулоса шуки, Президентимиз фаолияти самарасидан вужудга келган "Ўзбек модели" биз учун нақадар зарур ва фахрли бўлса, шу фаолиятнинг иккинчи бир қирраси бунёд этган "Ўзбек руҳияти" шунчалик табаррук ва азиз.

Муаллиф мамлакатимиз Президентини фаолиятини Миллий Тикланиш, Миллий Уйғониш ва Миллий Тараққиёт билан боғлаб таҳлил қилади. Ана шу муқаддас уч қадрият халқимиз ҳаётида янги даврни бошлаб, Янги Ўзбекистоннинг бугуни ва келажигини белгилаб берди.

Дунё тарихига ва бугунига назар ташласак, халқлар ҳаётидаги тикланиш, уйғониш, тараққиёт узок йиллар давомида содир бўлганлигини, ҳатто бу жараёнлар асрларни қамраб олганлигини кўриш мумкин. Ўзбекистоннинг ўтган 7 йиллик ўтмиши эса жаҳон тараққиётида янги саҳифа очди: "Воқеалар ривожини, ислохотлар шиддати, янгиланишлар одимлари шунчалик тезлашдики, бундай оммавий сафарбарликни, оммавий янгиланишларни инсоният тарихи кўрмаган".

Айнан шу ўринда савол туғилади: янги ўзбек давлатчилиги, ислохотлари, тараққиёт сурьталари нимадан куч олмақда? Унинг жўшқин руҳи, омиллари нимада?

Биринчидан, муаллифнинг фикрича, аввало "улкан маънавий қудрат, беқиёс халқчилик" билан одамлар келиб забт этилди. Ислохотларнинг бутун моҳияти инсон манфаатларига қаратилди. Халқнинг, ҳар бир одамнинг қадр-қиммати эъзозга мушарраф қилинди.

Иккинчидан, Янги Ўзбекистон давлатчилиги "Шарқ миллий давлатчилик ва бошқарув санъати анъана-

ларига ҳамоҳанглигидир" ва "Президент И.Каримовнинг менталитети мамлакатга номи берилган тўб миллат менталитети билан уйғунлашиб" кетганлиги ҳал қилувчи аҳамият касб этди.

Учинчидан, ёш давлатимиз ўзининг илк қадамларини қонунларга асосланган Адолат ва Ҳақиқат гоёсини қарор топтириш билан ташлади. Бу ўринда энг олий ҳуқуқ сифатида, Инсоннинг тинч, осойишта ва ҳавфсиз яшаши етакчи ўринга олиб чиқилди.

Тўртинчидан, ўтиш давридаги иқтисодий сиёсат стратегияси ноҳиётада пухта, илмий асосланган ва ҳаётдан узилмаган тарзда ишлаб чиқилганлигидир. Мамлакатимиз хўжалигини бозор иқтисодиёти тизимига ўтиш чоғида давлат бош ислохотчи сифатида майдонга чиққанлиги, бир томондан мавжуд ишлаб чиқариш қувватлари, иш мароми сақлаб қолинган бўлса, иккинчи томондан, аҳоли турли офатлардан асраб қолиниб, ижтимоий муҳофазага олинди. Яъни: "Ислохотларимизнинг ютуғи мамлакатда барқарорликни сақлаганимиз, иқтисодиётни ривожланиш йўлига олиб чиқганимиз, миллий давлатчилигимизни мустақкам пойдеворини яратганимиз билангина эмас, балки ана шу ислохотлар мазмун-моҳиятининг чуқурлиги, улар ҳар бир фуқаро, ҳар бир тирик жон туйғулари, мақсадлари, орзу ва умидлари орқали ўтгани билан алоҳида мавқега эга бўлмоқда".

Бешинчидан, жаҳон илму фани, технологиялари ва илғор тажрибалари оқилона равишда ўзлаштирилмоқда, барча мамлакатлар билан тенг, манфаатли ҳамкорлик қилинмоқда. Жаҳон ҳамжамияти барча халқаро масалалар юзасидан давлатимизнинг ўз нуқтаи-назари борлигини яққол сездди. "Каримов сиёсати – янгиланиш ва ўзгаришчилик сиёсати. У жаҳон тараққиётига жиддий таъсир кўрсатаётган мамлакатлар сиёсати билан ҳамоҳанг келадиган, энг илғор тажрибаларга суянган ва бу тажрибаларни янгица шароитларда миллий руҳ ва анъаналар асосида ўз қарашлари билан бойитиб бораётган сиёсат".

Мамлакатимиз ҳудуди табиий минерал хом ашёларга бой. Бу, шубҳасиз иқтисодиётимиз кучу қувватидир. Аммо, Президентимиз халқимизнинг юксак ақлий заковатини, руҳий-маънавий салохиятини давлатимизнинг энг катта бойлиги, деб биладилар. Китобнинг "Маънавият – миллат қиёфаси", "Маърифий сиёсат ва сиёсий маърифат",

"Соғлом авлод ўйлари" бўлимларида Президентнинг шу соҳага оид сиёсати моҳияти ҳақида фикр юритилади. Ҳақиқатан ҳам халқимиз чин маънавий камолот орқали ўзligини топмоқда, тарихини англамоқда, бугунни яратмоқда. Йўлбошимиз ана шу тушунчаларни "Маънавияти бут бўлмаган халқнинг келажиги йўқ" деган сўзлари билан миллионларнинг юрагига олиб кирдилар.

Ватанимиз ўз тараққиёт босқичининг шундай бир паҳласига кирдики, эндиликда олдимизда қандай қийинчилигу муаммолар турмасин истиқбол манзиллими аниқ, белгиланган вазифалар бажарилиши муқаррар, одамлар эса келажакка раҳна солиши мумкин бўлган ҳавф-хатарлар мавжуд. Бироқ, ўз йўлбошчисига суяниб, истиклол ва миллий тараққиёт йўлидан дадил бораётган халқимизнинг энг қийин, энг синовли қунлари ортда қолди. Китоб хотимасида ўқувчи кўнглидан ана шундай ўйлар ўтиши табиий.

Китобга сўзбоши ёзган ҳурматли олимимиз Файбуллоҳ ас-Салом ушбу тадқиқотни "Огоҳликка даъват" деб атаганлар. Мазкур тадқиқотнинг аҳамияти ҳақида гапирганда унинг қайта қад ростилаган гуруриниздан, миллий шарафимиз ва юртимизда бўлаётган жамики эзгуликлардан Огоҳ этувчи кучини эсга олгимиз келади. Ватанимизнинг энг янги тарихидан ҳўқоқ қилувчи ушбу китобни истиқлолимиз моҳиятини англатишда муносиб ўрин эгаллайди. Зеро, "...мамлакатимиз мустақиллигининг ташаббускори ва раҳнамаси, миллий давлатчилигимизнинг янги шароитлардаги асосини ва меъморини, дунё микросидаги давлат ва сиёсат арбоби сифатида тан олинган Шахс" ҳақидаги ушбу китоб ҳали яратилмаган қўплаб йирик тадқиқотларнинг дастлабки сиёсатида ҳам катта ижтимоий аҳамият касб этди.

Равшан РАҲМОНОВ,
фалсафа фанлари доктори,
профессор.

Марфуа ҲАМИДОВА,
санъатшунослик доктори
Баҳодир АБДУРАҲИМОВ,
санъатшунослик кандидати

АСР СЎНГГИДА

XX аср нимаси билан машҳур?

Ушбу саволга XX аср кескин ўзгаришлар, бир тузумдан иккинчи тузумга ўтиш, жаҳон урушлари, совет давлатчилигининг ташкил топиши, дунёнинг икки тузумга бўлиниши, янги мустақил давлатларнинг пайдо бўлиши, фан-техника тараққиёти ва ҳоказолар даври, дея жавоб бериш мумкин.

Юқорида қайд этилган бир неча асрга татигулик бу воқеаларнинг асосий сабабчиси совет жамияти бўлди. Яхши ҳаёт излаб, ўзини ўтга, чўтга урган мазкур жамиятнинг тарихий келажаги йўқ эди. Бу нарса юқори тезликда кетаётган поезд олдида югуришга ўхшарди. Ён атрофга қараш ва ҳақиқий воқеликни фикрлаб кўришга вақт йўқ. Бундай ҳолатда ё гилдираклар остида қолишга ёки шпалларга ёпишиб олиб бир мўъжиза туфайли омон қолиш ва бошни кўтариб олган интилаётган даврнинг шиддатли ҳаракатининг изини кўриш, ундан бир умрга орқада қолганингни ҳис этиш табиий ҳол эди. Натижада, совет давлати тебрана бошлади ва бўлакларга бўлиниб кетди. Мустақил давлатлар даври бошланди. Улар оёққа туриши ва тарих билан ҳамоҳанг қадам ташлашлари зарур. Яқинда ташкил топган бу мустақил давлатлар ўз келажаklarини ўзларича бунёд этмоқдалар.

Ўзбекистоннинг ўз йули бор. Биз унинг иқтисодий, моддий-техник

жиҳатдан ҳам, балки маънавий, маданият жиҳатдан ҳам тикланиш жараёнининг гувоҳи ва иштирокчисимиз.

«Бирон бир жамият маънавий имкониятларини, одамлар онгида маънавий ва ахлоқий қадриятларни ривожлантирмай ҳамда мустақкамламай туриб ўз истиқболини тасаввур эта олмайди». Шу сабабдан «мустақиллигимизнинг дастлабки кунлариданоқ аждоларимиз томонидан кўп асрлар мобайнида яратиб келинган гоят улкан, бебаҳо маънавий ва маданий меросни тиклаш давлат сиёсати даражасига кўтарилган ниҳоятда муҳим вазифа бўлиб қолди»!

Ушбу мақсадда тарихий аҳамиятга эга бўлган йирик лойиҳалар фаолиятининг барча йўналишлари буйича ҳаётга татбиқ этилмоқда. Булар: халқнинг, қадрон ўлканинг ҳақиқий аниқ тарихини яратиш: ноёб жаҳон маданиятига яқинлашиш, халқро алоқаларга эътиборни кучайтириш; эътиқод эркинлиги, мачитлар фаолиятига йўл очиш, эскиларни таъмирлаш, янги-ларни барпо этиш; анъана ва байрамларни тиклаш, янгиларини ҳаётга татбиқ этиш; Шарқнинг буюк олим ва файласуфлари Имом ал-

Т. Имом КАРИМОВ. Ўзбекистон XXI аср бусоғасида: ҳаёфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т. "Ўзбекистон". 1997 й. 137-бет.

Бухорий, Ат-Термизий, Баҳоуддин Нақшбанд, Ҳожа Аҳмад Ясавий, ал-Хоразмий, ал-Беруний, Ибн Сино, Улугбек, Бобур ва бошқалар меросини ўрганиш, ЮНЕСКО раҳбарлигида фан, маданият, давлатнинг буюк алломалари — Амир Темур, Улугбек ҳамда Бухоро, Хива ва бошқа тарихий шаҳарлар саналарини нишонлаш; меъморий обидаларни таъмирлаш; халқ санъатини ривожлантиришга кўмаклашиш; кино, театр, мусиқа соҳасида халқро анжуманлар ташкил этиш («Шарқ тароналари», Халқро кинофестиваллар, театр фестиваллари ва ҳ.к.); Ўзбекистон фани ва маданияти тарихига муносиб улуш қўшган олимлар, шунингдек, таниқли адиллар, мусаввирлар, ҳайкалтарошлар, мусиқачилар, артистлар, режиссёрлар, дирижёрлар, бастакорлар, раққосаларни қўтлаш; янги маданий иншоотларни кенг қўламда қуриш (Навий номли Миллий боғ, Самарқанд, Шаҳрисабз, Тошкент шаҳарларида Амир Темурга ўрнатилган ҳайкаллар, Улугбек, Навоий ва бошқаларга ўрнатилган ёдгорликлар); Маънавий ва маданият маркази, «Ўзбекнаво», «Ўзбекрақс», «Ўзбектеатр», «Ўзбекмузей», «Ўзбеккино» ва бошқа марказ ҳамда бирлашмалар ташкил этилишидир.

Давлатимизнинг маданий ҳаёти-миз соҳаларидаги яратувчилик фаолияти шу билангина ўлчанмайди. Амалга оширилаётган ишларга

ҳаққоний баҳо бериш учун мустақил Ўзбекистон қабул қилиб олган «мерос»га — ўпирилган иқтисодиёт, маънавий ҳалокатга чуқур назар ташлашимиз керак. Узоқ йиллар давомида аҳолини кўплари амалга ошириш мумкин бўлмаган гоёлар билан қуроллантирилиши натижасида ижтимоий лоқайдлик ишлаб чиқариш, жамоатчилик қатламларида бефарқликни келтириб чиқарди. Ижтимоий аҳамиятга эга бўлган вазифаларни ҳал этишда мустақилликнинг йўқлиги тоталитар онгдан эркин ижодий меҳнатга ўтишда сезиларли қийинчиликларни келтириб чиқарди. Бўлаётган ўзгаришларни барча бўғинларда ислоҳ этишга тайёрланишда турғунлик даври одатлари, олдимиздаги вақтинчалик муаммоларга қарамай бу ҳолатга маънавий-ахлоқий ёндошишимиз катта аҳамиятга эга эди. Зеро, замонавий янгиликларни қабул қилиш, жумладан, инсон ҳуқуқлари, гуманистик гоёлар, демократия қабилад келажак остонасида давлатимиз муваффақиятини белгилайди.

Диний масалалар алоҳида эътибор ва ёндашишни талаб этади. Виждон эркинлиги, илгари ман этилган адабиётларга рухсат коммунистик аъмолларнинг обрўсизланиши натижасида жамият маънавиятини барқарорлаштиришга хизмат қилади. Бу эса диндорларнинг маълум доирасида миллий, диний нафсоният туйғайли у ёки бу томонга

оғиш ҳамда бир-бирига зид турли шаклдаги қаршиликларни келтириб чиқариши, шунингдек, ижтимоий қаршилиқлар, жангари кайфият, руҳий синишлар тугдирishi мумкин. Буларнинг якуни эса маълум ва улар гоёни қабул қилиш, миллий-диний дунёқарашлар, маҳаллийчилик манфаатлари бўйича аҳолини бўлиб юборишга хизмат қилди.

Бунга мисоллар афсуски етарли (Афғонистон, Тожикистон), шубоис фундаментализмга ўта эътиқод қўйган баъзи кишиларнинг мустақил давлатимиз ривожини давлат-маъмуриятни устун дин билан бириктириш оқимига буриб юборишга интилиши Ўзбекистоннинг кўпчилик аҳолиси томонидан қўллаб-қувватланмапти. Улар жаҳон ҳамжамияти билан боғлиқ тараққиёт йўли зарурлигини тушунмоқдалар.

Ҳар қандай зўравонликдан бутунлай алоқани узиб, озодлик ва демократия сари йўл қилдиётган давлатлар тажрибаси буборада ўрнак бўларли.

Ўзбекистон ҳам ўз йўлини танлади. Бу ўринда инсон ҳуқуқи, маданияти, ахлоқи доирасида эътиқодларимизга амал қилиб мақсадимизга эришишимиз мумкин.

Ахборот, янги тугилаётган ўзгаришлар умуминсоний бойликларнинг устуворлиги — ижтимоий ҳаётнинг барча бўғинларида намоён бўлди. Инсонларнинг дунёқарши, руҳияти ўзгармоқда. Бу эса уларнинг эстетик ва бадиий тушунчасига

табиий ўзгаришлар киритмоқда ҳамда мазмун, мавзу, услуб нуқтаи-назаридан маданиятимизнинг бадиий асарларида ифодаланишида ўз аксини топмоқда. Ўз навбатида тарихий маданиятимизга қарашлар ислоҳ бўлмоқда, янги мазмун ва сиймолар билан бойймоқда.

Санъатда эркин ижодий фикрлаш томон ўсиш изланишларда кўринмоқда. 90-йилларнинг бошида бадиий образни исбот талаб қилинмайдиган ҳақиқат сифатида қабул қилинган ҳиссиётлар очиқлиги, ҳужумкорлик, кайфиятларнинг сиёсийлиги сифатида тушуниш 90-йилларнинг охирида ўз ўрнини ўзига ўзи баҳо бериш, ақлий ва фалсафий мушоҳада юритишга аста-секин бўшата бошлади. Қайта куриш ва ундан кейинги даврдаги шов-шувли мунозаралар сўниб, совет давлати тарихи билан боғлиқ бўлган кўплаб воқеаларга танқидий қарашлар сусайди. Мавжуд ахлоқнинг авра-астарини ағдариб, лоқайдлик, худбинлик, маънависизлик каби салбий ҳолатларни ошкор этди.

Назаримизда, жамият жанжаллар, ошкоралик талаб этилган бақриқ ва кучли ҳаяжонлардан чарчди. Руҳан қалб кучи учун зарур бўлган қарама-қарши фикрларга шўнғиш эътиҳи тугилди. Шунинг учун бугунги кунда йўғинош айналарига жавоб берадиган, тарихий хотирани оқўлайдиган, гўзалликни сезишни тарбиялайдиган эртлак-афсонавий, тарихий-биографик материаллар бошқача жаранглай бошлади. Ҳаётий мавзу эса оилавий олоб-ахлоққа мурожаат этиб, шахс фазилатларини шакллантириб, янги шароитда долзарб бўлиб бормоқда. Санъатнинг замонавийлигини фактларни қайд этиш, гоёлар баёни эмас, балки гоёвий-бадиий фикрнинг чуқурлиги ва мужассамлашганлиги ҳал этади. Бу нарсанга долзарб муаммоларга ҳам, ўтган йиллар ҳақиқати ҳам ёруғлик олиб кирди.

Бу ҳақиқатни тушуниш учун санъат ман этилган ёки маълум қисми ёритилган мавзулар пардасини кўтармоқда. Ватанимиз тарихи, миллий маданият ҳозирги кун нуқтаи назаридан шарҳланмоқда. У ўтмиш қадриятларини юқорига кўтариш, ишонч тугдирмайдиган, шубҳали ёки бир-бирига боғланмайдиган концепцияларни рад этиш ёки қайта кўриб чиқишга интилоқда. Ижтимоий маданий жараён мантиқини топиш, уни бир оқимга туширишга ҳаракат қилмоқда. Бу борада бир қанча ишлар амалга оширилди. Аммо ўтган кунларнинг ҳақиқий манзарасини холисона яратиш тажрибасида қарама-қарши

*"Истедодлар ўлжасидир хур Ўзбекистон" кўрик-танлови
ғолибаси Гулруҳ Шокирова оила аъзолари даврасида.*

Наврӯз қандайдир бир халк, бир худудга тегишли байрам эмас, балки бутун Урта Шарқ халқларига хос бўлган чинакам халқчил байрамдир. Ўзбекистонда, Қозоғистонда, Қирғизистонда, Туркменистонда, Афғонистонда, Покистонда, Эронда, Шимолий Ҳиндистонда, Озарбойжонда, Туркияда, Шарқий Туркистонда қадимги даврлардан то бизнинг кунларимизгача кенг нишонланиб келинади. Шаклланиб, неча минг йиллар босиб ўтган тараққиёти давомида Наврӯз шу кунларда каттақон худудда яшаётган халқлар аждодларининг мифологик тасавурларидан тортиб синдий жамиятлар ҳосил қилган дунёвий ва диний қарашларигача ўзига сингдирган. Зардуштийликка топинувчи муғлар ҳам, ислом дини уламолари ҳам, сосонийлар, салжуқийлар, Хоразм шоҳлари ҳам Наврӯзни ўз измларига олиш, ундан манфаатлари йўлида фойдаланиш ҳаракатида бўлишган. Бир замонлар Наврӯз йилда икки марта — баҳорда ва ёзда нишонланган. Аммо Наврӯз ҳар қандай аралашувлар, тутқинликларни писанд қилмай, халқларнинг меҳнатидан, маънавий ҳаётидан, маросимларидан, қарашларидан озиқланиб, мазмунан бойиб, шаклан ранг-баранг бўлиб бораверган.

Қарийб барча мақолалар, тўплам ва рисолаларда IX асрдан кейин яшаб ўтган муаррих ва шоирларнинг ишларига таянган ҳолда мазкур байрамнинг келиб чиқиши аҳмонийлар сулоласи (эрамиздан олдинги 558-330 йиллар), шоҳлар Қаюмарс ва Жам-шид номлари ҳамда зардуштийлик (оташпарастлик) эътиқоди билан боғлаб талқин қилинади. Бундай талқиндан Турон гўё бу байрамни тайёр, шаклланган ҳолда қабул қилгандай. Бундай концепцияга сира қўшилиб бўлмайди.

Бизнинг фикримизча, Наврӯз байрамининг келиб чиқиши, шаклланиши ва асрлар давомида яшаб келишида Турон халқлари қабил ва элатларининг хизмати, ҳиссаси тенг.

Иккинчи бир юзакилик шундан иборатки, илмий ва маърифий мақолаларда Наврӯз байрами ўзгармас, қотиб қолган бир ҳодисадай таърифланади. Унинг босиб ўтган йўллари, даврлари, бошқилари ҳамда турли ижтимоий-сиёсий шароитларда унда юз берган ўзгаришлар, йўқотиш ёхуд янгилликлар ҳақида сўз юритилмайд.

Бинобарин, Наврӯз тарихини даврларга бўлган ҳолда ўрганиш, ҳар бир даврнинг ўзига хос хусусиятларини аниқлаш жуда муҳим.

Биринчи давр. ИБТИДОЙ ЭКИ НАВРҮЗНИНГ ШАКЛЛАНИШ ДАВРИ

Бу давр энг қадимги замонлардан зардуштийликнинг пайдо бўлишигача давом этган асрларни ўз ичига олади. Наврӯзнинг пайдо бўлиши Урта Шарқ худудидида одамзод пайдо бўлиб, унинг онги, дунёқараш ўсиб, оламини ва табиатни англай бошлashi даврига бориб тақалади. Айниқса, йил ҳисоби, ундаги фасллар, ойлар, кунларни билиш, янги йилнинг бошланишини идрок этиш Наврӯз байрамининг яратилишида катта аҳамият касб этган. Бундан келиб чиқадики, Наврӯз шаклланиш даврида деҳқончилик билан эмас, балки овчилик ва чорвачилик билан боғлиқ бўлган. Уша пайтда одамлар йилни икки фаслдан иборат деб тушунганлар: қиш ва ёз. Марказий Осиёдаги яқин-яқингача ярим кўчманчи, ярим ўтроқ ҳаёт кечириб, чорва билан шугулланувчи уруғ-қабилалар йилни олти ой қишга ва олти ой ёзга бўлардилар. Ёз баҳордан, табиатнинг уйғонишидан бошланган. Баҳорнинг дастлабки кунлари байрам қилинган.

Миллат тўйлари

Болтабой ШОДИЕВ

НАВРҮЗИ ОЛАМ

Марказий Осиёдаги қадимги халқлар — саклар, массагетлар, ўғизлар, хунлар, исқифлар ёз ва қишни иссиқ ва совуқ, ёруғлик ва қоронғулик, фаровонлик ва талофат, яхшилик ва ёмонлик билан боғлаган ҳолда муайян инсоний қиёфада тасаввур қилганлар ва гавдалантирганлар. Чуночки, Маҳмуд Кошғарийнинг “Девони лугатит турк” асарида ёзиб қолдирилган “Қиш ва Ёз мунозараси” шундан гувоҳлик беради.

Аждодларимиз дунёни, табиатни, одамзодни шу зайл реалистик тасаввур этишган. Аммо бундан улар ёзни ёқлаб, қишни инкор этишган деб тушунмаслик керак. Улар дунё, табиат, одамзод бир-бирига қарама-қарши мана шундай хусусиятлар билригидан, кураш ва зиддиятлар билригидан иборат деб билишган: қиш бўлмаса — ёз бўлмас, тун бўлмаса — кун бўлмас, эру хотин бўлмаса — оила бўлмас, ҳаракат бўлмаса — тараққиёт бўлмас ва ҳоказо.

Хулласи калом, аждодларимизнинг мана шундай тасаввурларидан ёз палласининг боши ҳисобланмиш баҳорга алоҳида меҳр қўзи билан қараш ва унинг биринчи кунини бехад завқу шавқ ва хурсандчилик билан қарши олиш одатга айланган. Қадимий туркий қавмлар, элатлар бу кунни Йил боши (қозокларда “Улыс кун”, хоразмийларда “тоза кун” деган тушунча ҳам бор) деб атаганлар. Шу билан бирга зардуштийлик даврида истеъмолга қирган “Наврӯз” (янги кун) атамаси ҳам ишлатила бошланган. Туркий халқларда ҳамон мазкур байрам ҳам Йил боши, ҳам Наврӯз деб келинади.

Иккинчи давр. НАВРҮЗНИНГ ЗАРДУШТИЙЛИККА БОҒЛАНИБ, МУСТАҲҚАМ ТАРКИБИГА ЭГА БЎЛГАН ДАВРИ (эрамиздан аввалги VIII-VII асрлардан мелодий VIII асргача). Кўриниб турибдики, бу давр бир ярим минг йилдан ортки, Турон заминидида чорвачилик билан бир қаторда деҳқончилик ва хунармандчилик ривожланган, озолаб шаҳарлик, бир қатор давлатлар майдонга келган давр. Айни чоғда ушбу худудда туркий қабилалар, элатларнинг давлат ва жамиятда тутган ўрни, мавқеи кучайган. Ибтидоий дунёқарашлар, мажусийлик ўрнини зардуштийлик,

буддавийлик ва шунга ўхшаган бошқа нисбатан илғор динлар эгалланган. Айниқса, зардуштийлик ҳам Эрон, ҳам Турон, қисман Ҳиндистон ўлкаларига тарқалиб, жамият ва инсон ҳаётининг барча жабҳаларини қамраб олади.

Мана шу фавқуллодда катта ва муҳим ўзгаришлар Наврўз байрамига ҳам ўз таъсирини ўтказмасдан қолмаган. Наврўз ҳам Турон, ҳам Эронда мавсумий деҳқончилик байрамига, мамлакатлар миқёсида ўтказиладиган умумхалқ шодиёнасига айланган.

Наврўз байрамининг зардуштийлик ва дастлабки ислом даврига тааллуқли энг ишончли ва қимматли манба – Берунийнинг "Осор ул боқия" ("Қадимги аждодлардан қолган ёдгорликлар") асаридир. Унда хоразмийлар ва сўғдийларнинг мавсумий байрамлари ҳақида кенг маълумот берилади.

Беруний мавсумий байрамлар ҳақида ёзар экан, уларни диний ва халқ байрамларига ажратади. Наврўзни иккала тоифа байрамга ҳам алоқадор қилиб кўрсатади. Айниқса, мусулмонлик даврида янги қуш тақвими қабул қилинган, ҳам Турон, ҳам Эронда Наврўз баҳорнинг кун ва тун тенг келган биринчи кун халқ шодиёнаси ва айни чоғда давлат байрами сифатида нишонлана бошланган.

Эронда Янги йилнинг биринчи оyi фарвардин, шу ойнинг биринчи кuni Хурмуз деб аталган. Наврўз мана шу Хурмуз кунидан бошланиб олти кун давом этган.

Ўш, Наврўз Туронда қандай байрам қилинган? Турон умумий бир дин – зардуштийлик билан боғлангани сабабли Наврўз байрамини ўтказишда ҳам умумий жиҳатлар кўп бўлган. Аввало байрамининг айрим қисмлари зардуштийларнинг ибодатхоналарида муқаддас олов атрофида ўтган. Зардуштийларнинг муқаддас каломи "Авасто", унинг "Яшт" ва "Гох"лари куйланган.

Умуман, исломгача бўлган даврда Наврўз байрамларида созандау навозандларнинг санъати билан бир қаторда театрлаштирилган намоишлар, зандонликлар, кулгили ўйинлар ва рақслар катта ўрин эгалланган.

Учинчи давр. НАВРЎЗ ЎРТА АСРЛАРДА (VIII-XIII). Аввало шунги таъкидлаш керакки, Наврўз ҳақида маълумот берувчи ёзма манбалар айнан шу даврда яратилган. Уларни жамласа каттагина рўйхат ҳосил

бўлади. Шулар орасида Беруний билан Умар Хайём асарлари масалага илмий ёндашганлиги билан алоҳида ажралиб туради. Наврўзнинг келиб чиқиши, маросимлари тўғрисида инобатли далиллар, фикр-мулоҳазалар айтилади.

Араблар истилоси даврида дастлабки йилларда улаомларнинг Наврўз байрамига нисбатан муносабатлари салбий бўлган. Нега деганда, Наврўз кўп асрлар зардуштийлик гоъялари билан суғорилган. Ахурамазда, Ахриман, Митра, Анахита каби тимсоллар халқ сайилларида улуғланган, марҳумларни эслаб, шамлар ёқишган, шароб ичиб, муқаддас олов атрофида ўйинга тушганлар. Бу ислом ақидаларига зид эди. Шу боисдан истилочилар Наврўзни, оташпарастлик, буддавийлик ва насронийлик билан боғлиқ бошқа байрамларни таъқиқлаб қўйишган. Аммо Кутайба мусулмонлиқни ўрнатиш мақсадида бухороликларни араблар билан бирга ашашга мажбур қилган пайтларида ҳам улар юзакими таслим бўлишган. Кашкашон деган қавм, масалан, ўз уй-жойларини, асқоб-анжомларини бутунлай арабларга қолдириб, шаҳар ташқарисидан ўзларига етти юзта кўшк бино қилганлар, ўз динларидан қайтмай, оловга сиғиниши давом эттирганлар. Шу сабабли бу жойлар "Қушқи муғон" (яъни, "Муғлар кўшқи") деб аталган (Мерос. Тўплам. Т., 1991, 109-110-бетлар).

Бирок бундай таъқиқлаш ва таъқиблар узоқ давом этмаган кўринади. Аҳоли қон-қонига сингиб кетган эътиқод, урф-одат, маросим ва томошалардан бирданнига воз кечиши диний эди. "Бухоро аҳолиси, - деб ёзади Наршахий, - ҳар сафар ислом лашкари келганида мусулмон бўлар, араблар қайтиб кетганида эса (ёзда газот қилиб, қишда қайтишар экан) улар яна диндан қайтар эдилар. Кутайба ибн Муслим уларни уч марта мусулмон қилган, улар эса яна диндан қайтиб кофир бўлган эдилар...". Бора-бора ислом дини Бухоро ва Мовароуннаҳрнинг бошқа вилоятлари аҳолиси ҳаёти ва рухиятига сингиб борди, албатта. Аммо аънавий байрамлар, урф-одатлар, маросим ва томошалардан воз кечмади, баъзи бир ислоҳ қилиш асосида улардан фойдаланишда давом этди. Аввалига қилич ва дўксийсат билан исломни ўрнатишга бел боғланган истилочилар, улаомлар ҳам маҳаллий шароитларни ҳисобга олган ҳолда иш тутиш, аънавий байрамлар, маросимлар ва томошаларни ислом

манфаатлари томон буриш йўлидан бордилар. Наврўз байрамига нисбатан ҳам шундай дейиш мумкин. Наврўзни ҳам исломга кирганлар, ҳам оташпарастлар олдинма-кейин бўлса-да, байрам қилишган.

Араб халифалиги ҳам Наврўзни тан олиб, байрам қилишга мажбур бўлган. Умар Ҳайёмнинг маълумотига кўра, ҳатто Аббосий халифалардан бўлмиш ал-Мамун (813-833) гоҳ ёзда, гоҳ баҳорда, гоҳ йилда икки марта нишонланиб, деҳқончиликка зарар келтирган янги йил ҳисобини қайта бошдан қўриб чиқишга фармон беради. Ватандошимиз Мухаммад ибн Мусо ал-Хоразмий "Мамун Зиж"ни яратиб, астрономик ҳисоб асосида янги йилнинг баҳорнинг кун ва тун тенг келган кунидан бошлаб ва ўша кунни Наврўз – йил боши сифатида байрам қилиш лозимлигини исботлаб беради.

X-XII асрларда Наврўз Хуросон, Мовароуннахр, Хоразм ва Фарғона водийсида давлат байрами сифатида ҳам нишонлана бошланади. Кузда нишонланадиган Меҳргон, киш чилласи чиқиши муносабати билан ўтадиган Сада байрамларига нисбатан Наврўзга кўпроқ эътибор берилади. Чунончи, Абулфазл БайҲақийнинг ёзишича, Маҳмуд ва Масъуд Газнавийлар ҳукмронлиги даврида Наврўз бутун мамлакатда кенг нишонланган. Шу муносабат билан Фазна яқинида жойлашган Шодиобод деган махсус шаҳарчадан санъаткорлар саройга келишган, юртга ош тортилган, шоҳ лашкарбошилари, вазирлари, надимлари, шоирлари, хизматкорларига совғалар улашган. Бундай байрамларга Ироқ, Туркистон ва Мовароуннахрдан подшоҳлар, аслзодалар таклиф қилинган, санъаткорлар, шоирлар, ўз маҳоратларини намойиш этганлар.

Хоразм шоҳи Абул Аббос Мамун даврида илмфан, шеърят, санъат, қиссагўйлик, байрам ва томошалар равнақ топади, Наврўз ҳам катта байрам қилинади.

Шундай қилиб, ўрта асрларда, гарчи ислом етакчи динга айланган бўлса-да, Наврўз байрамларида оташпарастлик билан боғлиқ урф-одатлар, маросимлар ва томошалар бир даражада ислоҳ қилинган ҳолда яшашда давом этган. Ислом Наврўзни ўз таъсири остига олишга киришган. Марҳумларни эслаб қуръон тиловат қилиш, мачитлар қoшида сумалак, ҳалим, гўжа тайёрлаб, етим-есирлар ва бева-бечораларга тарқатиш, мачит-мадрасаларда ҳам Наврўзни нишонлаш шундан далолат беради.

Муғуллар истилоси даврида шаҳарлар вайрон бўлиб, деҳқончилик ва хунармандчилик катта талафотга учрагач, Наврўз байрами ҳам инқирозга юз тутди.

Тўртинчи давр. НАВРЎЗ АМИР ТЕМУР ВА ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИДА (XIV асрнинг иккинчи ярми - XVI аср бошлари). Амир Темур Мовароуннахр ва Хуросондаги элатлар, уруғлар, шаҳар ва қишлоқ аҳолиси, ўтроқ ва кўчманчиларни бирдам қилиш, марказлашган давлатни мустаҳкамлашга қаратилган ҳар қандай ижтимоий ҳаракат, санъат, маросим, урф-одатни қўллаб-қувватлаган. Халқ руҳини кўтарувчи байрамлар, сайиллар, тўйлар ва тантаналарга ҳам етарли эътибор берилган. Диний байрамлар, маросимларни қанча эъзозласа, халқ байрамлари, сайилларини шунча қадрлагани.

Амир Темурнинг Наврўзга қадрияти тиклаш ва умумхалқ байрамга айлантириш бўйича бошлаган ҳаракати темирлийлар томонидан давом эттирилди. Мирзо Улугбек даврида (1397-1447) Конигил ўлианида байрамлар, шу жумладан Наврўз ҳам мунтазам ўтказиб турилган. Шоир Сақокий ўзининг Улугбекка

атаб ёзган қасидаларидан бирида бутун бир бобни Наврўзга бағишлагани бежиз эмас. Унда жумладан шундай сатрлар бор:

**Гулистон аҳлина бу кун эрур ҳам йиду наврўз,
Улар гул соқдилар, ман ҳам кетурдим хуш бу ҳалвони...**

Манбаларнинг кўрсатишича, Хусайн Бойқаро даврида (1469-1506) мингдан зиёд ижодкор фаолият кўрсатган. Уларнинг барчаси байрамлар ва тўйларда, шу жумладан Наврўз сайиллари, томошалари ва ўйинларида иштирок этган. Наврўз байрамлари махсус қурилган тарабхоналар, сайилгоҳлар, ўйингоҳларда ташкил қилинган. Бу ишларда Хусайн Бойқаро қабатида турган ҳазрат Навоийнинг хизмати, ўрни ҳам буюк, албатта. "Аҳли фазл ва аҳли хунарга Алишербекча мураббий ва муқаввий маълум эмаскин, ҳаргиз пайдо бўлмиш бўлғай", - деб ёзган эди Бобур.

Алишер Навоий Наврўз байрамига алоҳида меҳр-муҳаббат билан қараган. Аввало ўзининг "Тарихи мулки Аҷам" асарида Наврўз тарихига тўхталиб, ўша давр аънасосига кўра, унинг келиб чиқишини Жамшид номи билан боғлаб, Жамшидининг Истахр шаҳрида ниҳоятда ҳашаматли қаср қурдиргани, шу бино қурилиши тугаган кунни "Наврўз" деб атагани ҳақида ёзади.

Алишер Навоий Наврўзни шоир сифатида ҳам ажиб бир маҳорат билан куйлаган. Буни йигитлик даврида ёзилган ва "Бадоеул-бидоя" девонига киритган:

**Мувофиқ кийдилар, бўлмиш магар Наврўз ила байрам,
Чаман сарви яшил хилъат, менинг сарви равоним ҳам,**

матлаи билан бошланадиган биргина ғазалидан ҳам билсак бўлади.

Бошқа бир ғазалида шундай мисралар бор:

**Эй юзунг боги насимида ҳавои Наврўз,
Наял тожинг бўлиб ул богда бўстонафўз.
Зулфу рухсор ила комимга мени еткурсанг,
Ҳар тунинг қадр ўлубон, ҳар кунинг ўлсун Наврўз.**

Охириги мисра олқиш бўлиб, ҳикматга, мақолга айланиб, машхур бўлиб кетган.

Заҳириддин Мухаммад Бобур бошқа байрамлар қатори Наврўзга ҳам катта эътибор берган. "Бобурнома"да ёзилишича, 1528 йилда Аграда Наврўз зўр шодиёна, томошалар, беллашувлар билан байрам қилинган.

Бешинчи давр. НАВРЎЗНИНГ БУХОРО АМИРЛИГИ, ХИВА ВА ҚЎҚОН ХОНЛИКЛАРИДА БАЙРАМ ҚИЛИНИШИ (XV аср ўрталари – XIX аср охирилари). Шайбонийлардан бўлмиш Убайдуллоҳон (1533-1539) Наврўзни нишонлаш бўйича ҳатто махсус фармон қабул қилган. Фармонда "Бухоронинг барча қосиб-хунармандлари ўз дўконларини чиройли қилиб тузатиб, кеча-кундуз узлуксиз савдо қилсинлар, ҳайитга чиққан одамлар қачон хоҳласалар роҳат-фароғат ва ўйин-кулгуга берилсинлар, ҳеч бир нарса бу ишда тўсқинлик қилмасин!" деб ёзилган эди.

XIX асрда Бухоро амирлиги, Хива ва Қўқон хонлиқларида байрам ва томошалар бобида жонланиш рўй беради. Абдулахадхон (1885-1910), Саид Олихон (1910-1920) даврларида Бухорода Дарвоза Ўғлон даҳасида яшаган санъаткорлар, Арк ноғорахонасида созанда, хонанда, раққос, масҳара-бозлардан иборат бир қатор ижодий гуруҳлар Наврўз байрамларида фаол қатнашганлар.

Шоирлардан Очилди Мирий (1830-1899) ўзининг махсус "Наврўзи олам" қасидасида баҳор келиши билан табиат уйғониб, гуллар очилиб, булбуллар сайраб, аёлу эркак сайлга чиқишини ажиб бир завқ билан таърифлайди.

Фаргона водийсида ҳам Наврўз яхши байрам қилинган. Муқимийнинг

Навбахор очилди гуллар, сабза бўлди боғлар, Сўхбат айлайлик келинлар, жўралар, ўртоқлар!

- деб бошланадиган ғазалида бу ўз ифодасини топган. Фурқат (1858-1909) эса Баҳор ва Наврўзга атаб бутун бир туркум ғазалар ижод этган.

Наврўзнинг Хоразм воҳасида нишонланиши ҳақида анча-мунча маълумотлар сақланган. Ишончли манбалардан бири Оғаҳий (1809-1874) ижодиридир. Шоир Наврўзга атаб ўнлаб шеърлар битган. XVIII-XIX асрларда халқ ижоди, санъати, байрамлари, маросимлари ҳам янада ривожланиб, турли-туман оқимлар ва йўналишлар тусини ола бошлади. Кўпинча Наврўз, бошқа байрамлар ва хайитлар ўз холига ташлаб қўйилди. Баъзида Наврўздан хонлар ўзларининг сиёсий мақсадлари йўлида фойдаландилар. Чунончи, Садриддин Айний Амир Музаффарнинг ўзини халқпарвар қилиб кўрсатиш учун Наврўзни ташкил этгани ҳақида шундай деб ёзади: "Амир Музаффар урушда енгилангандан сўнг, халқ орасида обрўсиб бўлиб қолган, айниқса, урушда бўшаб қолган хазинасини тўлдирмоқчи бўлиб... ҳар бир ерда чавки томошалар уюштириб, одамларни банд қилар, шу йўл билан халқ оммасининг диққатини ўзининг ноўйиб ишларидан четга тортар ёки ўз кирди-корларини хаспўшларди".

Олтинчи давр. НАВРЎЗНИНГ МУСТАМЛАКА ВА СОВЕТ ТУЗУМИ ШАРОИТИДАГИ АҲВОЛИ.

Тўғри, дастлабки йилларда мустамлака ҳокимияти - Туркистон генерал-губернаторидан тортиб тумандаги мингбоши ва қозиларгача - маҳаллий халқларни миллий озошлик ҳаракатидан қалғитиш, итоатли, тақдирга тан берган бир тарзда сақлаш ва шу йўл билан ўз мавқеини мустаҳкамлаш мақсадида Наврўз ва бошқа байрамлар ўтказишга йўл беради. Тошкент яқинидаги Зангиота ва Тўйтепа сайилгоҳларида уюштирилган Наврўз байрамларида бутун арқони давлати билан генерал-губернатор Фон Кауфманнинг шахсан ўзи қатнашгани, гиламлар тўшалган тўртбурчакли майдон саҳнасида кўзни камаштирувчи миллий кийимларда уйнаган уч нафар раққосга ўз қўли билан совғалар улашгани шундан гувоҳлик беради. Австралиялик Август Эйхгорн 1870 йилда бу воқеани Зангиотада ўз кўзи билан кўрган ва қундалиқларига ёзиб қолдирган.

Бироқ мустамлака ҳокимияти кутган натижа чиқмади. Наврўз байрамларида маҳаллий аҳоли одатларига кўра ўзларини жуда эркин, хур туддилар, ўзаро ва табиатга нисбатан меҳр-муҳаббатларини тўлиб-тошиб ижод этдилар. у ер-бу ерда миллий мустақиллик, хуррият тўғрисида гап-сўзлар ҳам чиқиб қолди. Ана шундан кейин ҳар қандай халқ йиғинлари, байрамлар ва сайиллар тақиқлаб қўйилди. Ҳатто дорбозлар ҳам бирон жойга дор тлаш ва ўйин кўрсатиш учун миршаблардан рўхсат оладиган бўлди.

Совет даврида Наврўзнинг қисмати оғир бўлди. Дастлабки йиллардан бошлаб диний байрамлар тақиқланди, Наврўзни эса социализм ғояларига, коммунистик мафкурага хизмат қилиш томон буриш ҳаракати бошланди. Шу мақсадда баҳорнинг бошида шаҳарларда сиёсий майдон томошалари ташкил этилди, маҳаллий зиёлиларнинг кучлари билан "Шарқ кечалари" уюштирилди. 20-йиллар охири, 30-йиллар бошларида "эскилик сарқитлари"га

нисбатан кураш давлат сиёсатига айланиб, ўтмишдан келаётган бутун маънавий, маданий мерос, урф-одатлар, маросимлар, байрамлар тафтиш қилина бошлар экан, калтакнинг бир учи Наврўзга ҳам келиб тегиши табиий эди. Худди шундай бўлди. Жойларда одамлар эски одатга кўра ўз билган-ларича байрам қиларедилар.

"Аmmo соф пролетар маданияти тарафдорлари, "эскилик сарқити"га қарши курашувчи шовқозлар халқни ўз холига қўймади. Наврўзга "эскилик сарқити", диний байрам тамғаси босилди, кимки унинг тарафдори бўлиб чиқса, халқ душмани сифатида қатагон қилинди.

Қатагон кучайиб борди. Наврўз, Меҳржон байрамлари ўрнига "Колхоз тўйи", "Хосил байрами" деган байрамлар пайдо бўлди.

60-70-йилларда бирмунча жонланиш рўй берди. Жойларда, баъзан бошқарув маҳкамалари, баъзан маданий муассасалар раҳбарларининг ташаббуси билан Наврўз байрамини тиклаш ҳаракати бошланди. Аммо барибир Наврўз давлат байрами сифатида тан олинмади. Кўпгина ақлли, ўқимишли раҳбарлар қалбларидан Наврўзнинг чинакам дунёвий, чинакам халқчил байрам эканини сезсалар-да, уни қўллаб-қувватлашдан чўчидилар.

1987 йилда мафкура соҳасида ишловчи айрим юқори мансабли шахсларнинг умуман маънавий қадриятларга, жумладан Наврўзга нисбатан таъжовузи, таъзиқи кучайди. Наврўз тақиқлаб қўйилди. Сунъий равишда унинг ўрнига "Навбахор" деган байрам тақлиф этилди. Наврўз таркибида бўлиб келган ҳашар, ажодларни эслаш, қабристонларни обод қилиш ва бошқа маросимларга ҳам янгича тус беришга уринишлар бўлди. Аммо халқ бундай ҳаракатларни тан олмади, Наврўзни нишонлашдан тўхтамади. Турар жой, кўча-кўйларни тозалаш, янги кийимлар кийиб, бир-бирини қутлаш, далаларга, қирларга чиқиб сайр қилиш, сумалак пишириш, гап-гаштак, ўйин-кулги давом этаверди.

Нихоят 1989 йил 28 февралда юртбошимиз И.А.Каримов жасоратли ташаббуси билан Ўзбекистонда Наврўз байрамини тиклаш тўғрисида қарор қабул қилинди. 1990 йилда эса 21 март дам олиш куни ва умумхалқ "Наврўз" байрами куни деб эълон қилинди. Ушбу воқеани мамлакатимизнинг бутун аҳолиси чуқур мамнуният, кўтаринки руҳ билан қутиб олди.

Эттинчи давр. ЎЗБЕКИСТОННИНГ МУСТАҚИЛЛИГИ ЙИЛЛАРИДА НАВРЎЗ БАЙРАМИНИНГ НИШОНЛАНИШИ.

Наврўз байрамида ҳам янги давр бошланди. У давлат байрамига айлантирилди. Наврўзни бутун мамлакатда нишонлаш учун давлат бюджетидан ҳар йили миллион-миллион сўм маблағ ажратилади. Пойтахтимиз Тошкентда, вилоятлар, туманларнинг марказларида халқ сайиллари, томошалари ўтказилади. Ундан ташқари, меҳнат жамоаларида, ўқув юртиларида, ҳарбий қисмларда, болалар муассасаларида, маҳаллаларда ҳам алоҳида нишонланади. Шубҳасизки, Наврўздан оилалар ҳам четда қолмайди. Оиланинг ҳар бир аъзоси фуқаро сифатида муайян жойларда ўтадиган умумий сайиллар ва томошаларда қатнашиш билан бирга маъруз байрамни оила доирасида ҳам нишонлашни унутмайди. Бир сўз билан айтганда, Наврўзда миллати, диний эътиқоди, жинси, мансаби ва насл-насабидан қатъи назар, бутун мамлакат аҳолиси иштирок этади.

Мана 10 йилдирки, Наврўз Ўзбекистонда умумхалқ байрами сифатида нишонланмоқда. У мамлакат маънавий-маданий ҳаётида, халқ ҳаётида ўз ўрнига эга бўлиб, қаддини ростлаб бормоқда.

ТАРАҚҚИЁТ – БАРКАМОЛ

АВЛОДНИКИ

(Ўзбекистонда миллий таълим концепцияси ва ижодий ўқув юртларининг вазифалари)

Жамиятимиздаги туб ислохотлар ҳаётнинг барчасоҳаларига кириб бормоқда ва кўпгина ечилмаган муаммоларни кўрсатиб бермоқда. Ана шундай муаммолардан бири инсоннинг моҳиятини ўрганиш, унинг иқтидор ва тафаккурини шакллантириш йўллари дир. Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаганидек: “Иқтисодий ва сиёсий соҳалардаги барча ислохотларимизнинг пировард мақсади юртимизда яшаётган барча фуқаролар учун муносиб ҳаёт шароитларини ташкил қилиб беришдан иборат дир. Айнан шунинг учун ҳам маънавий жиҳатдан мукамил ривожланган инсонни тарбиялаш, таълим ва маорифни юксалтириш, миллий уйғониш гоёсини рўёбга чиқарадиган янги авлодни вояга етказиш давлатимизнинг энг муҳим вазифаларидан бири бўлиб қолди”. Шу боис, комил инсонни тарбиялаш муҳим ва долзарб масалалар даражасига кўтарилди. Чунки миллатимиз-

нинг равнақи, тараққиёти, келажаги халқимизнинг савияси ҳамда маънавий оламининг юксаклиги билан боғлиқ. Шундай экан, ёш авлодни тарбиялаш, уларни Ўзбекистонимизнинг мустақиллигини мустаҳкамлаш йўлига, буюк келажак пойдеворини қўйиш жараёнига сафарбар этишдан муҳимроқ ва масъулиятлироқ иш йўқ. Бу тарихий вазифани амалга оширишда республикамизнинг таълим ва тарбия тизими етакчилик қилмоғи лозим, албатта.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси IX сессиясида Президентимизнинг “Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори” номли маълумотлари қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги Қонун ҳамда “Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури”нинг тасдиқланиши, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Таълим-тарбия ва кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан ислоҳ қилиш, баркамол авлодни вояга етказиш тўғрисида”ги 1997 йил 6 октябр

фармони республикаимизда таълим-тарбия тизимини тубдан ислоҳ қилиш, Ўзбекистонда миллий таълим концепциясини шакллантириш йўлидаги муҳим қадам бўлди. Бу қонун ва кўрсатмалар ҳаётийлиги, изчиллиги ва мукамаллиги туфайли тезда ижтимоий ҳаётимизга кириб келди ва таълим-тарбия соҳасидаги ишларимизни жонлантириб юборди. Шу билан биргаллик умум ва олий-таълим соҳасидаги камчиликлар, уларни бартараф этиш йўллари, уни ривожлантириш ва замонавий талаб даражасига кўтариш учун зарур бўлган моддий ва маънавий ресурсларни излаб топиш, илмий-тадқиқот ишларини олиб бориш каби мураккаб ишлар ёш авлоднинг тақдирини учун қайғурадиган, уларнинг баркамоллиги учун саъй-ҳаракат қилаётган ҳар бир ишчининг бурчиغا айланди.

Миллий таълим концепциясини шакллантиришдаги энг муҳим масала таълим-тарбия соҳасини ҳар томонлама етук мутахассислар билан таъмин-

лашдир. Бу ўз навбатида олий таълим тизимини ислоҳ қилишнинг, унинг масъулиятини кучайтиришни талаб қилади. Сир эмас, жамиятимизда бир неча ўн йиллар давомида олий таълимнинг асосий вазифаси тегишли мутахассисларни тайёрлашдангина иборат деб қаралди. Бу мутахассисларнинг маънавий дунёси, ҳуқуқий ва сиёсий онги, малакаси, ишлаб чиқариш билан алоқаси, унинг эртага бориб ишлайдиган жойи билан бевосита ҳамжиҳатлилиги, тарбияланаётган мутахассисларнинг тақдири, уларнинг жамиятга ҳамда мазкур таълим ўчоғига келтирадиган фойда ва манфаатлари ҳақида жуда кам бош қотирилди.

Олий таълим тизимидаги бундай нуқсонлар ижтимоий ҳаёти-мизга салбий таъсир кўрсата бошлади. Чунки ижод билан боғлиқ соҳаларга ҳам маҳорати етишмайдиган, ижодкорликдан йироқ, таълим ва тарбия, касб-ҳунар ишида нўноқ кишилар аралашиб қолдилар. Қабул қилинган ислоҳотлар бундай лоқайдликка асло йўл қўйиб бўлмаслигини таъкидлашди. Бадий ижод билан боғлиқ ўқув юрларида халқимизнинг маънавий-иқтисодий юксалтирувчи, унинг руҳий дунёсини бойитувчи, ички маданияти, яъни ахлоқини шакллантирувчи, ўзгини танитувчи ва оммани улугвор ишларга илҳомлантирувчи истеъдод эгаларини тарбиялашдек ўта нозик ва масъулиятли вазифа бажарилишини яхши биламиз. Шунинг учун ҳам ижодий ўқув юрларининг ҳозирги аҳволини ўрганиш, таълим-тарбия тизимида йўл қўйилган камчиликларни бартараф этиш йўлларини топиш, етук мутахассисларни ишга жалб этиш, таълим-тарбия иши ўта долзарб масала эканлигини аниқлаш замон талабидир.

Маълумки, узоқ йиллар давомида миллийлик, маънавий етуклик, руҳий баркамоллик каби ҳар қандай халқнинг миллат сифатида шаклланиши учун жуда зарур бўлган тушунчалар фикримиз-у, турмуш тарзимиздан чиқариб ташланди, унинг ўрнига дунё-қарашдаги байналмилаллик, коммунизмнинг фаол қурувчиси тарбиялаш каби ноаниқ тушунчалар етакчилик қилди. Сабоби, дарсликлар, дастурлар,

кўргазмали қуроллар ва асосий мутахассислар бевосита Москва-нинг назорати остида эди. Оқибатда ижодда миллийлик, бадиийлик ўрнига социалистик реализм, синфий кураш, мафкуравий ташвиқот масалаларига кенг ўрин берилди. Шунинг учун ҳам ижод аҳли ва уларга таълим-тарбия берувчи мураббий ижодкорлар ҳам бир томондан тиштирноқларига ҳам коммунистик мафкурани ўзларига синдириб ва халқимиз орасига уни кенг ёйишда сиёсатчи арбобларга сидқидилдан қўмақлашган бўлсалар, бошқа томондан улар ўз маҳоратини ошириш, ижод аҳлига таълим-тарбия беришнинг мукаммал, ўзига хос йўллари-ни излаб топиш ва ривожлантириш имкониятларидан маҳрум бўлиб қолдилар.

Республикаимиз мустақилликка эришгандан сўнг Президентимизнинг саъй-ҳаракатлари тўғрисида халқимиз ўз тараққиёт йўлини белгилаб олди. Турмушимизнинг барча соҳаларида ислоҳотлар ўтказилиб буюк келажак сари илк қадамлар ташладик. Лекин таълим-тарбия соҳасидаги оқсоқлик, номуносиблик ҳозирги кунгача замоннинг, буюк имкониятларга эга бўлган халқимизнинг истак ва талабларига жавоб бера олмапти. Бу Президентимизнинг республика Олий Мажлиси IX сессиясида сўзлаган нажид ҳам батафсил баён этилган. Шундай экан, бу борада нималар қилиш мумкин? Нималар қилса олий таълим, айниқса, ижодий ўқув юрлари ишида ижодий ўзгаришларга эришиш мумкин?

Бизнингча, дастлабки қадамни олий ўқув юрларида ўқитиладиган фанлар учун дастурлар тайёрлашдан бошламоқ керак. Узоқ йиллардан буён узлуксиз ўқитилган “шаклан миллий, мазмунан социалистик” дастурлар ўз вазифасини ўтаб бўлди. Бинобарин унинг ўрнига шомашошарлик билан тайёрланган янги дастурлар ҳам ҳозирги давр талабларига жавоб бера олмайди. Дастурларда миллий ва умум-башарий қадриятлар ўзаро уйғунлашган тарзда акс этмоғи лозим. Чунки миллийликка ташналик ва бунга эътибор-у талабнинг кучайиши кетиши миллийлик қобилига ўралиб қолиш хавфини тугдиради. Бу таълим-тарбия

соҳасида яна бирёқламаликни келтириб чиқаради. Республикаимиз жаҳон ҳамжамиятига тўлиқ қўшилиши учун миллийлик билан бирга умумбашарий қадриятларни ҳам халқимиз онига синдиримоғи ижодий натижа бериши муқаррар. Бундан ташқари дастурлар ишлаб чиқиш учун республикадаги энг иқтидорли, малакали мутахассисларни жалб этиш, мазкур соҳа бўйича уларнинг фикр-мулоҳазаларини ўрганиш ва янги дастурларни муҳокамага қўйиш ишларини мунтазам равишда ташкил қилиш лозим.

Иккинчидан, дарсликлар ёзиш ва chop этиш ишларини йўлга қўйиш керак. Дарсликлар ёзиш ишининг ҳақияти ва масъулияти ҳақида Президентимиз ўз нутқида жуда тўғри фикрларни илгари сурди. Табиий фанлардан кўра гуманитар ҳамда ижтимоий фанлар бўйича дарсликлар ёзиш бирмунча мураккаб ва оғир ишдир. Чунки бу фанлар ижтимоий ҳаёт билан, сиёсий ҳамда маънавий муҳит билан узвий боғлиқдир. Ижтимоий-сиёсий ҳаётдаги ҳар қандай ўзгариш биз хоҳлаймизми, йўқми бу фанларга ўз таъсирини ўтказди.

Учинчидан, олий таълим тизимида ишлаш учун махсус педагог-мураббийларни тайёрлаш ишларини йўлга қўйиш мақсадга мувофиқ. Афсуски, бу борадаги ишларимиз мутлақо қоникарсиздир. Олий ўқув юрларида, айниқса, бадиий-ижодий ўқув юрларида фаолият кўрсатаётган мураббийлар махсус курсларни ташкиллаган ва олий даргоҳда ишлаш ҳуқуқини берувчи ҳужжатга эга бўлмоғи лозим. Маълум бир фан ёки бирор ижод тури бўйича номзодлик ёки докторлик даражасига эга бўлиш бу мураббийлик учун берилган даража эмас. Олимлик бошқа, мураббийлик бошқа. Мураббийлик олимликдан ҳам, ижодкорликдан ҳам оқори турадиган, улкан маҳорат ва нозик истеъдод талаб қиладиган касбдир. Шунинг учун ҳам биз энг аввало мураббийлик касбини улуглаш, унинг обрў-эътиборини кўтариш, уларни моддий ва маънавий рағбатлантириш, талаб ва масъулиятини ошириш йўллари-ни излаб топишимиз лозим. Ижодий ўқув юрларида ишлаётган, ёш ижодкорларни ўқитаётган

мутахассисларнинг аксарияти шу ўқув муассасасини тамомлаган, педагогик билим ва маҳорати сустроқ кишилардир. Бу ҳол ижод аҳлига мукамал таълим-тарбия бериш, уларнинг иқтидорини шакллантириш учун нуқулдайлик тугдиради.

Бинобарин, ижодий ўқув юртларида ишлайдиган ўқитувчи-мураббийларнинг малакасини, касб маҳоратини замон талаби даражасида шакллантириш ва унинг малакасини ошириш керак.

Ижодий ўқув юртлари, муассасалар, маънавият, маърифат масканлари, таълим-тарбия ташкилотларининг ўзаро алоқа ва ҳамкорлик ишларини ташкил қилиши ҳам муҳим аҳамият касб этади. Бундай омил ижодкорларда ижодий руҳни, кайфиятни кўтариши, ўзаро тажриба алмашиши, ижтимоий жараёнларга, маънавий ва маърифий масалаларга замонавий ёндошишни таъминлаб туради.

Шунингдек, ижодий ўқув юртлари қошида махсус академик лицейлар ва касб-хўнар коллежларини ташкил этиш ва унда ўқиш-ўқитиш ишларини йўлга

қўйиш, ўқиш ва ўқитиш ишлари билан ижодий ўқув муассасаларининг ҳамкорлигини ошириш, ўрганилаётган ижод тури бўйича мукамал билим ва тажрибага эга бўлган ўқитувчи мураббийларни жалб этиш, бундай мураббийларни моддий ва маънавий рағбатлантириш ҳам муҳим аҳамиятга эгадир. Шу билан бирга "Таълим ҳақида" ги қонунда кўрсатилгандек олий ўқув юртидаги таълим жараёни бакалаврлик ва магистратура каби босқичларга бўлиниши, унда аспирантура ва докторантурани сақлаб қолиш ҳам ижодий ўқув муассасаларида ўқув жараёнини тубдан қайта кўриб чиқишни, мутахассисларнинг масъулиятини оширишни тақозо этади. Мутахассисларни керагидан ортиқ тайёрлаш иш топа олмаслик муаммосини ҳосил қилади, меҳнат ва маблагнинг беҳуда сарфланишига сабаб бўлади. Энди, бу жараёнга ҳам чек қўйиш вақти етди деб ўйлаймиз.

Ижодий ўқув юртларига қабул қилиш тартибини йўлга қўйиш муҳим муаммолардан биридир. Маълумки, республикамізда бир неча йилдан буюн кириш имти-

ҳонлари тест усулида ўтказилмоқда ва бу ижодий натижа бермоқда. Лекин ижодий ўқув юртларининг бошқалардан фарқи шундаки, билим, тажрибадан ташқари туғма қобилият ҳам зарур. Шунинг учун ҳам бундай ўқув юртларига кириш учун ижодий имтиҳонлар қўйилган. Бу айти мудоао, лекин истёдодли, қобилиятли ёшларни ўқув юртига жалб этиш, уларни мунтазам рағбатлантириб бориш, кириш имтиҳонларида имтиёзлар яратиш зарур. Чунки бозор иқтисодиётига ўтиш муносабати билан ёшлар пул топишга берилиб кетиб, ўзларининг ижодий қобилиятларини шакллантира олмаслик хавфи бор. Ижодий ўқув юртлари ижодкор ёшларни излаб топиш, уларни ўқишга жалб этиш, рағбатлантириш, қизиқтириш йўллари кидириши лозим. Бундай мақсадларни амалга ошириш учун республикадаги қатор жамғармалар билан ҳамкорликда кўрик-танловлар ўтказиш, уларнинг ғолибларини ўқув ва ўрта махсус ўқув юрт-ларида қабул қилиш фойдадан ҳоли бўлмас эди, деб ўйлаймиз.

Яна зиёлилик ҳақида

"НУР ХУВАЙДО БЎЛДИ ЗУЛМАТ ҚАСДИДА"

Нур - зиё демак. М а в л о н о Жалолиддин Румийнинг буюк "Маснавий" китобида "нур", "зиё" ҳақида ғоят теран мулоҳазаларни учратамиз. Қуйидаги байт фикри-мизни далиллайди:

*Нурни кўрмак - рангни кўрмак
аслида,*

*Нур хувайдо бўлди
зулмат қасдида.*

Нур - зиёнинг моҳияти

ҳақида бундан зиёд тавсиф бўлиши маҳол. Бугун "зиёли" сўзининг залвори, унинг жамиятдаги маъфеи, маъно ва моҳияти ҳақида фикр юритган-да зиёлининг нафақат бугунги, балки бундан бир неча минг йил бурунги мазмун ва вазифаси қарийб бир хил эканига гувоҳ бўламиз.

Инсон ва ижтимоий ҳодисалар ўртасида ҳамшиша муайян ҳудуд бўлган. Яъни, яралиб-дики, муайян доиралар, ҳудудлар ҳам яратилган. Инсон бо-

тиний эрк ва ижтимоий ҳуқуқ низомларига итоат қилсагина, жамиятда мўътадиллик ва тараққиёт бўлади. Яратувчи "ушбу дарахтга ёвуқ келманг", деб таъқиқ чизигини Одамга таъкидлаётгидими, демак инсон ижтимоий қонуниятларга шубҳасиз бўйсунуши лозим, деган хулоса келиб чиқади.

Дастлабки зиёли Одам эди десак хато қилмаган бўламиз.

Пайгамбар Будда "Ҳақ йулида ҳар нечук тўсиқни баҳридан ўт, агар бу тўсиқ Будданинг ўзи бўлса ҳам..." дейди. Қаранг, зиёли Будда учун энг муҳими Ҳақиқат, яъни, Ҳақиқатнинг зиёси.

Зиёлилар ҳамма давру замонда инсон фикрати тамулларни ёритувчи, уларнинг кўзига маърифат шуълаларини сингдирувчи, қалбларни ёриштирувчи, руҳларни безовта қилгувчи, қалбларни мунаввар айлагувчи зотлар бўлганлар.

Бугун инсоният энг мукамал электрон қурилмалар,

(Давоми 25-бетда.)

МУСИҚА ВА ИНСОН КАМОЛОТИ

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 24 июнда қабул қилган "Маънавий-маърифий ислохотларни янада чуқурлаштириш ва унинг самарадорлигини ошириш чора-тадбирлар тўғрисида" ги қарорига мамлакатимизда Ватанига, халқига фидокор, мустақил фикрлайдиган, масалаларни оғли равишда масъулият билан ҳал қила оладиган, бузланувчан, янгиликка интилувчи ва истиқлол ғояларига садоқатли авлодни вояга етказиш ҳамда тарбиялаш масалалари алоҳида таъкидланди.

Ўзбекистон мустақилликка эришганидан сўнг янги даврга мос маънавий баркамол инсонни тарбиялаш масаласини кун тартибига қўйди. Бузланган инсон миллий ва умуминсоний қадриятлар асосида тарбияланган, яъни ахлоқли, маърифатли, илмли, билимли, идрокли, одобли, иймонли, эътиқодли бутун, ўзлигини англаб етган, ватанпарвар, жисмоний ва руҳий баркамолликка эришган бўлиши зарур. Негаки, инсон шу давргача яратилган табиий, ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маънавий қадриятларни чуқур англаб етмасдан, ундан самарали фойдалана олмасдан ҳеч қачон баркамол шахс даражасига кўтарилма олмайд.

Баркамол инсонни тарбиялашда тарбия тизимининг барча имкониятлари, аънавий ва замонавий тажрибалари, йўналишлари, шакл ва услубларидан ижодий фойдаланиш талаб қилнади. Айниқса, тарбиянинг ахлоқий, иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий, ватанпарварлик, диний, меҳнат, экологик, жисмоний, эстетик каби асосий компонентлари муҳим роль ўйнайди. Уларнинг бирортасини эътибордан четда қолдириш умумий тарбиявий жараённинг, яъни маънавий баркамол инсонни шакллантиришда кемтикликни вужудга келтиради.

Тарбиянинг таркибий қисмлари ичиде муסיқа маданияти ўзига хос ўрин эгаллаб, муҳим аҳамият касб этувчи омил ҳисобланади. Чунки, муסיқа маданияти кишиларни нафақат эстетик

жиҳатдан тарбиялайди, балки ўз мавзуси ва мазмунига кўра барча тарбиявий таъсирларни қамраб олади. Муסיқа орқали кишилар Ватанга садоқат, етук ахлоқлик, маънавий поклик, диний эътиқодлик, жисмоний ва руҳий етуқлик, сиёсий ва ҳуқуқий қомиллик руҳида тарбияланиш имкониятига эга. Иккинчи томондан, муסיқа маданияти тарбиянинг барча таркибий қисмларининг таъсир доирасини бир жойда мужассамлантириши мумкин, яъни халқнинг минг йиллик орзумидлари, руҳий ҳолатлари, маънавияти, ахлоқ-одоб, баъдий тафаккури, имон-эътиқоди жамланади. Маълумки, руҳиятга таъсир ўтказишда муסיқа оҳангларига тенг келадиган восита ҳали излаб топилмаган. Учинчи томондан, халқ ўзи яратган муסיқа маданияти орқали ўзининг фикр-ўйларини, дардларини, ички тўғйларини, қаҳ-забани, меҳр-муҳаббатини ифодалай олади.

Бинобарин, муסיқа ва муסיқий оҳанглар энг қадимий даврларда амалий-фойдали вазифани бажариш мақсадида бўлган бўлса-да, тарихий тараққий натижасида инсон маданий-маънавий ҳаётининг бир бўлагига айланган. Шу боисдан қадимий даврлардаёқ инсонни руҳлантирувчи, илҳомлантирувчи, унга маънавий озуқа берувчи қудратли восита сифатида муסיқа асарлари пайдо бўлган.

Муסיқа маданияти халқ ҳаётининг индикоси бўлади. Халқ ҳаёти фаровонлашган даврларда бахт, озодлик, бахтиёрлик мавзуларида, турмуш оғирлашганда эса ғам-аламлар, азоб-уқубатлар ҳақида кўшиқлар тўкилган.

Шўролар даврида ўзбек муסיқа маданияти янги шакллар, воситалар, оврупча оҳанг ва асбоблар билан бойинган бўлса-да, миллий-маънавий руҳиятдан махрум бўла бошлади. Мустақиллик туйғайи миллий муסיқа маданиятимиз ўзининг азалий мандаидан куч олиб, миллий руҳияти ва миллий қиёфани шакллантиришга хизмат қила бошлади.

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, фольклор кўшиқларининг

ҳар бири ва жанрлари маънавий баркамол инсонни тарбиялашда ўзига хос вазифани бажаради. Чунончи, маросим кўшиқлари маросим ҳаракатларини мазмунан бойитиб, эмоционал таъсирчанлигини оширса, меҳнат кўшиқлари иш суръатининг самарасини оширади, кишининг чарчогини чиқаришда ёрдам беради, лирик кўшиқлар ижронининг ички кечинмаларини аниқ образлар орқали очиб, тингловчиларга руҳий озуқа бериш қудратига эга бўлса, тарихий кўшиқлар тарихий ҳодисалар тўғрисида муайян баъдий тасаввурлар ҳосил қилишга қўмақлашади.

Мумтоз муסיқа нафақат санъатнинг юқори шакли бўлибгина қолмасдан, балки инсон маънавиятини камол топтиришдаги муҳим воситадир. Шу боисдан умумтоз муסיқа меросини атрофлича ўрганиб, қуйидаги хулосаларни айтиш мумкин:

- умумтоз муסיқа халқ маънавий савиясининг ўсиши, халқ ижодининг ривожланиши, шу соҳада меҳнат тақсимотининг пайдо бўлиши муסיқа билан шуғулланиши ўз касбига айланган юксак даражада ижод қилувчи профессионал санъаткорларнинг шаклланиши натижасида пайдо бўлади ва у аҳолининг маънавий даражасини оширишда муҳим роль ўйнайди.

Мана шу жараёнда маданий-маърифий муассасалар, муסיқа фойлияти билан машғул бўлган бошқа ташкилотлар /муסיқа мактаблари, билим юрталари, консерватория, тадқиқот институти, Бастакорлар уюшмаси, концерт ташкилотлари ва бошқалар/дан фарқли ўларок, халқ орасида иш олиб бориб, маҳаллий жой ихлосмандларини эътиёжларини, қизиқларини қондиришга, уларнинг бўш вақтларини мазмунли ўтишига, билимининг ошишига, ҳаваскорлигини ва ташаббускорлигини шакллантиришга хизмат қилади. Уларнинг фаолиятида муסיқа маданияти, жумладан муסיқа ҳаваскорлигини уюштириш асосий ўринлардан бирини эгаллайди. Ана шунинг учун Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг навбатдаги қарори мамлакатимизда маънавий-маърифий ислохотларни янада чуқурлаштиришда жуда катта аҳамият касб этади.

©АМРОВИА - МУЪЖУСААМ

OdAm

Илдизлари қадим-қадимларга бориб тақаладиган ўзбек мусика маданияти ўзининг ривожланиш жараёнида жаҳон мусика санъати бўлоқларидан ҳам сув ичиб, замонавий мусика йўналишлари бўйича жиддий ютуқларни кулга киритмоқда.

Ижодкорларимизнинг симфоник мусика соҳасидаги маҳоратлари Тошкентда илк бор ўтказилган Халқаро Симфоник мусика фестивали кунларида яна бир қарра намоён бўлди.

Пойтахтимизда ўтган бу халқаро анжуман дунёнинг 20 га яқин давлатидан композиторлар, мусикашунослар ва созандалар иштирок этдилар. Улар орасида франциялик Н.Бакри, АҚШдан П.Чайлд, люксембурглик В.Чивитареале, италиялик В.Данибале, япониялик Н.Нагасава, мисрлик Риад аз-Сумбати, туркиялик Ялчин Тура, корейлик Ли Теон Енг, таиландлик В.Премананда, шунингдек Тожикистон, Озарбойжон, Туркменистон, Қозоғистон, Россия, Қирғизистон каби давлатлардан санъаткорлар бор эди. Шубҳасиз ўзбекистонлик симфоник мусика намояндalари фестиваль қатнашчилари орасида асосий ўринлардан бирида турдилар. Юртдошларимиз фестивалда мустақиллик йилларида яратган сара асарлари билан қатнашдилар. Айниқса, М.Бурхоновнинг "Алишер Навоийга қасида", М.Тожиёвнинг "4-симфония" Р.Абдуллаевнинг "3 концерт" каби асарлари "Туркистон" саройида тантанали суратда очилган фестивалнинг илк дастури сифатида мухлисларнинг олқишига сазовор бўлди. Анжуман доирасидаги симфоник ҳамда камер-чолғу мусикаси концертлари "Туркистон" саройида, М.Ашрафий номидаги Тошкент давлат

консерваториясининг Катта ва Кичик залларида, Алишер Навоий номидаги давлат академик Катта театри сахнасида ўтди. Бу концертлар симфоник мусика ихлосмандлари учун чинакам байрамга айланди. Шуниси муҳимки, юртимиз мусика жамоалари ниҳоятда қисқа муддат ичида меҳмонларимиз тақдим этган куйларни машқ қилиб, маҳоратларини муносиб тарзда намоён қила олдилар. Яна шуниси ҳам борки, фестивалда кўпгина янги асарлар янгради. АҚШдан ташриф буюрган Питер Чайлднинг фикрлари шу жиҳатдан эътиборга лойиқдир: "Менинг камер оркестр учун "Симфониетта" асарим илк бор айнан Ўзбекистонда ижро этилганидан жуда хурсандман. Ўзбек ижрочилари уни тезда ўрганиб, беками-кўст сахнага олиб чиқдилар. Асаримнинг муносиб жанрлашида уларнинг хизматлари катта".

Фестиваль доирасида "Миллий анъаналар ва замонавий бастакорлик ижоди" деб номланган давра суҳбати ўтди. Бу суҳбат турли халқлар мусика намоёндаларининг ўзаро фикр алмашишларида, шубҳасиз, катта аҳамият касб этди. Бугунги янгича руҳий-маънавий босқичда мусиканинг ҳаётимизда тутган ўрни, навбатдаги долзарб вазифалар хусусида ҳам фикрлашиб олинди.

Фестиваль қатнашчилари концерт дастурларидан ташқари турли учрашувлар ва маданий тадбирларда қатнашдилар. Айниқса, қадимий ва навқирон Самарқанд шаҳрига уоштирилган саёхат меҳмонларда катта таассурот қолдирди. Улар шаҳарнинг қадим меъморий обидалари, тарихий зиёратгоҳлари билан қизиқиб танишдилар.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, фестиваль концертларининг юқори савияда ўтишида Ўзбекистон Миллий симфоник оркестри, М.Ашрафий номидаги консерваториянинг мусикали театр-студияси симфоник оркестри ва хор жамоаси, Ўзбекистон хор капелласи, республика теле-радиокомпанияси камер оркестри, "Сугдиёна" ўзбек чолғулари камер оркестри, "Ўзбекистон ёш истеъодлари" камер оркестри каби жамоаларнинг хизмати катта бўлди.

Ушбу халқаро анжуман ўзбек мусика санъати нафақат қадим анъанавий кўринишларда, балки композиторлик ижодиёти бора-сида ҳам халқаро микёсда тобора кенгроқ тан олинаётганини, ўз ўрнини мустаҳкамлаб бораётганини кўрсатди.

Гулчехра УМАРОВА.

Давримизгача етиб келган бирор бир мусликий созин илмий ўрганишда археологик топилмалар, тарихий-алабий асарлар ва улarga чизилган миниатюралар ва, албатта, ўрта асрлар мусликий рисодалари асосий манба бўлади.

IX-X асрлар мусликий назарийчиси Форобийнинг "Муслика тўғрисидаги катта китоби" да чолғуларга ажратилган қисм бўлиб, унда маърифат - чангсифат чолғу ҳақида тўхталиб, товушлар торларнинг тебраншидан ҳосил бўлиши ва ҳар бир алоҳида тор товуш бериши таъкидланган. Худди шу маърифат сози кейинчалик арабча "конун" деб аталиб келинган деган фаразлар мавжуд. XIII аср муслика назарийчиси Сайфиддин Урмавий эса конуннинг 2 хил кўриниши ҳақида ёзади: улар трапеция кўринишидаги конун ва тўғри бурчакли нуҳзадир. XIV асрда яшаб ўтган номаълум муаллиф томонидан ёзилган мусликий рисодала конун ва нуҳза чолғулари тилга олинган, уларнинг схематик тасвири берилган. Унда конун трапеция кўринишида, нуҳза эса тўғри бурчакли, конунга нисбатан 2 баробар катта ҳажмга эга бўлган 4 дейман торли чолғудир. Абдулқоид Мароғий ҳам конунни трапеция кўринишидаги кўп торли тирнама чолғу эканлигини кайд қилган.

"Конун - эллинизм дунёсидан мерос бўлиб қолган" - деб ёзади Дарвиш Али ва ўз давригача маълум бўлган машҳур конунчи ижрочилар номларини тилга олади. Шундай қилиб, ўрта аср муслика назарийчилари Форобий (IX-X асрлар), Урмавий (XIII аср), Мароғий (XIV-XV асрлар), Дарвиш Али (XVII аср) рисодалари маълум вақт оралиғи билан фарқланса-да, уларнинг конун сози тўғрисидаги маълумотларида узвий боғлиқлик бор.

Конун ҳақидаги кейинги маълумотлар XIX асрда ўрта Осиё чолғулари мажмуаси тўплаган Эйхгорнга тегишлидир. У "конун" ёки "қалин" чолғусини рус тусли созига ўхшатади ва унинг келиб чиқишини арабларга тегишли деб фикр юритади.

Юқорида кайд қилинганидек, тарихий адабий асарларга чизилган миниатюралар ҳам чолғу тараққиёти тарихини ўрганишда катта ёрдам беради. Тадқиқотчиларнинг фикрича турли даврларда ёзилган асарларга чизилган миниатюраларда мусаввир асосий сюжетни тасвирга туширар экан, ўзи яшаб турган давр ҳосликларини ҳам бехос қиратади. Хусусан, Фирдавсийнинг "Шохнома", Низомийнинг "Искандарнома", Навоийнинг "Ҳамса" дostonларига чизилган миниатюраларда мусликий созлар у ёки бу мусаввир ижод даврининг маданияти, мусликий ҳаёт белгилари ҳисобланиб, турли шарқ бадиий мактаб мусаввирлари томонидан даярли бир хил ёки ўхшаш чолғулар акс эттирилган. Бу эса айрим бир чолғуларнинг географик нуқтар назардан шарқ халқлари муслика амалиётида жуда кенг қўламда қўлланилганлигидан далолат беради. Конун ҳам худди шундай чолғулардан ҳисобланиб, Эрон, Арабистон, Туркия, Арманистон, Озарбойжон ва ҳозирги Ўзбекистон ҳамда Тожикистон худудига кўп асрлар давомида ижро қилиниб келинган шарқ созирид.

Миниатюраларда умумий кўринишда тасвирдаги конун чолғуси эканлиги аниқ намоён бўлса-да, созидаги конструкция элементлари (торлар сони, қулоқлар, харрак, чолғу ишланган материал), товуш сифатлари, ижро услуби каби жиҳатларини билиш ва илмий асосда таҳлил юритишга имкон бермайди. Бу борада мусликий рисодаларда кўпроқ аҳамиятли маълумотлар бор. Юқорида айтиб ўтилган номаълум муаллиф рисодаласи ёзилишича, конун олхўри дарахтидан ишланиб, 13 та учланган (яъни ҳар бир товушга 3 та унисон қилиб созланган тор тўғри келади), жами 36 тордан иборат бўлиб, ўнг ва чап қўл бармоқлари билан ижро қилинади. Унинг кенг қисми 81 см., қорши - қисқа томони 40,5 см., кўндаланг томони 74,25 см.га тенг. Мароғий, конун 24 та учланган (жами 72 та) тордан иборат деб ёзади. Эйхгорн чолғу мажмуасидаги конун эса жуфтланган металл торлардан иборат бўлиб, диатоник

товушқаторга эга бўлган. Шу билан бирга у бу соз ижросини Туркистонда даярли учрамайди, деб изоҳ беради. Демак, конун сози XIX аср ўзбек (тожик) мусликасида ижро амалиётдан чиқиб кетган. Аммо, у бутунлай йўқолиб кетган эмас, балки бошқа шарқ халқлари истеъмолида қўлланиб, тақомиллашиб борган. Ва, ният, XX аср охирида ўзбек (тожик) анъанавий муслика ижрочилигига янги, тақомиллашган ҳолда қайта кириб келди.

Навоий ўз давридаги мусликий созларни таърифлаб, конунга "Кўнгилини ларзага солувчи" деб сифат беради. Бу таъриф конуннинг жуда нозик, сержило салоси билан инсонга руҳий таъсир кўрсата олиш қучини исботлайди.

Ҳозирги кўринишидаги конун трапеция шаклидаги кўп торли тирнама чолғудир. У асосан тул дарахтидан ишланади, текис товушқатора асосга эга. Асоснинг катта қисми ёғоч қопкоқ билан қопланган. Асоснинг ўнг томонида квадрат шаклидаги ўйиқлар бўлиб, улар тери мембрана билан қопланган. Мембрана устига кўндаланг туширилган ёғоч харракнинг узунлиги 38 см., баландлиги 2,5 см. Конун товуш қаторининг асосини 25 ичак торлар ташкил қилиб (22 таси учланган, 3 та йўғон тор ижуфтланган), улар қопкоқ бўйлаб, кўндалангига ўнг томондан тор илгалар, чап томондан эса ёғоч қулоқларга туташтирилган бўлиб, махсус қалит билан унисонга созланади. Қопкоқнинг чап томонида торлар остида вертикал ҳолда тиргак ўрнатилган бўлиб, унда ҳар бир учланган тор учун 2 тадан пўлат харрак мавжуд. Харраклар пастга ва юқорига ҳаракатлантирилганда асосий товуш баландлиги ярим тон пастга ва юқорига чикиб тушади. Ҳар бир асосий

товуш бутун тон оралиғида баландлик ўзгариши имкониятига эга бўлиб, ижро қилинаётган асар тоналликка мос товушқатор ҳосил қилинади. Асар давомида тоналлик ўзгариши эҳтимоли бўлса, у ҳолда ижрочида махсус харракларни бошқариш учун ҳам маҳорат талаб қилинади. Ушбу конуннинг илғари қўлланилган конундан фарқи айнан шу техник қурилманинг чолғу тараққиёти ва ижро имкониятига катта таъсирдан келиб чиқади.

Конунда оддий тирнама зарб, оддий зарбларнинг комбинацияланган турлари, тремоло, глассандо ва халқ мусликасида учрайдиган турли мелизмлар ижрочи имкониятларига қараб қўлланилади. Халқ ва профессионал мусликасига характерли динамик ранг-баранглик конун ижро имкониятлари доирасида тўла қўлланилади. Конуннинг тембр хусусияти уни бошқа торли чолғулардан ажратиб туради.

Ҳозирги кунда конун бир қатор шарқ халқларида қўлланиб келимоқда. Ҳар бир миллат мусликасининг интонацион тузилиши турлича бўлиши табиий ҳол. Аммо мусликий созининг турфа хил оҳанглари ўз ижро қонуниятлари доирасида "идора" қила олиши факат конуннинг ўзига хос қудратли мусликий табиатини намоиш қилади.

Муҳайё МИРЗАЕВА,
санъатшунослик илмий
тадқиқот институти тадқиқотчиси.

Жўрабой ЖАББОРОВ,
профессор

ОИЛА - МУҚАДДАС МАСКАН

Биринчи инсонлар — Одам Ато ва Момо Ҳавони Оллоҳ яратгандан буён инсоният ҳар хил оилавий муносабатларни бошидан кечириб келмоқда.

Ер юзидаги турли халқлар беш мингдан зиёд тилларда гапириб, ҳар хил динларга риоя қилиб, урф-одат, аънаанага эга бўлиб бир қанча оилавий муносабатларни шакллантирганлар. Ҳаммага хос бўлган уйланиш, оила қуриб, фарзанд кўриш ва уларни тарбиялаш ҳар бир халқнинг ворислиги унинг тилида, урф-одатларида намоён бўлади. Бу тўй маросимларида, фарзанд кўрганда бўладиган танта-наларда ўз ифодасини топади.

Ер юзидаги халқлар турмуш тарзига назар ташласак, ҳаммаларига хос бир хил ҳодисанинг гувоҳи бўлишимиз мумкин. Яъни болалар оилада бунёд бўлиб, улғайиб, балоғатга

етиб йигитлар, қизлар бирига муҳаббат изҳор қилиши, бўлажак оила пойдеворига асос қўйиш турлича бўлади. Бирок бу турмуш савдоси Фарб ва Шарқ халқларида ўзига хос ҳолларда ўтади. Агарда Оврупо халқларида йигит ва қиз мактабда ўқиб юриб, дўст-ўртоқ бўлиб бири-бирини уйига бемалол боришса, Шарқ одобига биноан бегона йигит бўйга етган қизи бор оила учун номаҳрам ҳисобланиб, унинг ҳовлига, айниқса ичкарига кириши шариат томонидан қатъиян маън этилади.

Оврупо йигит-қизлари қўлтиқлашиб кинога, кафетга, театрга ва бошқа жамоат жойларга бориб, ўзларининг муҳаббатларини сир сақламай, ўзгалардан уялмай очик муносабатда бўлишлари мумкин.

Лекин Шарқ одобно-масида ёшларни бундай

эркинлиги назорати ота-она, қариндош-уруғ ва катта одамларга юкланган фарз ва суннатдир.

Оила қуриш жараёнини оилалик. Айрим ёшлар ўзлари танишиб, ҳиссиётга берилиб, ота-она фикрига риоя қилмай танлаганим шу деб кўрсатишмоқда. Аммо ажрлаш статистикасини ўрганиб чиқсак, ёшлар ўзлари топишиб қурган оилга қараганда, ота-оналар саъй-ҳаракати туфайли ташкил бўлган оила, қўда-андалик, қариндош-уруғлик оилаларнинг ахлоқий тарбиявий мезони мустаҳкамлигидан далолат беради.

Дарҳақиқат, йигит-қизлар балоғатга етганидан кейин ихтиёрий равишда ўзлари танишишда ёки ота-оналари совчи юбориб йигит-қизни унаштиради. Бундай ижобий ҳаракатда қўни-қўшни, қариндош-уруғлар ҳам иштирок этишади.

Шариати исломияда ўз болаларини яхшилаб тарбия қилмоқ, оталарга фарзайн, ўз миллатининг етим қолган болаларини тарбия қилмоқ фарзи кифоядир. Болаларга ота-она тарбияси биринчи таълим бўлиб сингийди.

Ўғил болаларини тарбиялашда ота сабоғи ўзига яраша оила қуришга тай-ёрлаш саводиридир. Ар-жосиб ҳақим ўғлига васият қилиб айтади: “Ўғлим, гўзал ахлоқ эгаси бўл, яхшилик қил, ярамас, бузук йўللарга асло яқинлашма, гўзал ахлоқнинг билан ҳамманнинг муҳаббатини ўзингга жалб қил. Хотин ва фарзандларингга меҳрибон бўл”.

“Қуш инида кўрганини қилади” дегандай шароит тарбиясида она роли беқийёсдир. Уларнинг позикизалиги, пазандлиги, иш билармонлиги, меҳнатсеварлиги - бу келажакда оилалар ҳаётда фарзанднинг қийналмаслигини таъмин-

лайдиган омиллardan биридир.

Тарбияда, энг муҳими, йигит-қизларни оила қурганда унинг аччиқ-чучуғига сабр-қаноатли бўлишни сингдириш муҳим масала ҳисобланади. Табиийки ҳар хил оилаларнинг турмуш фаровонлиги, тарбиявий омиллари ҳар хил. Шунинг учун келин-куёвни янги шароитга қўниқтиришда ота-онанинг ёрдами жуда асқотлади.

Йигит-қизларда ҳаё, ифбат, виждон, бурч тушунчаларини шакллантириш тарбиявий омилларнинг натижасидир. Садоқат гоёси сингиган ёшларда ҳеч хиёнат содир бўлмайди.

Овруполик йигит-қизлар турмуш қурганида қиз, жувонлигига, хатто ёшига, боласи борлигига ҳам эътибор беришмайди. Уларда биринчи ўринда ҳал қилувчи мезон - муҳаббат, қўнлига тўғри келиб, ҳиссиётини қаноатлантирса бас.

Шарқ одоб-ахлоқида йигит ва қиз тўйдан олдин зино қилишга ёмон қораланади. Хотин билан бамаслаҳат иш тутиш асло ёмон бўлмайди. Лекин унинг измига гўла тушиб қолган эркак ўзининг эркаклигини йўқотган бўлади.

Ўтмишдаги ажлодларимизнинг доно панд-насиҳатлари ҳанузгача ўз қадриятини йўқотгани йўқ. Чунки ўтмишдагидай ва ҳозирги кунда ҳам Шарқ одобномасига бинон фарзандлар тақдирига бефарқ қаралмайди. Балоғатга етгандан кейин ўғилларини ота-она уйлантиради, қизларини кўёвга беришади.

Эр ва хотиннинг тотувлик билан яшашлари бутун оила аълолирига бахт-саодат келтиради, роҳат ва фароғат эшигини очади. Агар ота-она тарбияди, одоби ва бир-бирларига ҳушмуомалали

бўлсалар, фарзандлар ҳам улардан ўрнак олиб, шундай йўналишда тарбия топадилар. Тарбиясиз, жанжалкаш ота-онанинг фарзандлари ўзларига ўшаган бўлиб етишади.

Ақли, номусли хотин эрининг шодлик ва қайғусига баробар шерик бўлади. Эрининг хизматларини тақдир қилиб, унинг ҳурмат ва иззатини бажо келтирган хотин фақат иззат-ҳурмат ортиради.

Эри эрталаб ишга кетаркан, уни ширин сўз, хушмуомалалик билан кузатиш, ишдан қайтганда яна шундай очиқ чеҳра билан оstonада салом билан кутиб олиши ҳам бир санъатдир. Соғлом оилада шоду хуррамлик барқарор топади.

“Эрни эр қиладиган ҳам, уни қора ер қиладиган ҳам хотин”, деб бежиз айтилмаган ҳалқимиз нақлида. Шунинг учун одобли, тарбия топган хотин эрининг топангани юзага чиқаради, исрофга йўл қўймайди, қаноатли бўлади. Болаларининг тарбиясига эътибор беради.

Отанинг фарзандига муҳаббати чексиздир, чунки у унинг бел қувватидан, кўз нуридан, руҳи-жисмидан ҳосил бўлган. Шунинг учун ота фарзандига меҳр-муҳаббатини бағишлаб унинг тарбиясига эътибор беради ва ўзи истаган фазлу камолни фарзандига синдиришга, уни ўзиндан кўра ҳам олийжаноброқ қилиб тарбиялашга меҳнат-шижоатини аямайди. Шунинг учун фарзанди ҳақида одамлардан “Тарбия берган ота-онанга минг раҳмат”, деган дуони эшитса қувонади, фарзанди билан фахрланади.

Ёшларга айтар гапим шу: сизнинг дунёга келишингизга сабабчи бўлган, тарбиялаб ўстирган ота-онангизнинг

ҳақларини ҳеч камчиликсиз адо қилинг, иззат-ҳурматларини бажо келтиринг. Уларнинг хизматларида бўлиб, розилиқларини олинг, аччиқ сўзлар айтиб дилларини вайрон қилманг, уларга бўлган муҳаббатингизни тил билан, сиқидил билан, яхши тадбир билан изҳор қилинг. Насиҳатларини бажонидил қабул қилиб, уларни амалда кўрсатинг. Уларнинг турмушларидан доим хабардор бўлиб, ҳеч нарсага зориқтирманг. Ота-она сизларга ҳеч қачон ёмонлик тиламайди, бахтли, саодатли бўлиб, роҳатда умр кечиришингизни орзу қиладилар. Сиз ота-онангизга қандай муомалала бўлсангиз, кейинчалик фарзандларингиздан шундай муомалани кўрасиз, чунки улар сиздан ибрат оладилар.

Фарзанд вояга етиб мустақил турмуш қургунча, ота-она кўлида омонатдир. Ёш бола гавҳарга ўхшаб оппоқ мум каби ҳар қандай нақш-сабоқни қабул қилади. Шунинг учун ота-она ўз фарзандларини болалик чоғларидан бошлаб ахлоқ, одоб, тарбия қондаларига мувофиқ парвариш қилишлари керак.

Болаларнинг ахлоқ, одобига сўкиш, уриш билан эришиб бўлмайди. Бу катта сабр-қаноат, эртаю кеч меҳнатни талаб этади. Фарзандингиз яхши иш қилса, уни мақтанг, қилган хизматига тўғри баҳо беринг. Ёмон иш қилган бўлса, ўзингизни норозилигингизни қатъиян билдириб, насихат қилинг, қилган ишининг номаъқул эканлигини тушунтиринг. Шунда ҳам сўкиб, уриб, ўшқириб, камситиб эмас, илоҳи борича юмшоқ, мулоимлик билан гапингизга ишонтиринг.

Шайх Садий айтади: онанинг жонпарвар бўйи,

яъни қадли-қомати бир дарахт бўлса, фарзанд у дарахтнинг нозанин меvasи ва натижасидир. Онанинг кўкси томирлари юрак ичида эмасми? Ҳақиқат кўзи билан қарасак, она сuti унинг юрак қонидир. Шунинг учун фарзандга онанинг меҳр-муҳаббати отага қараганда яна ҳам кўпроқ бўлади. Баъзи фарзандлар ҳаммадан ҳам азиз ва меҳрибон онанинг қадр-қимматини билмайдилар.

Бир танишимнинг тўрт фарзанди бор, учта қиз, кенжаси ўғил. Якка ўғил бўлгани учун ота-она ўглини эркатой қилиб тарбиялашди. Учта қиздан кейин ўғлимиз, бизни сунячигимиз, ворисимиз деб умид боғлашарди. Лекин бундай бўлиб чиқмади, бу номердоқ сут бериб боққан онасини, олий маълумотли қилиб ўқитиб ўз касбини унга ворис қилган отасини бебахт қилди. Умид қилинган орзулар чил-чил бўлиб барбод бўлди. У бедаво фарзанд чекишга, ичишга, ҳатто тибҳуванд бўлиб ўзига итна санчишга одатланиб, бўлмагур ифлос аёл, бетайин унсурлар билан умрини зиё ўтказяпти. Шу бўйдоқ 30 ёшга кирди, ақдан дарақ йўқ, ота-она уйлантирайлик деса, сизларнинг ишларинг бўлмасин, олий маълумотлиман, бу масалани ўзим ҳал қиламан деб жавоб беради. Ноқобул фарзанд касофати туйфайли она қон босими касаллигига мубтало бўлди, ота эса руҳан эзилиб, ҳиссий заифлашиб, асабли бўлиб қолди.

Бир донишманд ўз ўғлига шундай насихат қилган экан: ўғлим, агар муродинг гулларининг

очилишини истасанг, шу беш нарсага эътибор қил: қаҳр-ғазаб оловини юмшоқлик суви билан учур; ахлоқсиз, тарбиясиз, бузуқ кишилар васасасидан ҳазар қил; ишларингни биносини тўғрилик узра куй, ҳиёнат йўлига қадам қўйма; юз берган воқеа-ҳодисаларни чидам билан бошқаларга ўтказ, сабру тоқатни қўлдан берма; ҳирс, таъма, иғво ила бироваг озор беришдан сақлан.

Бошқа бир донишманд айтади: қадр-қимматини ошсин десанг, бошқаларнинг қадр-қимматини бил. Ҳамманинг ўзинга дўст бўлишини истасанг, одамларга қўлинг ва тилинг билан озор берма. Дилинг оғриб, асабийлашишни истамасанг, жоҳил, аблаҳ кишилар билан сўзга беришиб ўтирма. Қайгу-аламдан узоқ бўлишни истасанг, қўлингдан чиққан нарсага афеус-надомат қилиб юрма. Дусларинг кўпайишини хоҳласанг, очиқ юзли, ширин сўзли бўл, ҳеч кимга гина ва адоват сақлама.

Ҳозир кўпгина ёш она-оналарнинг тижорат билан шаҳарма-шаҳар юришлари урф бўлган. Уларнинг баъзиларини болалари эса оч, қаровсиз, юпун кийинган, уларга ким қарайди, ким овқат қилиб беради, ким тарбия беради?

Халқимизнинг Ватанимиз мустақиллиги мустаҳкам бўлсин, бахтли оилалар сони кўпайсин, мудҳиш ҳодисалардан Оллоҳ сақласин деган илтижою дуолари ҳар бир ота-она тили ва дилида, истакларларида, саъй-ҳаракатларида баралла янграмоқда.

Бу шоирларнинг жуғрофиясига боқинг.
Гўё Амударё ва Сирдарё оралиғидаги қадим
юртда нуқул шеър ёзилиб, ноғоралар гумбур-
лаётгандек. Шеър ёзилаётган юртни булбул
ва қумрилар тарк этмайди, гуллар қор ва
қировга доғур бўй таратиб тураверади,
довуллар ҳатто муз остида ҳам
шарақлайди...

Афсуски, бу шоирларнинг даста-даста
шеърларини ёритишнинг имконияти йўқ.
Шеър ёзаверинг, улар оқ қоғозга босилмаса
ҳам, гуллар бўйи, қўшлар навоси, насимлар
ҳавоси билан олам узра қанот ёзаверади.

ЭНАМ ХОВЛИСИГА КЕЛДИМ...

(Ота томондан ва она томондан
энажонларим Олтиной Бобоназар қизи ва
Рўзижон Мирсоли қизларини ёдлаб)

Энам ховлисига келдим, аммо энажоним қани?..
Бу ерда гуркираб ётган кашничу райҳоним қани?..

Оларди бағрига ўйиб, юзу, кўзу пешонамдан,
“Эна” десам, “ха”ни қўйиб, тилида
“жон-жон”им қани?..

Очиб сандигини берар эди мева, ширинликлар,
Булаб қаймоққа тутари ширмойдан ноним қани?..

Агар хафа эсам биров, жавдирабки боқар эди,
Бошимни минг силаб, парвонаю меҳрибоним қани?..

Буқун ховлисига излаб изларини тополмасман,
Кўз олдимга келиб энам, энди, дер, нишоним қани?..

Келиб тез-тез унинг дийдорига тўймас эдим нега?..
Борида қилмайин парво, буқун қўп армоним қани?..

Қани энажоним, қани, сўзи қани, ўзи қани?..
Неча кун меҳмоним экан, бу азиз меҳмоним қани?..

Ўзи шундайки борида қадрига етмайин кимнинг,
Кейин афсус-пушаймонлар, ганимат инсоним қани?..

Энам ховлисига келдим, аммо энажоним қани?..
Бу ерда гуркираб ётган кашничу райҳоним қани?..

Султонмурод ҲОЖИБОЕВ,
Ўратена.

МЕҲРИДАН ОЛАМ МУНАВВАР...

Барча мўминни Худо бандам дегай дерман мудом,
Шул эрур Парвардигорга энг биринчи илтижом.

Асрасин бани башарни ғам-балолар комидан,
Сақласин дарду фалоқатдан жаҳонни субҳу шом.

Қудрати чексиз Эгамнинг, измида ер-қоинот,
Азмидан унмиш ҳаёт ва унга хос мазмун, маром.

ШЕЪР

ОЖА

Пурзиё Куръон, ҳадислар, беадад неъмат учун
То абад дилларга жодир унга қуллук, аҳтиром.

Водариф, осий, имонсиз, кўрнамак ҳам беҳисоб,
Фарқ қилишни истамаслар не халолу не ҳаром.

Қон тўкиб, ифво солишлар бўлди зоҳир қайдан-эй,
Тангридан аччиқ улуш бор кимда жўшса интиқом.

Меҳридан олам мунаввар, қаҳридан нелар забун,
Одилу қодирлигининг шарҳига етмас қалом.

Танҳо эзгуликни қўллар у суянч, олийпаноҳ,
Шундайин бўлган азалдан, шундайин этгай давом.

Ўз насибимким, мунаққаш қисмату тақдир учун
Минг шуқурлар деб Музаффар, сўзларин
этмиш тамом.

Музаффар ЗУЛФИҚОРОВ,
Ленинбод вилояти, Қонибодом.

Онамнинг қўлида қоп-қора
қосовнинг учиди бир шамча
пирпираб-пирпираб ёнарди олов
тандир қулдига санчиб
ўчирар қосовни аяб
ўзин аямаган онам.
Қосов учидидаги бир шамча
оловни қаламим учига
бахш этинг деб илтимос қилдим
хўп демоқчидай
ўйчан боқиб турди тушимда.
Қаламим қосовга айланди
ёнимда бир уюм қул
ўтиннинг эмас
кечган қунларим қули.
Онам деди
қулга суқиб ўчирма
бу шамча оловни
қалам ахир қўлингдиги.

Мадамин ҚУЧҚОР,
Хоразм вилояти, Шовот тумани.

60

КУМРИНИҲА АРЗАНИДА

Комилжон Отаниёзов, Сойиб Хўжаев, Раззоқ Хамроев сингари ўзбек санъатининг дарғалари анъаналарини, улар йўлини муносиб давом эттирган шоғирдлар айни кунларда ўзлари устоз бўлиб, санъат ривожига муносиб хисса қўшмоқдалар. Шуларнинг бири – Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Гулсара Ёқубованинг ижоди билан танишиб, унинг устозлик изланишларидан кўнглим гурурга тўлди.

Хоразм эли азал-азалдан санъатсевар. Фақатгина санъаткорлари эмас, балки етти ёшдан етмиш яшаргача бўлган оддий халқининг ҳар бир сўз, ҳар бир хатти-ҳаракатларидан куй-қўшиқ, мусиқа оҳанглари шундоққина сезилиб туради. Уларнинг санъатлари шўх-шодон, сержилва, нозик туйғуларга бой.

Шундай ажойиб халқ фарзанди Гулсара Ёқубова билан суҳбатлашар эканман, улардаги хушхандон кайфият, ҳазил-мутойиба мени ҳам сеҳрлаб қўйди.

– Гулсара опа, 40 йилдан зиёдрок вақт мобайнида санъат гулшандасиз. Сиз бу гулшанда нима топдингиз. Бахтми, армонми?..

САЪЪАТКОР

– Санъат олами шундай бир мунаввар олам эканки, сиз унга ўзлигингизни, ижодингизни қанчалар бахш айласангиз, у сизни шунчалар элга танитар, шунчалар иззат-икром кўрсатар экан.

Мен ўзимни фақатгина санъат гулшанида эмас, балки ҳаётда ҳам бахтли инсонман, деб айта оламан. Илк орзуим ушалиб, санъат олийгоҳи талабаси бўлдим. Театр саҳнасида турфа образлар яратдим...

Санъатга чин дилдан ошуфталик ёшлигиданок Гулсарага омад олиб келди. Ўрта мактабнинг юқори синфида ўқиб юрганидаёқ “Хоразм ансамблида фаол иштирок этди. Худди шу вақтда жамоа билан VI Умумжаҳон талаба-ёшларининг фестивалида (Москва) қатнашиб, лауреат бўлди.

Муқимий театри

Гулсара онанинг ижодий ҳаётини бошлаб берган, илк образлар – илк муваффақиятлар дебочасига гувоҳ бўлган маскандир. Устозлар меҳр-муҳаббати, нигоҳида бўлган ёш актриса қатор йиллар мобайнида кўплаб образлар яратди. “Тошболта ошиқ”даги Саломат, “Нурхон”даги Кумри образларини томошабинлар ҳали-ҳануз илик меҳр билан эслашади.

Аммо ҳаёт Гулсара Ёқубовани санъатининг бир боғидан олиб, иккинчисига етаклади. Хоразм фарзанди эмасми, қалбдаги куй-қўшиққа ташналик, ошуфталик театр саҳнаси учун торлик қилди, шекилли.

Республика филармонияси қошида янгитдан “Лаэги” ансамблининг ташкил этилиши унинг орзулари ушалишига яна бир порона бўлди. Тез орада бирин-

кетин турли кўшиқлар ижро этиб, эл қалбидан жой олди. “Баҳор вальси”, “Оғажон”, “Онамнинг ёлғизиман”, “Янги замон келди” кўшиқлари муҳлислари дилига аллақачон жо бўлган.

Айниқса, хонанданинг “Бобожоним” лапариди алоҳида ажралиб туради. Халқ термалари асосида ижро этиладиган ушбу дуетни мафтункорлиги, шўхчан ва ўйноқчилиги билан Хоразм санъатининг узвий бир қисми, дейиш мумкин. Шу сабаб бўлса керакки, Гулсара опа уни бир неча йиллардан бери севиб ижро этадилар.

– Биласизми, хоризб давлатларида кўп бор бўлганман, – дейди фахр билан санъаткор, – санъатга, айниқса, куй, кўшиққа таржимон керак эмас. Тилимиз бошқа, гап-сўзларимиз бир-бирига ўхшамас. Лекин куй сеҳри, кўшиқ сеҳри ракс-

Халкнинг хар томонлама камолоти унинг миллат сифатида дунё юзид абадий яшаб қолишининг асосий заминидир. Мана шу нукта назардан Абдулла Ориф шеърларида ватан ва халк учун кайғуриш, рухий изтироб туйғулари устуворлик килади. У айрим шеърларида халкка нисбатан ва унга карата гинахонлик таънамо кайфиятдаги сўзларни айтса-да, шоир она-халқини, элдош-юртдошларини меҳр билан севади. Шоир халқни севгани учун ҳам унинг аждодларига нолойик ишларини коралайди ва миллат вакилларини турли ижтимоий иллатлардан халос қилиш чораларини излайди. Масалан, "Оломонга" шеърининг лирик қахрамони ўзи истаган, орзу қилган фазилатларни она халқига мансуб бўлган баъзи бир тоифаларда кўролмайди. Бу тоифанинг хулқ-атворидаги лоқайдлик, томошабинлик кайфияти, "этикод" деган тушунчани унутганлиги шоир руҳиятига безовталиқ олиб киради:

**Машраб осилганда кайка эдинг?
Дорка отилганда кайка эдинг?
Сурштирганнинг Колирийни ё,
Калкон бўлганнинг келганда бало?**

Бундай тоифада ёки унинг вакили бўлмиш яқка бир шахсда жамиятга муносабат кай тарзда шаклланган бўлиши ҳаммага аён. У жамиятга чуқур идрок этиш, инсон манфаатига зид ишларни фош этиш хусусиятидан махрум бир тарзда кўринади. Халқнинг халқ бўлиши, миллатнинг миллат бўлиши унинг тарих сахнасида ўз тили ва дили билан фаолият кўрсатишига боғлиқ. Акс холда:

**Хукмлар ўқилур сенинг номиндан,
Тарихлар тўқилур сенинг номиндан.
Нимасан? Кандайни сехрла кучсан?
Нечун томошага бунчалар ўчсан?
Каршингда хасратла ўйга толаман,
Қачон халқ бўласан ўй, сен-оломон?!**

Шоирнинг ўз халқидан ўпқалашининг сабаби, унинг доимо ҳам ўз хуқуки, ҳақиқат учун курашмаганлигидир. Чунки коммунистик жамият гўё адолатли бўлиб, ҳокимият халқни қири эди. Унда қандай ижтимоий, сиёсий, иқтисодий ўзгаришлар қилинса, у халқ ҳукми, розилиги билан амалга оширилиши керак эди. Халқ эса амалда бундай хуқуки борлигидан беҳабар қолар ва сиёсий раҳбарият нимани бажаришни буюрса, шуни ижро қилар эди. Бундан кўринадики, халқ ҳокимиятини эмас, ҳокимият халқни бошқариб келган ва уни манкуртларча ижрозиллик қисматига қул қилган.

Шеър дунёга келган 1978 йили халқимиз ҳаётининг инкирозга юз бурган пайтлари эди. Шоир ана шундай вазиятда халқнинг жамият ва унинг сиёсатида муносабатини ўзгар-

Жумагул ЖУМАБОВЕВА

"СЕН МИСЛИ КАМАЛАК - ЮКСАК ВА СЎДАМАС..."

тиришини талаб қилапти. Ахир қачон-гача у садақат отидан тушмай, ўзини менсимасанларга хизмат қилиши керак? Мана шулар лирик қахрамон кайфиятида халқка ачлиқ мурожаат қилиш туйғусини уйғотади. Кейинроқ шоир "Хайронлик" шеърда илож-сиэлик фожеасини куйиниб сўзлайди. Чунки бу фожеа жамиятда халқдаги ёки яқка шахсдаги хар қандай истеъод ва ташаббусни бўғишга қолдируч кучга айланган эди. Балки мана шу куч халқнинг ихлос ва интилишини зимдан сўндириб, уни бирқадар бепарво "оломон"га айлантиргандир?

**Чиндан галат эрур дунё ишлари,
Миянг гавлат кетар ўйлаган сари.
Диёнат, хиёнат аралаш бари,
Боқиб бу савдога, хайрон ўтдик биз,**

мисралари хасратнинг, беҳуда хайронлиқнинг эмас, балки илҳомлиқ туйғуларининг ҳаққоний ифодасидир. Бу ҳаётнинг ниҳоятда мурак-

кабланиб, инсон истиқболининг туманлар ичра қолганлиги, жамиятнинг асл кифёсини йўқотаётганлиги, имон, эътиқодга путур етганлиги ишора. Инсоннинг эса "диёнат ва хиёнат" гирдобидан чиқиб йўлини тополмай арасатда қолганлиги белгиси. Лирик қахрамон ўзи тушган холатнинг тўб сабабларини яқши англайди. Шеърда унинг руҳиятидаги изтиробли, оғрикли ҳолатлар дардчил туйғулар тарзида юзага чиқади. Хар қандай тириклик инсон учун бахт эканлиги маъносига таъкидланади:

**Хар қалай бахтлимиз - тирикмиз магар,
Қолган гаплар эса ўтарда кетар.
Бамисли қарнайга ниқши тушган қар,
Боқиб бу савдога, хайрон ўтдик биз.**

Шоир учинчи мисрага жуда катта ижтимоий, сиёсий маъно юқлайди. Ундаги қарнинг қарнайга муносабати, жамият ва шахс ўртасидаги муносабатни аниқ ва теран ифодалайди. Қарнай - жамият, унинг овози сиёсат ва ғоянинг, мавжуд мафқуранинг рами. Қар эса ҳукмрон сиёсат кайка элтишини тушунмай, англамай, унга "иқши тушиб", садақат билан амал қилаётган инсон тимсоли. Мана шу тимсоллар орқали шоир ҳаёт ҳақиқатини ниҳоятда чуқур очиб ташлайди. Ниҳоят, шу пайтгача "хайрон"лик гирдобид а яшаб ўтган халқнинг келажаги қарнай ва қар муносабатида қолиб кетмаслиги учун кураш туйғусининг уруғларини ўқувчи қалбига сепади.

Абдулла Орифнинг ниҳоят "Уқтириш" шеъри жамият, халқ ва шахс муносабатининг ёркин манзараси сифатида дунёга келиди. "Оқни қора" дедириш, "жуфтларни тоқлатиш", "кингирини тўғри" деб тан олдириш Шўро жамиятига одатдаги ҳолга айланган эди. Лирик қахрамонни замондошининг ҳаёт тарзига айлиниб бораётган ана шундай фожеаларга бепарқлик ачинтиради. Инсоннинг жамият ҳаётига мослаб, ватан тақдирига бефарқлиги, пираворнда ўзининг ҳам фожеасига сабаб бўлиши ишора қилинади.

Зеро, шоир руҳи жамият иллатлари ва сиёсий ўйинларига ҳеч ҳам бўйсунини истамаган. Ундаги мағрурлик устуворлигини қўлдан бермасликка ҳаракат қилди. Натижада шоирнинг учун мазмуни курашлар ичра яшаб ўтишдан иборат бўлиб қолди. Шоир "Рухим" шеърда Ватанга, халқка садақатли қўнглига мурожаат қилиб:

**Сенга на бўронлар қор қила олур,
Сени не йўқотиб, бор қила олур.
Сен мисли қамалак - юксақ ва**

сўлмас,

Қамалакни эса парчалаб бўлмас, - деб хитоб қилади. Бундай поэтик ғоя эса халқни ўз истиқболи ва истиқлоли учун курашга даъват қилади.

Репин, Суриков, Левитан, Крамской ижод қилган даврни рус миллий тасвирий санъатининг Олтин даври деб баҳолашади. Ўзбек

тасвирий санъатида Бехзод, Маҳмуд Музаҳҳиблар 4-5 аср аввал Уйғонишни бошлаганлар. Аммо, кейин 300-400 йил давомида халқимизнинг бошига кулфату ташвишлар келавериб, меъморчилик ривожлансада, тасвирий санъатимизда инқироз юз бергандай. Шунга қарамай, собиқ СССР даврида ҳам Абдулҳақ Абдуллаев, Чингиз Ахмаров, Ҳурол Тансиқбоев, Шамсируй Ҳасанова, Неъмат Қўзибоев, Раҳим Аҳмедов, Тельман Муҳамедов, Рузи Чориев, Баҳодир Жалолов, Жавлон Умарбеков, Исфандиёр Ҳайдаров каби мусаввирларимиз миллий тасвирий санъатимизни жаҳонга танитдилар. Аммо, кейинги ўн йилларда бу соҳа тараққиётида узилиш бордай кўринади...

Шуларни ўйлаганимда, мактаб дарсликларида, ўқиш китобларида берилган қадрлон бир сурат ёдимга тушади. Қиш охираб, қорлар эрий бошлаган, даладаги якка дарахтга бир гала қушлар учиб кўнади, учиб кўнади. Бу фидойи мусаввирлардан К.Саврасовнинг асари. Унда Ватанга келаятган баҳор, жонланиш, сиёсий уйғониш ҳам бор. Ўзбек тасвирий санъатида, табиат тасвирида миллий теранлиги жиҳатида шунга тенг келадиган манзарани ҳали кўрмадим. Тўғри, ўзбек мусаввирлари чизган Ватанимиз табиатининг гўзал манзаралари оз эмас. Аммо, гап шундаки, бу асарларда гўзал манзаралар фақат акс этган-да. Худди кўзгуда акси кўрингандай. Аммо, ҳаётни акс эттириш - ҳали юксак санъат эмас. Асл санъат асарлари ҳаётни акс эттирибгина қолмай, инсонлар кўнглини гўзал, олижаноб, нузли қилади. Жавлон Умарбеков ва Исфандиёр Ҳайдаров, Акмал Нур, Жўра Асрон асарлари шундай. Тўғри, Исфандиёр манзараларида - руҳий ҳаётимизнинг тийиқсиз ҳаяжонлари, армон-ҳасратлари дилингизга бостириб қиради. Бу катта санъат. Аммо, кўнгил дардлари, қайғулар бизни камолот сари стақласа-да, мажруҳ қалбимиз малҳам излайди. Эвоҳ, қани у қалбларга малҳам?

Санъатда Баҳодир Жалолов ва Жавлон Умарбековлар камолотга етган пайтда яна бир янги жилга кириб келдики, бу мусаффо

Маҳкам МАҲМУД

МУСАВВИРНИНГ ЮЛДУЗЛИ ОНЛАРИ

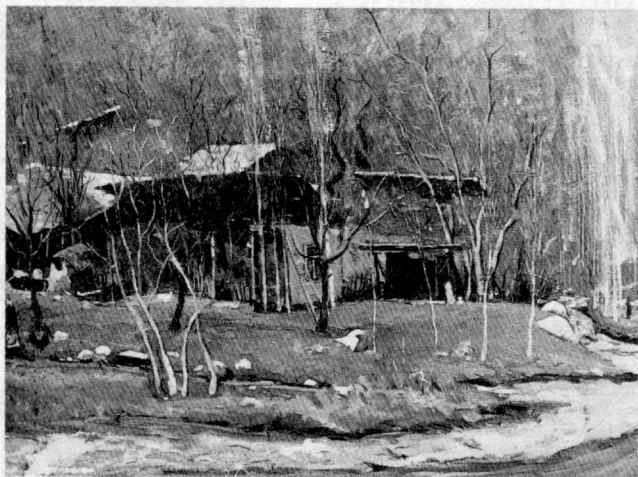
жилганинг мавжларидан бири - ёшлик даврдан етуқлик палласига қираётган мусаввир Жўра Асрондир. Бизни ҳақиша соғинтирган она диёр манзаралари унинг тасвирларида шунчаки кўзгудагидай акс этиб қолмаган. Йўқ, улар бизга Ватанимизни туйишга, сезишга, танишга чақиради. Чақирибгина қолмай, бизни Ватан ҳақида дардли ва ширин ўйларга гарқ қилади. Мана, Жўра Асрон нигоҳидаги қадрлон тоғ қишлоғи - Шоҳимардон манзаралари. Виқорли тоғ чўққиларидан бошланиб, атрофни яшнатиб, айқириб, шарқираб оқаётган дарё ва сойлар.

Буюк сабот, матонат билан илдиэлари метин остида ҳам ўзига йўл топган, шохлари эса нурга, қуёшга интилган, тоғдаги қиш кечаларининг изгирин совуқларига дош бериб, гуллаб, мева тутиб, етилиб, майсаларга тўкиладиган ўрик ва бодомлар. Тоғлиқларнинг хавфли дараларида собитлик туйғуларини уйғотувчи арча ва чинорлар...

Бу тасвирларнинг барчасида

биз табиатнинг тонгдаги, чошгоҳдаги ёки шомдаги ёруғликларини, куннинг қайси пайтлари бўлса, шунга қараб, қиёфаси ўзгараётган тоғли қишлоқ манзараларини кўрамыз. Ҳа, бу ерларнинг қиёфаси вақтга қараб ўзгарса ҳам, моҳияти аслида қолади. Ватан чиройи, Ватан осойишталиги, Ватаннинг мангу борлиги ана шу моҳиятнинг исмларидир. Фақат исмлари эмас, мазмуни, мағзидир. Ва мана шу қадим аждоғларимизни кўрган, замондошларимизни кўраётган ва биздан кейин ҳам минг-миллион йилларгача келгуси авлодларимизни кўрадиган Ватанимизнинг соҳир бир маъвоси бизни саботли, вазмин, доно бўлишга ундайди.

Мусаввир Жўра Асрон асарлари кўргазмаси Германиянинг Лейпциг, Дюссельдорф, Дрезден шаҳарларида, Ҳиндистон, Туркия, Эроннинг йирик шаҳарларида намойиш этилиб, яхши баҳоланса-да, у ўзини доимо, санъатга янги қираётган шогирдек, камтарин тутайди. Бу кўнглининг тозаллиги, беғуборлигидан.

Ховли.

1993 йилда Заҳириддин Муҳаммад Бобур таваллудининг 510 йиллигини Ўзбекистон халқи, айниқса, андижонликлар катта тайёргарлик билан қутиб олдидлар. Вилоят ва шаҳар ҳокимияти бу тўйга атаб, жуда катта талбирларнинг амалга оширди. Бобур номи Андижон вилояти Адабиёт ва санъат музейи бутунлай қайта таъмирланди. “Арк ичи” музейи яқинидаги Хунармандлар кўчасининг қиёфаси қадимий даврларни эслатадиган миллий қиёфага кирди. Тор кўчанинг ҳар икки тарафида сандиқчи, бешикчи, темирчи, заргарлар устaxonалари жойлашди. Музей директори Тўлқин Қўлошев, муовини Дилшод Юсупов, музей илмий ходими, ёзувчи Убайдулло Содиқ ва ҳокимият ташаббуси билан “Бобурийлар ва бобуршунос алломалар” мавзуида туркум рангтаъсвир асарлар ижод қилишни Жўра Асронга ва андижонлик бошқа rassomларга топширилди.

Уша пайтлар Жўра Асрон илҳом билан, тўлиб-тошиб ишлади, бобуршунос олимлар Ҳамид Сулаймон ва Фозила Сулаймонова, Сабоҳат Азимжонова, Бўрибой Аҳмедов, Саидбек Ҳасан ва бошқа улаомларнинг ўзига хос тасвирий сиймоларини яратди. Бу асарлар Бобур таваллуди байрами кунлари ватандошларимиз ва хорижий юртлардан келган меҳмонларда яхши таассурот қолдирди.

Жўра Асрон асарлари орасида “Ҳалима Носирова”, “Фаттоҳхон Мамадалиев”, “Муножот Йулчиева”. Шоҳимардон манзаралари туркумидаги пейзажлар, “Хаёл”, “Чингиз Аҳмаров”, “Белана”, “Сурхондарёлик она”, “Айритомлик ота” (чорвадор Нуъмон Пардаев) “Тошкентлик она” (маърифатчи Абдуллоҳ ҳожи Умар ўгли Кулоҳийнинг 90 ёшли онаси - М.М.) муҳлислар, меҳмонлар кўнглига ёруғлик, қувонч бахш этди.

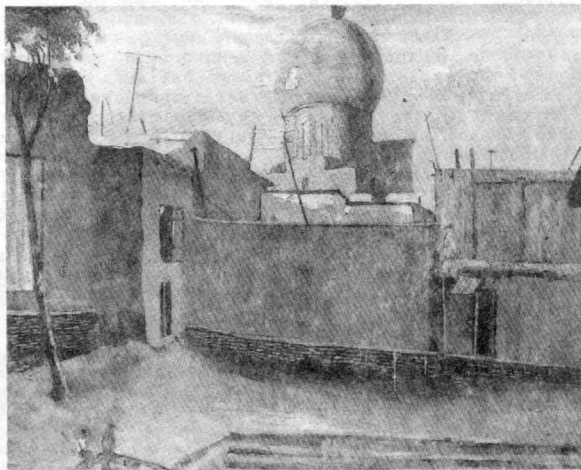
Атоқли аллома замондошимиз, академик Бўрибой Аҳмедов мусаввир асарларига бундай баҳо беради:

“Мусаввир Равшан (Жўра) Асроннинг етук ижоди билан яқиндан танишиб чиқдим. У зўр дид билан ишловчи, инсон қалбини яхши англовчи мўйқалам соҳиби экан. У портретни ҳам, табиат манзараларини ҳам зўр маҳорат билан чизар экан... Сизга, Равшанжон, сиҳат-саломатлик, катта оилавий бахт ва барқ уриб, камолот даражасига кўтарилаётган аjoyиб ижодингизда янги зафарлар қучишингизга тилакдошман”.

Атоқли ва ардоқли ватандошларимиз имом ал Бухорий, Аҳмад Фарғоний, ат Термизий, Баҳоуддин Нақшбанд, Ҳожа Аҳрор каби азиз-авлиёларнинг ҳаёти ва тафаккуридаги жасоратлари мусаввирни узоқ йиллардан буён ҳайрат ва ҳаяжонга солиб келади. Жўрабек бу азиз зотларнинг муборак асарларини, уларнинг ҳаёти ва фаолиятига доир Абдусодиқ Ирисов, Неъматилло Иброҳимов, Убайдулло Уватов, Абдуғани Абдулло каби шарқшунос олимлар таржима қилиб

чиқарган асл манбаларни кўнт билан ўрганди.

Мусаввир ишончли манбалар асосида имом ал Бухорийнинг сиймосини чизиш, сурат фониди ислом маърифати манзараларини тасвирлаш устида бедор тунларни ўтказди. Ниҳоят, имом ал-Бухорийнинг рангбўёқдаги муҳташам сиймоси бунёда келди. Бу асар Худо хоҳласа, келгуси авлодларга ҳам бахатар етиб бора-са жаб эмас. Мусаввирни эзгу ишларида Ҳақ таъоло, азизлар руҳи кўлласин!

Ҳовуз бўйидаги уйлар.

Обиновот ва гуллар.

Амир Темур ва темурийлар даври жаҳон цивилизацияси тарихининг ёрқин саҳифаларидан бўлгани учун Америка Қўшма Штатлари, Франция, Англия, Туркия ва бошқа мамлакат олимларининг бу даврга қизиқишини оширди ва бир қатор асарларнинг майдонга келишига сабаб бўлди. Захириддин Мухаммад Бобурнинг "Бобурнома" асарини 1996 йилда Оксфорд университетининг профессори В.Белер М.Секстон амалга оширган янги инглизча таржимаси ана шундай хайрли ишлардан бири бўлди.

Мазкур таржима нодир миниатюралар, турли расм ва хариталар, Амир Темур ва темурийзодалар шажараси чизилган курсаткичлар билан зийнатланган. Китоб супермуқовали бўлиб, иккинчи бетда Захириддин Мухаммад Бобурнинг бир киши билан суҳбатлашиб ўтирган ҳолатини тасвирловчи миниатюра берилган. Китобнинг мундарижаси куйидагича: Санъат галереяси директори Мило Клевеланд Беачнинг муқаддаси, таржимон ва нашрга тайёрловчи профессор В.М.Секстоннинг каттагина мақоласи, шундан сўнг эса "Бобурнома"нинг инглизча таржимаси, Бобур ҳаёти ва фаолияти тарихий саналари, луғат, фойдаланилган адабиётлар, ном ва жой кўрсаткичлари берилган.

Таржима, В.М.Секстон Шарқ халқлари тарихи, хусусан Марказий Осиё тарихининг билимдонларидан бири эканидан гувоҳлик беради. В.М.Секстон ҳозирги кунда Оксфорд университетидеги араб ва форс тиллари ва адабиётдан дарс берадиган. Шунингдек у туркий тилларни, жумладан ўзбек тилини мукаммал билар экан. Буни В.М.Секстоннинг яқинда Америка Қўшма Штатларида бўлиб қайтган адабиётшунос ва шарқшунос Расулхон Ходизода билан форсча ва ўзбекча суҳбатлашгани ҳам тасдиқлайди. Таржимон Ходизодага ўзининг инглизчага ўйрган "Бобурнома"нинг бир нусхасини туҳфа қилган. Биз ана шу нусха билан танишдик. Шуну ўқитиб лозимки, В.М.Секстон бу ишдан олдин Амир Темур ва темурийлар даври тарихига оид бир неча китобларни нашр эттирган, жумладан "Асрнинг шахзодалари: Темурийлар санъати ва тарихи" (1989), "Бобурнома" туркий ва форсий нусхаларини уч жилдада нашр эттирган. (1993). Шуну қўшимча қилмоқчиманки, В.М.Секстон Бобур ва "Бобурнома" ҳақида инглиз, немис, француз, рус, турк, форс, япон тилларидаги асарларни чуқур ўрганиб чиққан. Ана шулар қаторида ватандошларимиз С.Азимжонов, Ҳамид Сулаймон, Асомиддин Уринбоевларнинг тадқиқотлари ҳам ўрин олган. В.М.Секстон "Бобурнома"нинг бошқалар томонидан инглиз, француз, турк, рус тилларига қилинган таржималаридан ҳам яхши хабардор эканлиги маълум бўлди. Маълумки "Бобурнома"нинг асл матни икки нусха асосида маълум:

Ботир ВАЛИХҲҲАЕВ,
ЎЗР ФА мухбир авзоси,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган
фан арбоби

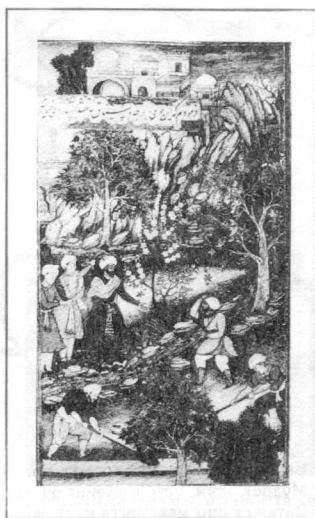

“БОБУРНОМА”НИНГ ЯНГИ ТАРЖИМАСИ

бири 1709 йилда Бухорода кўчирилиб, шу асосда Н.Ильминский томонидан 1857 йилда Қозонда нашр эттирилган нусха, иккинчиси эса 1900 йилда Хиндистоннинг Хайдаробод шаҳридан топилиб, унинг факсимил наشري 1905 йилда Х.Бевериджд томонидан амалга оширилган. В.М.Секстон бу икки нусхани синчиклаб ўрганиб, Бухоро нусхаси Захириддин Мухаммад Бобур ҳаётиги вақтида Қобул шаҳридаги Ҳожа Калонча юборган нусха асосида кўчирилган бўлиши мумкин, деган фикрни ўртага ташлайди. Агар шундай бўлса, "Бобурнома"нинг 3.М.Бобур ҳаётиги вақтида кўчирилиб, Қобулга жўнатилган нусхаси Афғонистон ва Марказий Осиё худудида анча вақт мавжуд бўлиб ва ундан нусхалар кўчирилган. Кейинги вақтларда эса унинг тақдирини номаълум бўлиб қолган.

"Бобурнома"нинг иккинчи - Хайдаробод нусхаси ҳақида сўз юртганда у Хиндистонда, бобурийлар кутубхонасида сақланган қадимий нусха асосида кўчирилган, деган мулоҳазани билдиради. Агар шундай бўлса, "Бобурнома"нинг Бобур тириклигида кўчирилиб, бобурийлар кутубхонасида (Агра) сақланган асл нусхасининг тақдирини билан ҳам қизиқиш ниҳоятда муҳим. Бухоро нусхаси билан Хайдаробод нусхаси учун асос бўлган қадимий нусхаларнинг тақдирини билан қизиқишнинг аҳамияти ана шундан иборатки, уларни аниқлаш ҳозирги кунда ҳар хил таҳминларни ҳал қилишига кўмаклашади. У ҳам бўлса, "Бобурнома"да 16 та турли йиллар воқеалари тасвири кўрнимаслиги кўзга ташланади. Қизиғи шундаки, бу масала В.М.Секстонни қизиқтириб қўйган шекилли у асл - ўзбек тилидаги нусхаларни 1589 йилда Абдурахим хони ноҳон томонидан амалга оширилган "Бобурнома"нинг форс тилидаги таржима нусхаси би-

лан ҳам солиштириб, унда ҳам шундай ҳодиса мавжудлигининг гувоҳи бўлган. Шунинг учун В.М.Секстон ўзининг бу кузатишлари натижаларини китобнинг "Хронология" қисмида алоҳида қайд қилиб, қайси йиллар воқеалари тасвирининг йўқлигини кўрсатиб ўтган.

Демак, В.М.Секстоннинг китобга ёзган мақоласи муаллифнинг "Бобурнома" устида узоқ муддат олиб борган тадқиқотлари натижаси сифатида диққатга сазовор.

В.М.Секстоннинг мақоласида "Бобурнома" фазилатлари Гулбаданбеғимнинг "Ҳумоюннома", Шох Тахмоспинг (1524-1576) "Тазкирани Шох Тахмос", Жаҳонгир Мирзонинг (1604-1627) "Тузукки Жаҳонгирий" асарларида даувоқ эттирилгани уқтирилиб ўтилган.

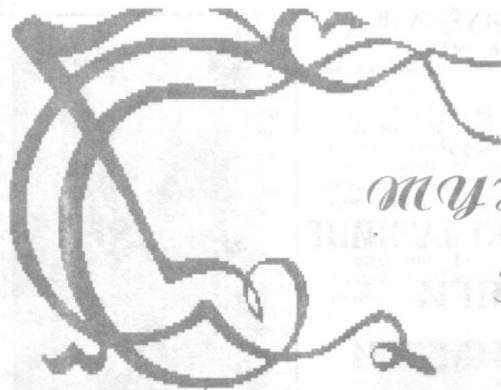
"Бобурнома"нинг фазилати санъат галереяси директори Мило Клевеланд Беачнинг кириш сўзида сезилиб туради. Жумладан, "Бобурнома" исломий адабиётдаги биринчи ҳақиқий таржимаи ҳолдир, деб ўқиради.

Мило Клевеланд Беач таржимон В.М.Секстоннинг хизматларига юксак баҳо бериб шундай дейди:

"Доктор Секстон ("Бобурнома"нинг) туркий-чиғатоидаги аслий матн ҳамда XVI асрда амалга оширилган форсий таржимаси бир-бирига пухта солиштириш асосида мазкур янги инглизча таржимани майдонга келтирди".

Шу билан бирга китобда эски қолиплар тахлитидега айтилган фикрлар ҳам учрайди.

Шундай қилиб, Захириддин Мухаммад Бобурнинг машҳур "Бобурнома"си Фарбинг илмий ва бадиий тафаккур оламини яна бир бор хайратда қолдириди. Унинг янги инглизча таржимаси ҳамда унга илова асарнинг обрусини ошириш билан бирга Бобур Ватанини жаҳоний цивилизацияга улкан ҳисса қўшган фарзандлар бешиги эканлигини ҳам намойиш этади.

МУЪДА МУРЪА

ҚАЪДАЙ

Турон замин момоннинг махри,
Тупроғингда ҳамон тонг захри,
Бардошларнинг тоши-ку нахри,
Мудрок элим, уйғон, кўзинг оч,
Ватан сенинг меҳрингга мухтож.
Истиклолинг бошингга гултож.

Тонглар отар биз-ла иши йўк,
Умр ўтар, вақтнинг шуши йўк,
Бебахорнинг ёзи, киши йўк,
Тупрок элим, гулла, ёй кулоч,
Ватан сенинг меҳрингга мухтож.
Истиклолинг бошингга гултож.

Сархадларга сизмас имконинг,
Тулпор минсанг кишнайдн жонинг,
Омон қўймас Темурий қонинг,
Тезрок элим, илдам қадам бос,
Ватан сенинг меҳрингга мухтож.
Истиклолинг бошингга гултож.

Ахир шоннинг эрта-кечи йўк.
Хоинларнинг дўсти-хеши йўк,
Мудрок жонни тонгги-кечи йўк,
Тур, бок элим, яшна, топ ривож,
Ватан сенинг меҳрингга мухтож.
Истиклолинг бошингга гултож.

Абадий пол тоғлар тиллашди,
Кизил тану оқлар диллашди,
Якка-якка тоқлар сирлашди,
Тарқок элим, жаъм бўл, бағринг оч,
Ватан сенинг меҳрингга мухтож.
Истиклолинг бошингга гултож.

Ўзингга бек, шох, амир ҳам сен,
Ўзинг имон, чин сабр ҳам сен,
Иншооллох, юрт қабир ҳам сен,
Мунчок элим, кўзумчочлар соч,
Ватан сенинг меҳрингга мухтож.
Истиклолинг бошингга гултож.

Аждодларинг сомоний, барлос,
Бу муътелик зўй иллик холос,
Хур байроғинг занжирдан холос,
Чакмок элим, чакна, нуринг соч
Ватан сенинг меҳрингга мухтож,
Истиклолинг бошингга гултож!

Берк ўлонга

Эшигингни билмай очдим,
Ичкарида кимлар бор?
Не бўлса ҳам ўздан кечдим
Сенсиз кўзга дунё тор.

Ичкарида биров бордир,
Балки сизмасмиз учов.
Мен кўзлаган тоғлар фордир,
Сен ўйлаган уй пучов.

Эшигингни билмай очдим,
Нур куйилди бошимдан.
Не бўлса ҳам халдан ошдим,
Ошиб ўттиз ёшимдан.

Останонгда туриб бўлмас,
Ташқарида йўк ҳаёт.
Орта эса йўл йўк энди,
Ичкарида йўк нажот.

ЯНА ҚАЙТИБ КЕЛГУНИНГИЗЧА

Махсуда оламга

Сиз кетасиз кузатаман жим,
Опа сизнинг уйингиз бошка.
Яна қайтиб келгунингизча
Сирларимни айтаман тошга.

Эшик инграр, ёпилар ночор,
Ох тортади зулфин ҳам аста.
Яна қайтиб келгунингизча
Кўнгил кўздир, юраклар хаста.

Мен кўркаман "дўстман" деганлар,
Хилватларда кўзим ўяди.
Яна қайтиб келгунингизча
Аждаҳолар ютиб қўяди.

Хар мушкулга топасиз жавоб
Улоқтириб гамим йирокка.
Яна қайтиб келгунингизча
Айламан яна сўрокка.

Жим йиғлайман, сизга билдирмай,
Куним – сабр, тунларим – бардош.
Яна қайтиб келгунингизча
Соч оқарар, айлаб қўяр фош.

Ё, оллохим, бу қандай ришта,
Хар толаси жондан, бағридан.
Яна қайтиб келгунингизча
Тўзим сўрай эгам-қодирдан.

Ўзим учун яшамок малол,
Пешонамни ҳаққа тутаман.
Яна қайтиб келгунингизча
Факат сиз деб яшаб тураман.

Қандай яшай, айтинг энди, эй яхшилар,
Мен суйган ёр ялмоғизнинг сочин силар,
Ўзи мени юрагимни қон йиғлатиб,
Яна ўзи менга давру даврон тилар,
Қандай яшай, айтинг, энди, эй
яхшилар?!

Тунда турна товушлари қандай тиник,
Жон қушларим энди уни кўрмай ўтар,
Кўнмай ўтар, кўнай деса шохим синик,
Ишқим энди тандирдаги нондай тиник,
Тунда турна товушлари қандай тиник.

Энди армон ёрингман деб сочим силар,
Бу савдодан юрак шўрлик тилка тилка,
Бу жон қурғур бундан орлик сабил
бўлмас,
Нега осмон қулаб тушмас, ер ўтмайди,
Нега дунё кулиб турар, нега жимман?!

Қандай яшай, айтинг энди, эй яхшилар?!

ТОВУШЛАРИ ТИЖИҚ...

Мен ўзим кимман
ташландик кудук,
ёмғирларнинг эсидан чиккан,
баликлари ташна, жон берган,
камишлари най киб чалинган,
ташландик кудук.
Сен ўзи кимсан,
сувга чўккан тош,
қояларнинг эсидан чиккан,
зилзилада тўкилган дув-дув,
чўккилардан хайдалган абад
сувга чўккан тош.

Ишқ ўзи нима,
эски тегирмон,
дунёларнинг эсидан чиккан,
бойўғилар ин курган мангу,
шاپалаклар яйраган макон,
иккимизни дондай янчиган,
эски тегирмон.

Ўғлим Наримонжонга

Болам, сенинг бахтинга,
юзга кириб берсайдим,
Соқолларинг кўксингга
тушар эди, ўшанда.
Сен келардинг белбоғинг
катиға новвот тугиб,
“Мушкулқушод” ўқиган
ширмон, майиз ўртада.

Келмаса ҳам кўлимдан
юмушингга бакорлик,
Гарчи ношуд, бедармон,
муштдеккина яримжон.
Бўлсам ҳамки, тилимдан дуом -
килич ҳам калкон,
Теккан фойдам ўлмасдан
юрсам бўлди, боламжон.

Мен тирик юрсам магар,
бошингдан офтоб ўтмас,

Чанг тегмас имонингга,
чироғли юрган йўлинг.
Молинг талон-торожмас,
мисколингда барака,
Осмондаги ойга ҳам
етар бемалол кўлинг.

Ўшанда ҳеч бир ноқас
кесолмағай кўкайинг,
Мавсумий жўралар ҳам,
шимиб кетмас суруринг.
Онангни яхши кўрсанг,
кафтингга кўнғай жахон,
Хар қандай ёсуманки
поймол этмас ғуруринг.

Яқинингга йўлолмас бобонгни
енган девлар,
Қирчинида қийганлар,
давронини сурганлар.
Журъат қилолмас болам, нафс
дегани - балолар,
Кани, ёнлаб кўрсинчи
килич қайраб турганлар.

Болам сенинг бахтингга юзга
кириб берсайдим,
Бош оқариб турса бас, қуриса
хам илитгим.
Онангни яхши кўрсанг, ўзим
ўрғилай сендан
Кўзингга қараб туриб сира
келмайди ўлгим.

Чарчадим, яшириб оғриқларимни
Ичимга сиғмайди энди бу дарахт.
Кўпориб бўлмайди томирларини
Жон эса безабон, жон савил, қарахт.

Чарчадим, ўзим-ла тиллашавериб,
Тўзимлар тиладим ҳуда-беҳуда.
Тош келса кемирдим, дарё симириб
Қаноат сендан ҳам зерикдим жуда.

Чарчадим, сиполик султонлигиндан,
Қайдасан кишанон кўлларим бўшат.
Сочларим гуллади

зиндонларингга
Ёлғизлик жаханнам, ёлғизлик дахшат.

Чарчадим, ситамлар бағримни тилди,
На арзир мухаббат қуйганларимга.
На биров ишонди, на биров билди,
Тушларим висолга йўйганларимга.

Чарчадим, яшашни билмадим балки,
Хижрон сенинг қундан қунларинг
кўркам,
На ойга ёлчидим ва на куёшга
На сўлдим қуз билан, на
келди кўклам.

Туни билан эртақ айтди қуз,
Туни билан тинглади ёмғир,
Тун тугади, тугамади ёуз,
Хасратни қўй, тонг олди ахир.

Ахир қара, олмазор боғлар
Солланади, накалар ғўзал
Ювилади юракдан доғлар
Ошуфталик - тақдири азал.

Шамоллар ҳам охиста тинар,
Сархуш барғлар... Камашади қўз
Ором олар, аста хўрсанар,
Жўжасини санаб бўлган қуз.

Кеч қуз. Дўрмон уйқуга инган,
Жон қўшади жонингга хўрлик,
Томиримга тоза қон қуйган
Овозингдан ўрғилай жимлик.

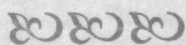

КИНО

Ханжара Абулқосимова

КОРАБОТИР БИЛАН ГУЛЧЕХРА ДАРДИ

ёхуд Ўзбекистон
бадий кино ва
театр алоқалари

Миллий бадий кино тараққиёти бевосита миллий театр билан боғлиқдир. Бадий кино ва театр санъат турлари сифатида фильм ва спектакль яратишда ўзига хос хусусиятларга ва ифода воситаларига эгадир. Инсон тақдири тарихини кўрсатиш бу икки санъатни ўзаро боғлаб туради. Бу тарих актёрлар ижроси, режиссура, тасвир ва муסיқа орқали намоён бўлади.

Хар икки санъат орасидаги муносабатлар бир-бирига ижобий таъсир этиш ҳамда бойитиш характерига эга. Театр ўзининг бой тарихи, тажрибаси билан ёш санъат бўлган кинога турли йўллар билан таъсир ўтказиб келди. Бадий кино драматургия масаласида қийналиб қолганда театр унга ёрдам берди. Киночилар бундай пайтда у ёки бу спектаклга, пьесага мурожаат қилиб, улар асосида сценарий ёзишгани барчага маълум. "Ганг дарёсининг қизи", "Улуғбек юлдузи", "Келинлар кўзғолони", "Олтин девор", "Темир хотин" каби кўпгина шухрат қозонган спектакллар заминдаги фильмлар шу тариқа вужудга келди. Булар спектакль ёки пьесаларнинг экранга айнан кўчирилган нусхаси эмас, балки киночилар улардан илҳомланиб яратган янгича киноталқинлардир.

Театрдан олинган тажриба кинони янги мавзулар ва қаҳрамонлар билан бойитди. Аммо театрнинг кинога таъсири театрнинг ноёб бойлиги – артистлар ижоди орқали амалга оширилди.

Ўзбек бадий киноси овозсиз (1925-1935) бўлган пайтларда миллий малакали театр ижодий чўққига кўтарилган давр эди. Кинога актёр воситасида таъсир кўрсатишга экраннинг соқовлиги ҳалақат берарди. Аммо экран "тилга кирганда" бу санъатларнинг ўзаро ҳамкорлигига кенг йўл очилди.

Овозли кинофильм яратиш учун юксак малакали актёрлар талаб қилинади. Ўзбек театрининг артистлари ана шундай актёрлар эдилар. Катта сахна маҳоратиغا эга бўлган театр актёрлари бадий кино тараққиётига салмоқли улуш қўшдилар.

Гарчи кино актёрларининг ижро табияти бошқачароқ бўлса-да, аммо хар икки санъатда қаҳрамон тимсолини баркамол яратиш бир масаладир. Кинода актёр театр актёри каби сўз, унинг оҳанг бойликлари, мимика, пластика сингари ифода воситаларидан фойдаланади. Бироқ у ифода қуролларини кино қонунлари талабига мослайди. Жумладан, театрда ривожлантирилган, ижодий бойитилган ўзбек халқ нутқ маданияти бадий кинонинг ифода воситаларидан бирига айланди.

Ўзбек театрининг барча авлод вакиллари кинода кўплаб роль ўйнашган. Уларни тақлиф этилган

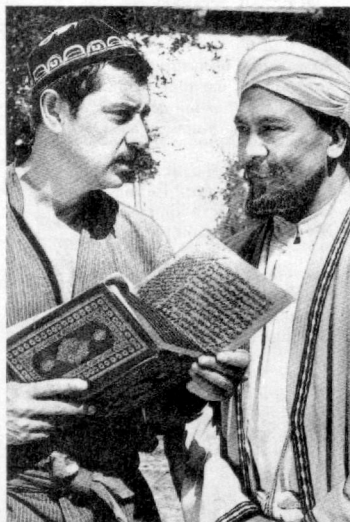
тимсол кўлами унчалик қизиқтирмаган. Театр артисти учун кинодаги ижро уларнинг ижодий қиёфасини сақлаб қолишга ёрдам берадими, сахнадаги изланишларини теранроқ бўлишига, ижодий диапазонларини кенгайтиришга кўмаклаша оладими, театр кашф этишга улгурмаган ижодий хусусиятларни кўрсата биладими, деган мулоҳаза мухимроқ эди.

Кино тарихи саҳифасига талайгина театр актёрларининг номлари битилган. Ахир миллий кинони Ш.Бурҳонов, Н.Раҳимов, О.Хўжаев, Р.Ҳамроев, Ҳ. Латипов, С.Хўжаев, Ҳ. Умаров, Л.Саримсоқова, О.Жалилов, С.Эшонтураева, Л.Бадалова, Ф.Аъзамов, Б.Ихтиёрлов, Я.Абдуллаева ва бошқаларсиз тасаввур қилиш мумкинми?!

Шукур Бурҳонов фақат театрнинг эмас, балки кинонинг ҳам буюк актёридир. Н.Ғаниевнинг "Тоҳир ва Зухра" фильмидаги Қоработир, К.Ерматовнинг "Осиёустиди бурон", Л.Ғайзиевнинг "Улуғбек юлдузи" ленталаридаги Ялангтўш, Улуғбек образлари Ш.Бурҳонов театр сахнасида яратган улкан тимсолларидан сира қолишмади.

Унутилмас санъаткорнинг Қоработири ёрқин, бетакор саҳияга эгадир. Унинг баҳодирона куч-қуввати, довораклиги, заковати ҳокимиятга эришмоқ учун қартилган. Актёр образни икки драматургик кўринишда ифодалайди. У зоҳиран Бобоҳонга тўлиқ тобеъ бўлса-да, аммо ботинан унинг қалбида ҳокимиятни тизроқ эгаллаш жавлон уради. Қаҳрамон ҳулқи, саҳиясининг бу хусусияти актёрни салбий тимсолни дангал кўрсатишдан асрайди.

Қоработир актёр "Муқанна" спектаклида яратган Баттолдан кейинги иккинчи салбий образ эди. Ушбу икки образнинг ички дунёсида ўхшашлик қирралари бор. Уларнинг иккови ҳам чекланмаган ҳокимиятга интилади. Агар актёр Баттол образини яратишда унинг табиятидаги қарама-қаршиликдан фойдаланган бўлса, Қоработир шахси унинг моҳиятини, олий мақсадни белгилади. Шу боис актёр бу тимсолни яйраб ижро этган. Актёр талқинидаги Қоработирнинг ҳаракатлари, ғайрати, қарашлари, ҳуллас, бутун вужуди Тоҳирга нисбатан адоват ва нафратга тўла. "Мана энди, уни тамоман йўқ қиламан", деган фикр, туйғу унинг барча хатти-ҳаракатларида аққол кўринади. Танасининг илондек тўлғолиши, маънодор қараш, истехзоли жилмайиши, кўзидagi ёввойиёна ўт томошабинни хайратга солади. Шукур Бурҳонов яратаётган тимсолини ёвузлик ва қабохат рамзига айлантира олди. Қора атласдан тикилган либоси актёрнинг ажойиб пластикаси туйғайли илон вужудидек товланади.

"Оловли йўллар" фильмидан бир лавҳа.

Ана шу лаҳзада "Муканна"даги Баттол – Бурхоннинг ёввойи рақси беҳитёр киши кўз олднда гавда-лакиди. Актёр ўз қахрамонининг рақибига нисбатан нафратини ўзига хос бетакрор истеъдод билан очиб берган эди. Шу боис Баттол образи унга унутилмас Қоработир образини яратишга замин бўлганини таъкидлаш ўринлидир.

Улкан санъаткор экранда ҳам сахнада эришган натижаларни қўлга киритишга интилади. У янги фильмда янги ролни ўйнар экан, истеъдод талаби ва театрда орттирган тажрибасидан келиб чиққан ҳолда ўз тақлифларини киритишга интилади, баъзан фильмининг бойитиб юборадиган нарсаларни кўра оларди. Ялангтўш образи ана шундай яратилди. Айнан Ш.Бурхонов бу образнинг янги талқинини тақлиф этгани туфайли у фильмининг бош қахрамони даражасига кўтарилди. Актёр ушбу образни яратишда сахнада қахрамонона-романтик тиссаларни ижро этиш тажрибасига суянди ва Ялангтўшини ўйлади ижро этди. Театр артистлари ижодадаги кино ва сахнанинг яқин ижодий алоқаси уларнинг ботиний оламида, бадий тафаккуротида сақланади ва жамланади. Бу ҳусуният актёр театр ёки кинода зехниятига ақин рол ўйнагандагина ўзини намоеён этади.

1961 йили Ҳамза номидаги театрда "Мирзо Улугбек" спектакли кўйилди. 1964 йилда эса экранга "Улугбек юлдузи" фильми чиқарилди. Ҳар икки асарни Ш.Бурхонов ижоди боғлаб туради. Агар спектаклда Улугбек образи қахрамонона-романтик аъёнда тажассум этилган бўлса, фильмда аввалгидан фарқли ўлароқ тарзда ижро этилди. У ўз қахрамонини ортиқча ташки кескин ҳаракатларсиз ўйнади. Фикр, ҳиссиёт, қахрамоннинг ички чечинмалари айрича бир қувват олган ҳолда ифодаланди.

Янги драматургия ва кинонинг шарофати билан 60-йилларда Ш.Бурхонов ва Ҳамза номидаги театрнинг бошқа актёрлари ижро санъатида сезиларли ўзгаришлар содир бўлди. Ш.Бурхонов картинада Улугбек образини хотиржам, сахнада яратилган бош қахрамон фаолияти моҳиятидан чекинмаган ҳолда талқин этди. Шунингдек у кинодраматургия ҳисобига образ кўламини яна кенгайтди. Улугбекни олим ва подшоҳ сингари қирраларни кенгроқ очиб билан бирга унинг оддий инсоний ҳолатларини ҳам кўрсата билди. Бинобарин образ хар жиҳатдан бойитилган ҳолда фильмга кўчди.

Биз юқорида фикр юритган Ш.Бурхоннинг Қоработир, Ялангтўш, Улугбек роллари ўзбек

киносининг олтин захирасидан ўрин олади.

Театр ва кино, хусусан актёрлар ҳамкорлиги масаласида гап катар экан, улкан ижодкорлардан Асад Исматовнинг "Тоҳир ва Зухра"даги Бобоҳон, "Алишер Навоий"даги Хусайн Бойқор, Ҳамза Умаровнинг "Маҳаллада дув-дув гап", "Шум бола", "Уткан кунлар", "Фавқуллода комиссар", "Еттинчи ўк" фильмларидаги бир-бирига сира ўхшамайдиган ролларни, А.Хидоятлов номидаги театрнинг актрисаси Г.Рахимованинг "Армон" фильмидаги Гулчехра, аjoyиб санъаткор Наби Рахимовнинг "41-йил олмалари" картинасидаги чол образларини тилга олмасдан ўтиб бўлмайди.

Балки баъзи томошабинлар Г.Рахимовани яқши танишмас, аммо унинг "Армон" фильмидаги Гулчехраси томошабинлар онгида, қалбда муҳралиб қолган десак муболага бўлмайди.

Актрисанинг ана шу илк роли унинг ижро кўлами кенг, маҳорати кучли санъаткор эканини намойиш этди. Сўзсиз у бу маҳоратга театрда турли жанрдаги ролларни ижро этиш жараёнида эришган. Шу боис актриса "Гангиш" ("Шок") фильмидаги драматик роль билан "Армон" картинасидаги ўткир характерли тимсолни бирдай муваффақият билан ижро этди.

Ўта ҳазилкаш қувноқ, қув Гулчехранинг ("Армон") даладаги ҳолати томошабин кўз олдидан сира кетмайди. Ушбу роль актриса томонидан бир нафасда ўйналгандек таассурот қолдиради. Гўё сахнада томошабин қаршисида роль ўйнаётгандек туюлади. Кўйер жиҳатидан унчалик катта бўлмаган Гулчехра образи томошабинларга манзур бўлишининг асосий сабаби шундаки, у уруш, қариндош-уруғ, ака-укалари, умр йўлдошлари-ю, сеvimли ёрни жанггоҳга жўнатиб, оғир меҳнат, қорахат ва бошқа нарсалар туфайли ҳам жисмоний, ҳам маънавий эзилган аёлларни ўзининг шўхликлари билан қулдириб бир оз бўлсада юлатиб, ғам-ташвиш чангалдан қутқаради. Дала бағрида ўзи каби аёлларнинг чўккан, аммо умидвор кўнгиллари кўтарди. Лўли аёл келиб, фол очиб Гулчехранинг эри соғ-саломат юрганини айтиши Раҳимова қахрамонига айрича қувват бағишлайди. Унинг очиқ дала бағрида синиқ кўзгуга қараб, ўзига оро бериши, нозланаиши, кўнгили хуморлари-ю, қувончлари актриса томонидан басит кўрсатилган бўлса-да, томошабин ўша онларни бошдан кечираётган инсон гўзаллигини кўришга мушарраф бўлади. Лекин Гулчехра - Г.Раҳимова бу бахтли дақиқаларни бир зумда унутди, қўлига теккан

дахшатли мактуб-қорахат унинг сеҳрли сонияларини остин-устин қилиб ташлайди. Бир онда бугун дунёси зулматга ботгандай ҳолатга киради. Актрисанинг ижро услуби тез ўзгаради: бошига тушган қайғу, алам, дардни қахрамони бардош ва сабр билан қаршилашдай кўтаринки ҳиссий ҳолатда ифодалайди. Ушбу рол қайғиятини сингдириш асосига қурилган бўлиб, актрисадан катта маҳорат талаб қилади. Бунда унинг театрда орттирган улкан тажрибаси ёрдам беради.

Катта ижодкор Х.Умаров яратган ишчи, ўқитувчи, шифокор, чапани, бой тимсолларида ташқи қиёфада кескин ўзгаришлар бўлмаса-да, аммо ички ишонтириш қуввати билан ажралиб туради. Томошабин доимо унинг қахрамонларига ишониб қарайди. У қахрамони саҳиясини бир-икки чизгиларда маъқул ва макбул ҳолатда ифодалый олгани учун ҳам режиссёрлар уни астойдил ҳурмат қилишар эди. У ички тажассумни олий маҳорат билан амалга оширар эди.

Шундай қилиб, театр артистлари сахна тажрибалари билан бадий кинонинг ривожига кўмаклашганлар. Лекин кино ва театр ўртасида ақс алоқа, яъни театрга, унинг актёрлари маҳоратига кино ижобий таъсир кўрсатган жиҳатлар ҳам бор.

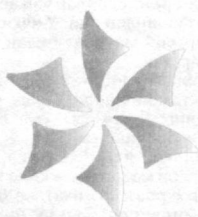
60-йилларда Ҳамза номидаги театрда ижро услубини ўзгариштириш – қахрамонлар тақдирини фалсафий идрок этиш учун ижрони табиийроқ, турмушга яқинроқ тарзда олиб бориш масаласида сахна санъатини янгилаш жараёни каби эстетик муаммо пайдо бўлганда, кинода қатнашган актёрлар бу масалада таъйер эканликлари маълум бўлди. Фикримизнинг тасдиғи учун биргина мисол келтириш билан чекланамиз. Наби Рахимовнинг "41-йил олмалари" фильми ва "Бу ернинг тонглари сокин" спектаклидаги ролларини эслайлик. Фильмдаги чол ва спектаклдаги ота драматургия жиҳатдан фарқли бўлса-да, аммо Н.Раҳимов талқинига кўра моҳиятан бир эди. Санъаткор чол ролини ижро этганда қарилликка хос бўлган дидактизм ва кайвонликдан чекинади. Унинг ижроси нозик ва теран психологизм билан ажралиб туради.

Кино сахнани безаш санъатида ҳам янгиликлар киритди. Сахнадан машиий безаклар, тафсилот-навислик йўқолди. Натижада, шартлилик, ҳаққоният, спектакль ва тимсол моҳиятини теранроқ очиб кучайди.

Кўриниб турибдики, кино ва театр ўзаро боғлиқ ва ўйғун санъатлардир. Бинобарин, уларнинг ижодий алоқалари давомли бўлсагина муваффақиятли ривожланидлар.

БЕДОРЛИК

ҲИҶИНА ФАРИҶИҶАСИ

(Шоира
Турсуной СОДИКОВА
билан суҳбат)

- Турсуной опа, суҳбатимизни авъанавий савол билан бошлаймиз. Бедорлик сизнингча, нима?

- Мен жисму жонимда икки тур бедорлик борлигини биламан. Худо берган калам туфайли келадигани шундай кечади: кези-кези билан “жазз” этиб дилингизга ғойибдан нур тушади. Мен буни илохий нур дегим келади. У тушар экан сизни симобдай эрита боради. Хайратгами, иштиёкгами айлана-сизу вужудингиз билан шу тафтга тирмашиб оласиз. Нима килсам ҳам, шу ҳолатни қорозга кўчира олсам, дея бетоқат бўласиз. Бедорликнинг бошланиши мана шу.

Дилингизга тинмай қуюлиб турган ёки мянғизга кетма-кет урилиб турган ўша сирли ҳодисага шоша-пиша ҳали у, ҳали бу шакл тўлиларини кийдириб кўрасиз, бўлмайди, бўлавермайди. Ўтирасиз, турасиз. Ховлига чикасиз, уйга кирасиз, шаклнинг янги-янги-ларини топасиз-дилингиз тўкмайди ўзини! Ана бетоқатлигу, мана бедорлик! Ўшундай пайтлар кў-зингиз очик туради, аммо кўрмайди, қулобингиз эшитмайди, жами шовкин-тўполон сизга тегмай ўтиб кетаверади. Ниҳоят, дилингиз мисрага кўча бошлар экан, қулфи дилингиз ечила боради, томирларингизга тикилиб, ботиб турган қадоклар сатрларда атиргулдай очила бошлайди, ифоридаң ўзингиз биринчи маст бўласиз. Ёзаверасиз, назарингизда айни шу дақиқада бағрингизга гул билан дур тўлгандай - олиб қолганингиз ғанимат, сал ғофил қолсангиз, чарс-чурс этиб чатнаб турган бу ўт ўчади-қолади. Худди Эркин Воҳидов айтганидай “шээр ини ноғох қаламинг игнасидаң қочадур”.

Ана шу мутлақо заминий бўлмаган оташин ҳолат ижодий бедорликдир.

Аёлликнингми, оналикнингми дастидан воқеъ бўладиган яна бир бедорлик бордир. У муҳаббатнинг, меҳринг хосиласими ёки жонсараклиқнинг, ҳеч билолмадим.

Қўл-оёғингиз ҳаракатда, ақлингиз банд, сўзингиз, кўзингиз, банд аммо дилингизнинг тагида зиркираган бир туйғу бутун баданингизга тинмай санчилиб, безовта қилаверади: болам кўчадан эсон-омон қайтармикан, ота-онам кечагидан бугун сўлғинроқ кўринаяпти-ёв, гуноҳларим мунча кўпаймаса, хатоларим бунча кўп,

оналикни ўхшатайманми, қай баҳоли жуфт бўлдим, жигарларим эркалигим чизикдан чиқиб кетмадим, уларнинг дилида мен билмаган қандай ташвишлари бор, одамларнинг менга қилган муруватини санаб улгурай, қарздорлигим эсимда турсин-да... каби гужон фикрлар юрагингизни тин олгани қўймайди.

Ижод бедорлиги даврий - кези-кези билан содир бўлади. Аммо анови бедорлик! Тобора каттайиб, қучайиб, сизни забт этаётганини устухонларингиз билан туйиб борасиз.

- Сиз Республика маънавият ва маърифат марказида масъул вазифада ишляяпсиз. Инсон маънавиятининг, ақл-заковатининг қай даражада бой ёки саёз бўлиши кўп ўқши ва мутлоа қилишга боғлиқ дейишди. Хар бир инсон ўзига хос тафаккур ва туйғулар воситасида оламни идрок этади. Меҳнумга кўп ўқиган ва кўп билган ҳамма одамни ҳам маънавияти юсак деб бўлмайди. Бундай дейишимга сабаб ҳаётда баъзан шундай одамларни учратиб қоламизки, уларнинг мияси жуда кўп билимларни ахборот тариқда қабул қилиб олади-ю, аммо турмуш ҳақида гап кетганда бундай кишиларнинг мулоҳазаларидан ҳам, суҳбатидан ҳам асло қоникмайсиз. Инсоннинг маънавияти унинг табиатида ато этилган илохий инъоммикин?

- Энг мураккаб хилкат инсон экан. Унинг иқлими шундай ажойибки, қузатганинг сари хайратинг ортади.

Илм асли мисоли нур, дунё неъматларини ёритиб, халққа кўрсатувчи, унинг яхши-ёмон томонларидан оғох этиб, юксалишга даъват этгувачидир. Илм булоқларнинг кўзини очади, ҳазиналарнинг йўлини. Яхшиликлар яратгани сари илмининг ўзи ҳам чархланиб, ўткирлашиб боради.

Аммо минг таассуфки, бошқа ҳолат ҳам мавжуд: ҳаётинг исбот шуки, олий даргоҳларда сабоқ олиш, чеқсиз мутлоа, ихтиро илижида бўладиган сазъ-ҳаракатларнинг ҳаммаси зоҳирий амаллардир. Ҳақиқий олим бўлиш учун аввало кишининг ботиний зоҳирлиги бўлиши керак экан. Худо унга юқтирган маънавий

дан тор фарзанд дунёга келади. Үз оиласига қуюли эркак, билинги, ватанпарвардир. Оиласини асраётгани, демек Ватанин ҳам шундай орият билан асрайди.

Анджонда Абдуғани ака исмли одамни биламан. Ёшлари етмишдан охиб борапти. Кўп нуфузли ўринларда ишлаганлар. Лекин ҳеч қачон бурунлари қонамаган, элнинг назаридан тушмаганлар. Яқинда шу одамнинг оналари 111 ёшида вафот этдилар. Эшитиб юрардим, Абдуғани ака хамиша, касрда, қайси вазиятда бўлса ҳам етиб келиб тушликни оналари билан бирга қиларканлар. Худо берган хар бир қуни волидаларини оёқ-қўлларини укалар, суҳбатларига қулоқ солар экан. Қўларига кўтариб, елкаларига ортиб, сайроғх ерларга тинмай олиб борар экан.

Мен ўйлаб айтаманки, аввали Аллоҳ-қуя, аммо бу аёл меҳр, эътибор ичиде бўлгани учун ҳам узок яшаганикин? Онасини рози қилгани учун ўғиллари ҳам назардан қолмай келяптими? Сен қобил фарзанд бўлдинг, шунинг учун то мўсафид бўлганинча онангни ёнингдан олмайман дедими Аллоҳ?!

Аёл ҳеч қачон тил келиб меҳр сўрамайди, мени аянг демайди. Сўрамагани учун ҳам асрайлик. Унинг томирида эртанги миллат етилаётир, жон-жаҳдимиз билан уни авайлайлик.

– Дунё миқёсида олиб қараганимизда кўпгина мамлакатларда ҳар бир оиланинг мустақил турмуш кечириши одат саналади. Уларда ҳаёт тарзи шундай давом этади. Болалар ҳам вояга етгач, ўз ҳаётларини мустақил давом эттирадилар. Бизда эса халқимизнинг табиатидаан, тарбиясидаан келиб чиқиб айтадиган бўлсак, оила мустақиллигига кўпгина урф-одатларимиз имкон бермайдигандек. Келин қайнона-қайнонадан таъқар, ақсарият ҳолларда кўёвнинг ака-сингилларига ҳам хизмат қилиши керак. Кўпгина ёшлар мустақил яшаши орзу қилиб, ҳатто ота-онаси билан ҳам зиддиятга боришади. Оила мустақиллиги ҳусусидаги фикрингизни билишни истардик.

– Дунё миқёсидаги мисолларни четга қўяйлик-да, миллий феъл-мизининг юрагига қулоқ тутайлик.

Илоҳо, келиннинг қўлидан чой ичиб, набираларнинг ўрвида қариб, ўғлининг уйи ўрисида айраб ўтириш хар бир ўғил бокканга насиб этсин.

Кани менга қаранг-чи, ойм синглим! Ўғил тилаган, ўғил боккан – мен билан отаси бу ёқда қолиб, ўғлимни олдингизга солиб, етим қозонингизни қўлтиқлаб чиқиб кетсангиз, рўзворингизда баракка бўлади деб ўйлайсизми? Қайнона-қайнотасиз ўғил келин бўлган мен эдим: яхши-ёмон кунларда дуо бергучим йўқ, жуфтимдан оғринсам, юпатгучим йўқ. Юкли бўлсам, мана бундоқ кийини, мана бундоқ аялинг дейдиган йўқ. Биринчи фарзандимда ортирган оёқ оғриғидан хануз қутилолмайман. Хали боламга, хали қозон, хали кирга югураверибман. Бола чириллашга тушиди-ку. Еби-чиб, сўнг ююргин, бўлмаса болангни оч қолдирасан дейдиганим бўлмади. Меҳмон келса, қайнонам бўлса, ҳеч йўқ бешик тебратиб турарди деб, ичим зил кетарди.

Каттаси бор уйнинг фариштаси бор. Лекин сизни ҳам тушунаман, юрагингиздаги қадокни сезиб турибман. Қозирги ажримларнинг олтиш-етмиш фойизига қайнона-қайнотасингиллар сабаб бўлмоқда. Аммо айбни тамоман уларга ҳам қўйиб бўлмайди. Биз шу кунгача элга рўзгор сирлари хақида билим бердикми? Ўқув масканларида она-бола бўлиш, келин, қувёв бўлиш, қайнона-қайнота ва қайнотасингил ҳамда ака-ука бўлиш илми, санъати хақида рисола ёзиб, дарс ўтдикми? Буюк Шарқнинг рўзгор тутумлари хақида тахсил бердикми? Бериб қўйган қайси билимизнинг ижросини сўраймиз?

Мухбир синглим, Аллоҳдан сўрайлик, миллатимиз маънавияти аслига қайтсин. “Бу дароҳдан ҳеч қим норизо кетмаслиги керак” дейдиган Юсуфбек ҳожилар биздан. “Марғилонда шундоқ келинимиз бор экану...” дейишни биладиган гўзал дутфиллар биздан. Қизини “болам” деб, келинин “жоним болам” деб қақирадиган назокатли аёллар биздан!

Оламда ўғил тилаганлар қанча! Оллоҳ менга ўғил бердим, бу муқофот! Унинг кетидан гуддай келин кириб келди, бу олий муқофот! Шу тухфаларни олиб туриб, менда шукрона бўлмаса, бағримдаги гунча оила – келин-қувёв мендан сув ичиб шифил бокка айланмаса, менинг тирикчилигимдан не

хожат?! Икки ёш гул бўлиб кириб келиб, меним қўлимда сўзлаган бўлса, отим Қирғин бўлмайдим? Худо уриб қўймайдими мени?..

Оналикка, оталикка, житар-бандликка ўз навабига фарзандликка ҳам муносиб бўлишимизни Аллоҳдан ёлвориб сўрайлик.

– Ҳама билан бир ҳалда тил топишиб яшаи, одамларга ёқши учун ҳам инсон бирор тажрибага эга бўлиши керакми? Муомала ва муносабат ҳам санъаткорликми талаб қиладики?

– Одамларга ёқши учун хамиша тафаккуринг чархловлик туриши керак. Бу ёруғ дунёни қўзимга торайтирадиган ҳам, кенгайтирадиган ҳам одамлар. Менинг ҳамма ишим шуларга тушади. Улар билан ҳисоблашиб муомала қилсам, ўзимнинг йўлим очилади. Кайфиятим ҳам расо юради. Санъатдан одамлар завқлансалар, унга эргашсалар, у боис ўзларида ўзгаришлар яасалар-да, демек муомалани яхши биладиган одам энг катта санъаткор. У сиңдирмайди, бузмайди-уюштиради, юпатади, ўйлантиради. Бу санъатни эгаллаш астойдил ният қилган кишига осон: бировга ботмайдиғи иш қил – ганин, овозинг, кийинининг, ҳаракатинг, ҳаттоки юз ишораларингни-да назорат қил. Бировга малол келмайдиган бўлсин. Кишининг холига айланиш, яхшилик илдиниш, кеңириш ҳам бировга ёқши йўлидир. Ҳеч қачон ҳеч қимни ўзинга чидашга мажбур этма, бировнинг ғазаби ичиде яшаш бу – заволга учраш экан.

Тафаккуринг билан атрофингиздагининг кўтаришига қараб муносабат топ.

Расулдуллоҳ саллаллоҳу алайҳи васаллам айтган эканлар: “Биз пайғамбарлар, халойиқ ақлига яраша гаширмоққа буюридик”. Пайғамбарларки ўзларини шундоқ тутган бўлса, биз ўзимизни билалдик экан.

– Турсуной опа, мазмунли ва самийи суҳбатингиз учун қатта раҳмат. Ҳама мухлисларингиз муҳаббатига сазовор бўлиб, соғ-саломат юришингизни истолаб қоламиз.

**Суҳбатдош:
Сайёра ШОДИЕВА.**

Жамила ЭРГАШЕВА

Хаммадан кўп - бола суюнди. Унга ҳеч ким ҳеч нарса демаган бўлса ҳам, онасини олиб кетгани келган киши кўзларига бир яхши кўринди-ки... Энди унинг ҳам дадаси бўлади! У ҳам энди болаларга "Буни дадам олиб келди" деб мақтанади. Кўчага чиқишганида бир қўли билан онасининг, иккинчиси билан дадасининг қўлини маҳкам ушлаб олиб, уртада юради.

Фақат онасининг ишхонасидан ваъда қилишган уйни тезроқ бера қолишсаиди. Уни ҳам олиб кетишар эди. Ана шунда янги кўшнilar унинг дадаси бегона дада эканликларини сира билмас эди. У бўлса, озгини тўлдириб "Дада! Дадам!", деб юраверар эди.

Онаси кетаётган куни роса катта қилиб дастурхон беташишди. Момоси "Қизим, бечора, дунёга келиб нима кўрди? Ҳеч ками бўлмасин,

ҳамма нарса пиширинглар", деб роса кўп пул берди.

Келган меҳмонлар унга ачинаб-ачиниб қарашди. Кўшннинг бақалоқ ўғли ошна бўла туриб, уни масхара қилиб қочди: "Уҳ-ҳу, ота кулли бўлсин!" У оёқлари остидаги тошни олиб, ошнасига отди.

Ошна кулиб-кулиб, тошдан олдин дарвозаларига кириб кетди. Бола хафа бўлди. Кумдан энди ясаб бўлган томини бир ноинсоф бузиб кетгандай эзилди. Бир муздак синиқиб ўтирди-да, ҳовли ичкари-сидаги кулги, мусиқа овозларини эшитиб чалғиди. Тиззаларини қучиб олганча, яна шкрин хаёлларга берилди. Ҳалиги оғизларидан сулға оқиб юрадиган пиёниста киши яна "мен сенинг отангман", деб йўлини тўсадиган бўлса, "Бекоргинани айтибсиз, менинг дадам шаҳарда. Ҳали уй олишса, мени ҳам олиб кетади", деб айтади.

Лекин, уни олиб кетишлари кўп қийин бўлди. Уй олишсаям, олиб кетишмади. Охири тоғалари онасига "Эрингиз қандай одам ўзи? Болангиз борлигини билиб уйланганмиди? Бизга-ку, барибир, қишлоқда юрса-юраверсин, еса бир тишлам нон ейди. Фақат ота-онаси тирик боланинг қип-қизил етим бўлиб юриши - ўзига жуда алам қилади, ахир!", дейишди. Онаси негадир кўзларига ёш олди. Лекин, бир сўз демай, унинг кийим-бошларини йигди-да, шаҳарга олиб кетди.

Шаҳардаги уйлари мазза экан. Ҳожатхонасиям ҳам ичкарида. Деворига бир ўрам юмшоққина қоғоз осиб қўйибди. У бўлса билмасдан бир учидан тортган эди, бир қулоч қоғоз бўшаб чиқди. Изидан кирган дадаси танбех берди:

- Огайни, бу пулга келган. Бу аҳволда бир ўрамини бир ҳафтага етказмайсан. Камроқ ишлат.

Сувини айтмайсизми. Иссиқ-совуқ сув. Роса мириқиб чўмилиб олди, сочини онаси кўрсатган совунга ювган эди... У дадасининг юз-қўл ювадиган совунни экан, онасининг ҳам эсидан чиққанми, дада бўлмиш аччиқ қилиб, "Бунга ёпишган сочларни териб ташла!" деб онасига ҳам гапирди.

Кечкурун онаси унинг энг яхши кўрган овқати - димлама пиширди. У икки бўлак қарам, биттагина сабзи еди-ю, бошқа ея олмади. Онаси унинг олдидаги думбаларни дадаси томонга суриб, унга лаҳм гўштлардан қўйди. "Ол, болам, е!". "Йўқ, онажон, - қорнини силади у, - ёрилгудай бўлдим".

БОЛА

Расми Л. Салимжоновна чизган.

Онаси телевизор кўриб ўтирган дада бўлмишга мурожаат қилди: “Олинг, даласи сиз нега қўл тортидигиз?”. Дада бўлмиш индамади.

Йўл юриб, чўмилиб чарчаганиданми, момосининг уйда эркин ўсган бола қўлини арта солиб, дастурхон бошига чўзила қолди, телевизорга қараб ётиб-ётиб кўзи илди. Бир пайт қаттиқ-қаттиқ овоздан уйғониб кетди.

— Боланинг келишини ёқтирмаслигини билардим. Аммо биринчи кундан шундай қовоқ-тумшук қилиб олмасиз, деб ўйламаган эдим. Ахир, саккиз ойда энди остонамни бир босди-ку шу бола, — онаси йнгламсирарди.

Дада бўлмиш тиззаларга қўйиб, тирсаклаб ўтирган ёстиқни бир четга улоқтириб юборди:

— Босмай кетсин ило! Ҳожат-хонага бир кирингда икки қулоч қоғоз йиртган. Юз ювадиган совунини расво қилган, сочигимга артинган. Энди мен бу сочқини ишлатмайман. Ҳамма томон расвои-радди.

— Унақа деманг, ўзим артиб олдим-ку, сизнинг сочигингизни ишлатганимиз йўқ.

— Ҳали мени ёлгончига чиқармоқчисиз? Ана бориб кўринг, нам бўлиб ётибди. Болангизнинг олдидаги сарқитларни менинг олдимга суриб қўйиб, менинг олдимдаги гўштларни у кишига берасиз? Нима, у киши одам-у, биз сарқитхўр ит бўлдими?

— Вой, анави кишини! Ёш бола думба ея олмайди, есаям оғирлик қилади деб, сизга илинганимни шундай тушундингизми? Кўйинг-е, даласи, ҳеч гапдан, ҳеч гап йўқ бир-биримизнинг кўнглимизни қоп-қора қилмайлик, — онаси ялингандай бўлиб, дастурхон оша узалиб дада бўлмишнинг кўзларини қафларга орасига олди.

— Ёлғизгина болам, — қандай ҳайдаб юборай, индаманг, юраверсин.

Дада бўлмиш унинг қўлини силтаб ташлади.

— Сиз бизнинг кўнглимизни қоп-қора қилсангиз майлими? Менга қаранг. Бундан кейин овқатни унга алоҳида идишга сузиб беринг. Кейин, ёш бола жойини билиб ўтирсин. Яна бир марта мендан юқорига чиқиб ўтирадиган бўлса, ўзингиздан ўпқаланг!

Онаси пастки лабини тишлаганча бир дада бўлмишга, бир болага қарар, боланинг уйғониб қолганини эрига қандай билдириб, мунозарани тўхтатиш йўлини тополмай ҳайрон эди.

— Бу боланинг шундай катта ҳовлига сиғмаганлиги мана шу тарбиясизлигидан экан-да. Мен...

Онаси титраб-қақшаб гапни бўлди:

— Бор, болам, қўлингни ювиб келиб ёт. Ёгли қўл билан ухласанг, босинқираб чиқасан.

Дада бўлмиш ялт этиб, унга томон қаради. Бири ҳайратдан, бири нафратдан катта-катта очилган кўзлар бир нафас тўқнашди.

Бола қўл ювиш учун ташқарига чиқди, изидан идиш-товоқларни олиб онаси чиқди. Ошхонанинг остонасида бола онасининг оёқларидан маҳкам кучди:

— Онажон, юринг, момомникига кетайлик.

Аёлниг кўзларидан томган ёш боланинг яланғоч билакларини куйдирди.

1993 йил.

ҲАЙРАТНИНГ ЎЛИМИ

(Ҳикоя)

У ўзининг энг сўнгги дўстидан ҳам мосуво бўлди. Сал нарасага гул-гул ёниб, арзиман сабаб билан зимистон бўлаверадиган кўнгли ёв бостан қишлоқдек ҳувуллаб қолди. Илди-пилдизи билан кўпоришган дарахтларнинг ўрни, пойдевордаги битта нақшинкор гишт учун йиқитилган деворлар, бор-йўғи кўркам, бахтга, қувончга тўла бўлгани учун ўт қўйиб юборилган уйлариинг ҳамон қора тутун бурқсиб турган деразалари бутун аъзойи баданига сим-сим оғриқ солар эди.

У бир амаллаб уйига этиб келди. Уйи ҳам кўнглидек ҳувуллаб ётар эди. Аммо бу кимсасизлик айна дамда унга жуда маъқул келди. Устки либосларини ечиб дуч келган томонга отди. “Носаришта дунёга саришталек не учун?” Сўнг ўзини тўшака ташлаб, кўзларини юмди. Ўзича ташқи олам билан алоқасини батамом узди. Аммо бир дақиқа ўтар-ўтмас, баданига тегиб турган тўшақдан таралаётган беҳаловат ҳовур, бир маромда чиқилаётган соат ва... ҳаёл кўзгусида пайдо бўлган таниш манзаралар уни ҳамон шу дунёга банди эканлигини, ундан ўз ихтиёри билан қочиб қутила олмаслигини аён этди. Қайсарлик билан кўзларини қаттиқроқ юмди.

“Ўзимники” дея бағрига олган илди-илдандан айрилган жойлар оғриди, нураган деворлар остида

қолган ерлар оғриди, бор-йўқ дунёси “лов” этиб ёнди-кетди. Фақат ишонч деталари ёниб битгунча... Йўқ, у ёнмади, оловга ҳеч бўй бермади, булоқнинг ёнида ўсган дарахтнинг кундасидек хумрайиб тура берди. Олов гоҳ у ёнидан, гоҳ бу ёнидан ялаб ўтади, у бўлса, илди-илари тегиб турган оби ҳаётни олиб, оловнинг юзига пурқашнинг имкони топилмаганидан аламланиб, тутайди. Тутуни бир аччиқ эди-ей... Нафасини бўғди, кўзлардан аччиқ-аччиқ ёш бўлиб чиқди.

Ниҳоят у на тўшақнинг ҳоврини, на девордаги соатнинг чикиллашини, на юрагини лоҳас қилаётган аччиқ тутунни ҳис этмай қўйди. Ҳаёл кўзгусидаги ноҳуш манзаралар ҳам бир-бир чекиниб, тутун борлиқ, оппоқ туман кўйнига чўмди. Бир пайт туман ичидан тўрт одамнинг шарпаси чиқиб келиб, унинг атрофига тўпландилар.

— Бечора, жуда қийнаиб кетибди, — деди бош томондагиси таассуф билан.

— Унга ёрдам бермасак, ўлиб қолиши мумкин, — деди яна бирови.

— Унда ўлим аллақачон бошланган, жуда эрта бошланган. Биз ўлган аъзоларни ҳам, туйғуларни ҳам тиклай олмаймиз. Фақат омон қолганларининг барҳаётлигини муҳофазалашимиз мумкин, холос.

— Ҳеч бўлмаса шуни қилайлик. Бу шўрлик дунёга келиб нима кўрди? На оила, на фарзанд қувончи...

— Тўғри, бизнинг кўмагимиз билан оила, фарзанд қувончига етишиши мумкин. Аммо дунёни кўрмайди.

— Бу нима деганингиз? Наҳотки ҳамма иллат унинг кўзига бўлса? Сиз... унинг бўлишини олиб ташламоқчимсиз?

— Йў-ўқ, сенинг бу қадар соддалигини билганимда ўзимга шогирдликка олманган бўлар эдим. Ахир, очиқ кўз билан ҳам дунёни кўрмасдан ўтиш мумкин эмасми? Қани, ишни бошлайлик.

У жон-жаҳди билан уриниб, кўзларини очмоқчи бўлар, аммо бунинг уддасидан чиқа олмас эди. Туманда муаллақ турган пажмурда гавдаси узра гимирсётган одамларнинг муздек қўзларини ҳис этиб ётар, гап-сўзларини эшитар, аммо юмўқ кўзлари билан бу галати халоскорларнинг ранг-рўйини кўра олмас эди. Яна мақсадлари ҳам галати: “Ҳаётини сақлаб қолишмоқчи. Очиқ кўз билан дунёни кўриш имконидан маҳрум этилса, унга бундай ҳаётнинг нима кераги бор?”. Бирдан ҳаёлига бугун

ишхонасида бўлган гап-сўзлар келиб кетди: Уни сотиб, дўсти нимага эришди? Уни кўмиб, қабри устида рақс тушса ҳам, "катта" "ўзиники"лар рўйхатиغا кири-тилмаслигини дўсти наҳотки тушунмади? Эришган нараси унинг кўнглига етказилган озор бўлди!.. Балки "дўсти"га шу озор керак бўлгандир? Уни озорлаб, азоб-данлишдан хузур-ҳаловат олар? Йўқ, дўсти "катта"нинг марҳаматиغا эришни учун шундай қилди. Утган сафар қўшни бўлмада ишлайдиган қариндошнинг қартага тиккан эди. Муттасил томаверса, арзимас томчи ҳам тошни тешади. Жонидан кеч-гандек жондек дўстларини битта-битта тиккаверса, "катта" ҳам бир кун инобатга олади-да. Ҳеч бўлмаса, "ўзиники"лар билан базми-жамшид қилаётганда идиш-товуқ ташувчиликни тошлар!..

У нафрат билан қўл силтади: "Бу дунёда қўришга арзигулки нима бор?"

У беихтиёр юраги беҳаловат бўлиб кетаётганини ҳис қилди. Боши узра гимир-гимир қилаётганларнинг ҳаракатлари асабларини чарчатиб юборди. Бор кучини тўпа-да: "Мени ўз ҳолимга қўйинглар. Улайдиган бўлсам, тинчгина ула қолай!" деб қичқирмоқчи бўлди. Аммо ҳарчанд уринмасин, товуш чикмади.

Шунда... Негадир кўз олдига соя-сидан суюниб юрадиган муштарлар онаси, ёлғизгина синглиси келди: "Ҳа майли, мен кўрмасам ҳам, улар мени кўриб юришадилар-ку. Онам боя-ки "болаларингни кўриб ўлсам армоним йўқ" дейди одам. Агар у ўлиб кетса, онаси ер юзидан чирийдилар. Булар эҳтимол онамнинг дуо-илтижолари учун худо томонидан юборилган фаришталардир".

У ҳақиқатан ҳам жуда чарчаган эди. Атрофдагиларнинг арзимаган манфаати учун ор-номусини, инсонийлик қисфасини тикишларидан, итдек ялтоқлик қилишларидан чарчаган эди. Энди иш бошлаган кезлари бир кун жавоб олиш ёки "катта"га бир бор яхши кўриниш учун қал-қатта одамлар бир-бирларини сотганини кўриб, ҳайратдан кўзлари пиласидан чиқиб кетгудек бўлар эди. Бора-бора ҳайратлари билан ҳеч нарсани ўзгартира олмасли-кига амин бўлган, бироз кўнж-кандек бўлди: "Бу уларнинг турмуш тарзига айлиб қолган экан-да".

Яқинда бир жувонини ишга олади-лар. Турмуш ўртоғи катта бир таш-килотга раҳбар бўлиб келибди. Эри эгаллаб турган лавозимнинг обрўси эмас, аёлининг ўзини тутиши, ҳусни латофати ҳам кишини неча ўйлаб, кейин сўзлашишга мажбур қилади. Шунча сулув, шунча бообур бўли-шига қарамасдан, сўзлашганда кўз-ларини ердан олмайди - жуда ибодил, ҳар сўзига Курьон оятларидан, ҳадислардан мисол келтирилади-тақводор.

Шу сулув мавжудотни у кунги "катта"нинг ҳузурда... Ўз кўзи билан!... Неча кун ўзига кела олмай юрди. Бир мазаси қочди-ей... Худди ҳасми ҳалолдаги аёлини бегона эркакнинг қўйнида

кўргандек. "Сенга нима? Уям яшаши керак-да. Балки, ўша амалдор эри ҳам унга хиёнат қилгандир? Балки, умуман кўнгли қўймадан турмуш қургандир. Кўнглига ёққан одамни шу ерда учратгандир?" дея олмади ўз-ўзига. Куйиб-ёниб, юрагига ўрлаётган тутуннинг аччиқ ҳидидан бўғилиб юра берди. Бугун... дўстининг хиёнати ўлганнинг устига чикиб тегган бўлди.

...Унинг танасини мучаларга ажратиб, обдон текширишди. Ниҳоят қарсиллатиб миясининг қоңқоғини очишди.

— Мен сизларга нима деган эдим?! — жароҳлик давомида ҳаммани бошқариб турган хастароқ овозли киши қичқириб юборди.

— Ҳамма иллат миясиде, демаб-мидим? Мана уни азоблаётган нарса, — у ниманидир "қирг" эткизиб, кесиб олди. — Бунинг номини "ҳайрат" дейдилар, ухх-ху, атрофини мадда бойлаб, роса илдиз отиб кетибди-ку! Бир илдизи юракка, бир илдизи кўзга етиб борибди. Юрак-дагисини ҳам сугуриб ташламасақ, яна беҳаловат қилавереди. Иҳм... Мана! Ҳайратсиз ҳам яшаш мумкин дунёда. Яшаганда ҳам жуда яхши яшаш мумкин! Ҳўш, кўзгаги томир-ни нима қилсак экан? Қаранглар, нақ қорачўлда турибди! Салгина эҳтиётсизлик билан буткул кўр қилиб қўйишимиз мумкин. Ҳа, майли! Мия билан юрак тинч бўлса, бўлади-да! Кўз... Кўзнинг ҳайрати нима бўлар эди? Қани, тезроқ қимирланглар, ҳамма аъзоларни жой-жойига қўйиб, этларни оли-ладимиз. Ҳой, нима қилаялсан, виж-доннинг ўринга жигилдонни қўя-япсанми? Ундай қила қўрма! Бу йигит ундай азобни кўтара олмайди. Ичакларни эҳтиёт бўлиб жойлаш-тириңглар. Ичак деганлари ҳам шунчалар чувалашиб ётадими, бу-нинг овқат самангига неча кунлар бўлган экан?

— Ҳеч қиси йўқ, энди иштаҳаси очилди.

— Ҳа-а, шундай энгилди.

— Мана, бўлди, — энгил тин олди бош халоскор.

— Бечора, — таассуф билдирди боя танбёҳ ачинган йигит.

— Унга ачинасмилик керак. Энди, яхшироқ, осонроқ яшайди.

— Йўқ, унга ачинаётганим йўқ. Ахир биз уни ўлимдан қутқардик. Фақат, ўзини эмас, онаси билан синглисини ҳам кўп фожиялардан сақлаб қолдик. Аммо, шу топда қандайдир фалати бўлиб кетаялган. Дунё ҳайратларсиз бум-бўш, хувил-лаб қолгандай, юрагим увишиб борапти...

— Бу бевафо дунёга садқам ҳайрат! Қани, лаш-лушингни йиғиш-тириңгларми, кетдик. Э-э, мана бу ерга қон тегибди-ку. Сенинг қўл-ларинг кўп қалтирайдилар. Мана, оқибат! Дарҳол юиб ташлаш керак. Сув тугадими? Ҳа, майли, ўзи юиб олар. Бизга ажратилган вақт соб бўлди. Кетдик.

Хонага сукунат чўмди. У зилдай оғир қобокларини кўтариб, атрофга разм солди: рутубат ҳиди анқиб ётган хона ҳақиқатан ҳам бум-бўш

эди. Ёнбошига ағдарилаётганда сар-ғимтир чойшабада ҳам яққол кўзга ташланиб турган тангадек қонли доғга кўзи тушди. Кўрқа-пича бадани кўз ўлгуртирди. Ҳеч қандай чандик, жароҳат изини топмади. Қўллари ҳам қўп-қуруқ қайтди. Узоқ давом этган касалликдан кейин бўладиган бемадорликдай бир ҳолатни айтмаса, руҳи ҳийла тетик эди. Девордаги соатга қараб, қанча... ухлаганини ҳисоблади: "Дўконга чикиб келиши керак".

Туйқус эшик тақиллади. У чўчиб тушди. Нима қилишини билмай, хона ўртасида туриб қолди. "Ҳали-гилар бўлса-я!"

Ҳаёлига келган биринчи гап шу бўлди.

Эшик қаттиқроқ тақиллади. Энди очмаса бўлмаслигини билди. Қалитни бурастиб, ўзининг гўл-лидиган кулди: "Боя сендан изн сўраб кирганими улар?"

Худди ўйлаганидай чикди. Эшик ортда бутунлай бошқа одам — ҳамкасби, илжайиб турарди:

— Куппа-кундузи ҳам шундай қат-тиқ ухлайдими одам? Бир соатдан бери ушингингни ураман. Ҳаёлим қаёқларга бориб келди денг. Ўзини осиб-посиб қўймадимкин, деб ўй-ладим. Узи бир тасйирчан одамсиз, вос-вос босиб, а? Яна икки минут очмаганингизда, милисага хабар бермоқчи эдим.

Уям изн сўраб ўтирмади.

Гапир-гапирга остона ҳатлаб, ичкарига кирди-да, оромкурсига ястаниб ўтириб олди.

— Мен қон ютиб ётган бўлса, бир ҳамдардик билдириб, юпатиб келай деб, ишдан чиқиб, уйга ҳам бормасдан, тўғри сизниқига жўнаб-ман. Лекин, биродар, бопладингиз! Кўнглингиздагини шартта-шартта айтиб, йиғилишни бир тийин қилиб, чиқиб кетдингиз. Сиз кетган-дан кейин ҳаммаси музлагандай бўлиб қолди. "Катта" ҳам қўрқиб қолди. Дўстининг ҳам... ўзи, ишон-магин дўстинга, сомон тикар пўстингга, деб бекорга айтишганам. Ҳу-у, анави сафар ҳам сиз сездингизми-йўқми...

У ҳамкасбига қараб туриб, сира ҳам юпатиш, ҳамдардик билдирш учун эмас, ҳангома излаб келганини аниқ-равшан кўриб турарди. Аммо бу иккинзоламачилик унга на малол келди, на ҳайратга солди.

У чойшабадаги қон доғини ювишга улгургандай эди. Ҳамкасби-нини тинглаш давомида сезирмай-гина каравот ёнига ўтди-да, доғининг устига ёстиқни тортиб қўйди. Сўнг, меҳмон нафас ростлаб олш учун гапдан тўхтаган дам, таралду-ланганнамо унга савол берди:

— Уэр мен бир ўдконтга чиқиб келишим керак эди. Узоқ ухлаб қолибман, ҳали замон дўконлар бери-қилиб қолади. Қорин бўлса, очиб кетди. Сиз... ўтириб турасизми, ё мен билан бирга айлиб келасиз-ми?

Ҳамкасби уни бугунлар овқат ея олмаса керак, деб ўйлаганин, овқат таралдулида ҳайдалаётганига ишо-ниб-ишонмай ўрнидан турди.

Термиз, 1996 й.

аср охири XX аср бошларида собиқ чор Россиянинг халқлари ўзларининг мустанлака ҳаётлари билан чиқиша олмай қолдилар. Улар турли минтақавий ва диний ғоялар остида бирлашиб, истибдоддан кутулмоқчи бўлдилар. Миср, Туркия, Эрон, Ҳиндистондаги ёшлар ҳаракати ҳақидаги маълумотлар Туркистонга етиб кела бошлади. Маҳаллий зиёлилар ана шу воқеалар билан танишиб, истибдоддан кутулиш йўлларини кўрсатувга раҳнамо изладилар. Ана шундай кишилардан бири сўзсиз Исмоилбек Фаспрали (1851-1914) эди. У Кримнинг гўзал гўшаси Ялта яқинидаги Авжик қишлоғида, "Дворян" унвонини олишга сазовор бўлган Мустафо Али оиласида дунёга келди. Аввал Воронежда сўнг Москвада таҳсил олди. Илмга чанқоқлик уни Истанбулга, кейин Париждаги Сорбонна университетига етақлади.

Парижда машҳур рус ёзувчиси И.С.Тургенев билан танишиб, унга адабий котиб бўлди. Исмоилбек бу даврда мутолаага қаттиқ берилди, чин маънодаги қомусий билимга эга бўлди. 1876 йилда Тунис, Миср, Юнонистон, Туркияда бўлиб, дунё ижтимоий-сиёсий воқеалари билан танишди. Жаҳон афкор оммаси буюк давлатларнинг фитнаси туфайли қанчалик фожиаларни бошдан кечи раётганини кўрди ва тегишли хулосаларни чиқарди. Фарбнинг ютуғи фанга, маърифатга қаттиқ эътибор берганини ва унинг амали натижаларини пайқади.

Исмоилбек ўз ватандошларини қоқоқлик ва асорат, истибдод ва жаҳолатдан қутқариш ҳақида ўйлайди. Тараққиётдан тўхтаган маориф тизимини ислоҳ қилиш масаласини муваффақиятли ҳал қилади. Усули ҳадид, яъни янги усулдаги ўқиш ва ўқитиш методологиясини ишлаб чиқади. Савтия - овоз чиқариб ўқитишга асосланган бу метод Фаспрали номи билан атала бошлади. Крим ва Марказий Россия туркий халқлари орасида кенг ёйилди ва тез фурсатда самарасини берди. 1884 йилда Боғчасаройда очилган биринчи савтия мактабининг биринчи дарслиги "Хўжа субён" ("Устоди аввал") дарслиги кейинчалик яратилган бошланғич синфлар дарслиғи учун намуна бўлди. Бу мактаб ва дарслик овозаси чор ҳукуматининг қулоғига бориб етди.

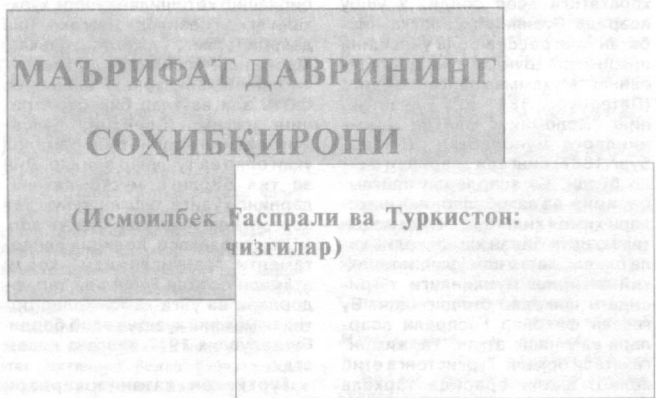
1891 йилда чор ҳукумати Ички ишлар министрлигининг махсус топшириқлар бўйича чиновники

Вашкевич деган кимсани Кримга мактаб ишлари аҳволини ўрганиш учун юборди. Бу кимса Исмоил Фаспралига Кримдаги мусулмон мактабларининг аҳволи ва уларни дарҳол ислоҳ қилиш ҳақида маълумот ёзиб беришни тайинлайди. Фаспрали ушбу хатнинг бир нусхасини Туркистон Генерал-Губернатори Розенбахга юборди.

Розенбах ўз навбатида Исмоилбек Фаспралига "Мактуб йўлагани учун ташаккур" билдиришни сўраб, Туркистон ўқитувчилар семинариясининг директори Н.П.Остроумов, Туркистон ўлкасининг билимдони В.П.Наликинга ушбу масала юзасидан фикр-мулоҳазаларини баён этишни буюрди. Уларнинг ҳар иккови ҳам бу таклифга ниҳоятда салбий

монлар орасида маҳаллий мактабларда рус ўқитувчиси бўлмасдан туриб, кенг ёйиш мумкин эмас, жаноб Гаспринскийнинг мусулмонларнинг руслардан бегоналаштирувчи истаги ҳам кўриниб турибди-ку", - дейди. Уни кўрқувга солган яна бир нарса: "Ҳозирги пайтда бизлар ғайрирусларнинг бутунлай бошқача интилишини, яъни рус маданиятининг барча афзалликларидан фойдаланиб қолиш ва унинг ёрдамида ўзларининг миллийликларини бутун хусусиятлари билан қатъий ҳимоя қилишга интилишни".

Кўрилиб турибдики, Остроумов ўз подшоиси Николай-ю, Туркистон босқинчиларининг етакчиси ман-фур Кауфмандан ҳам ашаддийроқ

жавоб қайтардилар. Айниқса, Остроумовга Исмоилбекнинг мусулмон мактабларида рус тилини ўқитиш баҳонасида мактаб ва мадрасалар ўқув тизимини ислоҳ қилиб, уларни билим юрти ёки махсус курсларга тенглаштириш ҳақидаги фикрлари ёқмайди. У Розенбахга ёзиб берган хулосасида: "... мен аввало жаноб Гаспринскийнинг журъатига ҳайрон қолдим. Зеро, Русия чет ўлкаси - Туркистонга мутлақо алоқаси бўлмаган жаноб Гаспринскийнинг бундай муҳим, рус давлатчилиғи маъносида аҳамиятга молик масалани сиз зоти олийнинг диктатингизга ҳавола қилиши ҳайратлидир, - дейди гижиниб. - Бу масаланинг Туркистоннинг туб аҳолисининг бевосита алоқаси йўқ, номаъмурий шахс томонидан муҳокама қилиниши йўл қўйиб бўлмайдиган ишдир.

Остроумовни маҳаллий халқни руслардан узоклаштириш хавфга солади, шу боис у: "Ишончим комилки, давлат тилини мусул-

мустанлакачидир. Шу боис Туркистонни узлатда ва маърифий зулматда яшашини истайди. Исмоилбекнинг туркий халқлар тақдирини ўйлаши унга маъқул келмайди. Шунинг учун Остроумов "Миллат ходими" (Бехбудий сўзи) Исмоилбек Фаспралини Розенбахга ёмон кўрсатиш учун: "Мен учун ҳеч шубҳасиз айтиш мумкин, у Россиядаги "Ёш татарлар" фирқасининг йўлбошчиси сифатида ўз таъсирини ҳатто Туркистон аҳолисига ҳам ўтказмоқчи, шуни афсус билан қўшимча қилишим мумкинми, бунда ҳам нарсига улгурди, Ташкентда қўл унинг ҳамфирклари бор", - дейди.

Ушбу васвасали хулосалар асосида Розенбах Исмоилбекнинг мактубига "Эътиборсиз қолдирилсин" деб имзо чекилади.

Исмоилбек Фаспрали 1893 йилда Туркистонга келади. У Ташкент, Самарқанд ва Бухорода бўлади, Мунавварқори Абдура-

шидхонув, Махмудхўжа Бехбудий каби миллатпарварлар билан учрашди. Амир билан кўришиб, усули савтия мактабларини очишга розилгини олади. Аммо амир ваъдасини бажармайди.

Исмоилбекнинг сафари амараси ўлароқ Самарқандда (1893) ва Тошкентда (1901) усули савтия мактаблари очилди. 1905 йилдан эътиборан бу мактаб кенг кулоч ёзди. Бехбудий, Муннавворқори, Авлоний, Н.Хўжаев, С.Расулий, Усмон домла Абдухалиқ ўғли ва бошқалар ибтидоий синфларга дарсликлар ёзиб, нашр этдилар.

Туркияда 1876 йилда ёш туркларнинг давлат тўнтаришидан сўнг "Мидхат конституцияси" эълон қилинади. Шундан кейин И.Фасрали "Русия муслмонлиги" асарини ёзиб, тараққиётпарварлик ҳаракатига асос солди. У ушбу асарда Русиянинг Шарққа нисбатан прогрессив роль ўйнашини инкор этди. Шундан сўнг Д.Келдиевнинг "Муҳаммад пайғамбардир" (Петербург, 1881 й.), Бокзатовнинг "Исломнинг фан ва ғайридинларга муносабати" (Петербург, 1887) сингари асарлари пайдо бўлди. Бу асарларда пайғамбаримиз ва саҳобаларнинг шахслари химоя қилинди, ислом жаҳон тараққиёти билан ҳамфирқлик қила олиши, ҳатто илм-фанни тараққий эттириш мумкинлиги тўғрисидаги фикрлар билдирилди. Бу ғоя ва фикрлар Фасрали асарлари ва у нашр этган "Таржимон" газетаси орқали Туркистонга етиб келиб, аҳоли орасида тарқала борди.

"Хозирги вақтда тараққиётпарварлик ҳаракатининг йўлбошчисини Туркистон муслмонлари орасига кириб боришга уриниши кўзга ташланмоқда, - деб ёзди Сирдарё вилоят Ҳарбий губернатори 1901 йилда полиция департаментига ёзган хатида. - Исмоилбек Гаспринский ўзининг "Таржимон" газетасини бор кучи билан тарқатишга интилмоқда. Буни асосан Тошкент шаҳрида яшаётган татар зиёлиларига хат орқали мурожаат қилиш, шахсан Туркистон ўлкасига келиб, таниш орттириш ўғли билан амалга оширмоқда." (Ўзб. МДА ф.11/с КТГГд.123. 37-38 б.).

Ушбу хатда Ҳарбий губернатор яна шундай қўшимча қилади: "Исмоил Гаспринский нашрига маҳаллий китоб бозорига эҳтиёж бор, у ҳам бўлса, "Таржимон" газетасига асосан обунга тарзида... Шундай қилиб, татар жадидлари Сирдарё вилоятида етилган ва унчалик етилмаган зиёлилар (ижтимоий-сиёсий жиҳатдан

етилмаган дейилмоқчи - З.Э., С.А.) йўқлиги туйғайи мустаҳкам мавқега эга бўлмасалар-да, аммо улар ўзларининг эътиқодларини ифодаловчи Богчасарой матбуотини сотиб олиш билан канотланмоқдалар ва бунга давлат хизматида офицер, таржимон каби вазифаларда ишлаётган туркистонлик татарлар билан шахсан танишиш орқали эришмоқдалар. Мазкур шахслар воситасида "Таржимон" газетаси ҳам ўзи, ҳам болалари ўқийдиган бадавлат ўзбеклардан ҳам обуначиларга эга бўлмоқда."

Мазкур махфий хатдан чор Россиясининг Исмоилбек Фасрали олиб борган тараққиётпарварлик ҳаракатидан кўра, империя худудидаги туркий халқларнинг ижтимоий-сиёсий, маданий-маънавий қилишиб кетишидан кўпроқ кўрқинчи аяқол сезилади. Негаки, ўша даврда Туркия, Туркистон, Кавказ, Марказий Россия худудида яшовчи туркий халқларнинг алифбоси битта эди ва улар бир-бирларининг ижтимоий-сиёсий, фалсафий-бадиий адабиётини бемалол ўқий олар ва тушунар эдилар. Дин ва тил бирлиги мустамлакачиларнинг кўзига тушган хунук хол ва юргадидаги доимий кўркүв эди.

Чор оҳранкаси, полиция департаменти "пан-исломизм" кодди атамаси остида Фасрали тарафдорлари ва унга ҳамфирқлар ортидан махфий кузатув олиб борди. Бу жосулик 1917 йилгача давом этди.

Туркистон ватанпарварлари Исмоилбек ғояларини байроқ қилиб, фикрий тарқоқ халқни миллат даражасига кўтара олдилар. Жадидчилик ҳаракати, "Жадид" партиясининг ташкил этилиши ана шу фикрнинг тажассумидир.

1914 йил 12 сентябрь бутун туркий халқларининг мотам кунига айланди. Шу кунни "Қиблагўҳи миллати ислом" (Сиддиқий-Ажзий сўзи) Исмоилбек Фасрали оламдан ўтди. Ўзбекнинг кўзга кўринган шоирлари, хусусан, Садриддин Айний, Сиддиқий-Ажзий, Ҳамза, Тавалло, Фахриддин Рожий ва бошқалар унга атаб марсия битдилар. Махмудхўжа Бехбудий таъзия ёзиб: "Мархум ходимул миллат Исмоилбек ҳазратлари... муслмонларни нодон қисми тарафидин изо ва жафолар чеккон... ва ҳар навъи меҳнат ва кулфатларни ўзига раво кўруб, миллатни уйғонмоғига дунёдан, сиёсат оламидан, маданий миллатларни холидан хабардор бўлмоқлари учун жисмонан ва руҳан ҳеч тинмасдан 35 сана ишлагандурлар... Тараққиёт замониға ёлғиз даъват

эмас, феълан ҳаракатда бўлиб, жамияти "Хайрия" қироят хона, тараққиоти ислом, тавовун жамиятлари ва буларга ўхшаш асосларига тааллуқлиқ низомномалар тузатиб, халқ орасинда нашр этиб, бугун адади юзлар ила Русияда мавжуд илмий ва маданий жамиятларни барпо этгандурлар" ("Ойна", №50, 1914 йил, 1186-1187 бетлар), деб қатта баҳо берди Фасралининг фаолиятига. Бу билан қифояланмай Исмоилбек билан Туркиядаги учрашувларини ёд олиб, чоп этди. Ушбу суҳбатдан Бехбудий қанчалик маънавий бойигани яққол сезилади ва у қандай дўстдан айрилгани ҳам билинади.

Сиддиқий-Ажзий эса:

*Ижро эдан вазифасин қўл ила лисон ила,
Нашр этди халқга мавъизасин
"Таржимон" ила.
Халқ бўлди ошно бу сабабдин
жаҳон ила
Халла этди мушкилоти
фундуқнинг баён ила...*

Фахриддин Рожий:

*Эй хатти жаҳолатида тулӯ
ўлон адиб,
То шаир боқидур асаринг,
булдуминг адам,
Азм айладингми олами болоя, ё ҳабиб!
Жисминг агарчи хоки ниҳон ўлди,
йўқ ниҳон
Равнақ тироз сахнави кўнгул
эдан ото
Рудинг қулуби миллати бир
барқ жонфишон.
Эй миллатинг қулубина бахш
айлаан зиё!
Ўлмоқ бу навъи, аҳли хирод
дер ҳаётдур!
Миллат гамила ҳужаста ўлан
пир раҳнамо,
"Хайи алал фалаҳ" деган
кас ҳаётдур...*

Ҳамза:

*Оҳ миллат, этди бу дам қайғулик,
гамлик замон,
Дод қил даври фалаҳдан,
ботди хуршиди жаҳон.*

Тавалло:

*Эй саодат юлдузи, ботдинг қаёнга
саи буқун,
Хира ўлди барча олам, билмадур
бутунми, кун,*

- деб нола чекди. Бу ўзбек халқининг Исмоилбекка бўлган қалб эҳтирмони эди. Зеро, миллат уни ўз фарзанди деб билди, шу боис уни ҳеч унутмади ва унутмас. Чунки у амалга оширган ишни минг-минг паҳлавон қила олмас эди. Бу тарихий ҳақиқат.

**Зухра ЭШМУРОВА,
Сирожиддин АҲМАД.**

Уйғур, ўзбек халқи, асосан, Олтой тили системаси, яъни туркий тиллар оиласига мансуб бўлиб, улар ниҳоятда яқин, қариндош тиллар ҳисобланади.

Уйғур, ўзбек халқлари ўзларининг узок тарихий тараққиёти жараёнида Ўрта Осиё минтақасида муҳим ижтимоий фаолиятлари билан тарихнинг заррин саҳифаларидан муносиб ўрин эгаллаб, инсоний маданиятига мангуга ўчмас тухфаларини қўшган халқлардир.

Уйғур халқи Тангригоҳ, Торим бўйларидagi қадимий шаҳарлар, Еркент, Хўтон, Қўрла, Оксуб, Кучо (Кўсан), Қорашаҳар (Кингит), Бешбалик (Хозирги Урумчи), Элбалик, Жилисар каби қатор қўпгина шаҳарлар билан Ўзбекистондаги Тошкент, Бухоро, Самарқанд, Андижон, Наманган, Кўқон, Марғилон, Хива, Урганч шаҳарлари, қадимий Шарқ-Хитойдаги марказий шаҳарлар – Чанъон, Лўянг, Хонгжў, Суниэ, Пекин каби шаҳарлардан Фарба – Буюк Рим империяси, Усмонлилар империяси, ҳаттоки, Оврүпо ва Африканинг фарбдagi элларига ч қўнайдиغان савдо йўли (Ипак йўли) бўйидаги маърифат-маданият йўтуқларини ўзаро алмаштирадиган масканларга жойлашган.

Уйғур халқи ва ўзбек халқи ўзининг узок тарихий тараққиёти жараёнида, ўзаро борди-келди қилиб, маданий ҳамдаст, ҳамкорликда келганлар. Шунга қўра ҳам уларнинг тиллари, урф-одат, кийим-кечаклари, санъатлари, чироқ, шакл-шамойиллари ҳам бир-биринга бениҳоят ўхшаб кетади.

Уйғур, ўзбек халқлари бир эт, бир тирнокдек ажратиб бўлмайдиган қариндош миллатлар бўлганимиз учун тарихан узви боғланиб келган ва hozirda ҳам худди шундайdir. Ўзаро бир-бири билан жуда яқин бўлган бу хил алоқалар уйғур халқ қўшиқлари га ҳам кўчиб, уларда ўз ифодасини тошган:

*Сени Андижонда деб эшитиб,
Белимни ҳамши-ла боғладим мақкам.
Сени келмайди деб эшитиб,
Биёбон чўлларда кездим, бўзладим
ҳар дам.*

*Боқарга йўллингиз бўлсин,
Кизил гул ҳамроҳингиз бўлсин.
Сенингдек нозанин ёрга,
Менингдек қўлларингиз бўлсин.*

Уйғурларда бўлган мусиқа чоғуларини - дутор, тавбур, рубоб, қонуң, ситор, чаңг, сипой, ёнжак, най, сурнай, ноғора кабилар икки қардош халқларнинг маънавий-эстетик қадриятлари муштараклигидан далолат беради.

“Шарқ мусикасининг гавҳари” деб аталган уйғур ўн икки макомининг қўшиқ матллари билан ўзбек макомларининг қўшиқ матллари ўзбек халқининг атоқли классик шоири Алишер Навоийнинг, шунингдек, Лутфий, Саккокий, Хўжа Хофиз Шерозий, Хувайдо, Сўфи Оллоёр, Бобораҳим Машраб кабиларининг ғазаллари асосида яратилган. Маиа бу холи икки қариндош миллат халқ санъати манбаларининг ўхшашлигини ёркин исботлайди. Ўзбек макомларининг номлари ҳам уйғур макоми номлари билан айнан ўхшаш аталиб келинмоқда. Хаттоки ўзбек макомларининг бири бўлган “Чоргоҳ”ни ўзбек халқи уйғур халқининг қадимий шаҳри Қашқарни хурматлаш сифатида “Чоргоҳ муқомининг қашқарчаси” деб атаган. Унинг матни эса қуйдагичадир:

*Телмуриб қон йиелаб мен ошқоңа
кўз тутай,
Юзи гул зайли - лаби бемул
жону-жону кўз тутай.
Ўйнашиб келган санамдай, эй
улусман, айла кўз,
Иттизорда қалам шоҳи замонам
кўз тутай.
Ким сабаб шўғединин топти қўнғил
ҳар дам вафот.
Хар сўзидур бир насих, ширин
забона кўз тутай.
Уйғур халқ қўшиқларининг айрим-*

лари ўзбек халқида ҳам узок йиллардан буйёғ оғиздан-оғизга кўчиб келмоқда. *Ерим билан иккимиз бир маҳаллада
улгайган,*

*Бошида ваъдаимиз шундай
айрилмасликка дўст бўлган.
Зимистон кўрмagan булбул
баҳорнинг қадрини билмас,
Жафони чекмаган ошиқ
вафонинг қадрини билмас.*

Куйидаги ўзбекча қўшиқ текстига эътибор берайлик:
*Сизни излаб ўргилай, чўлларни кездим,
Ушал кезган чўллар ўргилай
бўстон эмасму,
Сизни жонингиз мен ўргилай,
жоним эмасму,
Менинг жоним, сизга ўргилай,
қурбон эмасму!*

Бу халқ қўшиғининг уйғурча матни қуйидагичадир:
*Сенинг жонинг, менинг жоним бир жон
эмасму,
Сенинг учун менинг жоним қурбон
эмасму!*

Юқоридagi ўзбекча қўшиқ матллариининг бошидаги мисралари уйғур халқ қўшиқларининг маҳаллий вариантларига ўхшаш ноз-қарашма фарқланса-да, лекин охириги мисраларидаги матн ўхшашиб кетади.

Баъзи уйғур, ўзбек халқ қўшиқлари икки миллат учун фарқсиз холда ўхшаб кетади. Масалан:
*Ерим кетаман дейди, мен кеткизгани
қўймайман,
Олдида минор солиб, йткизгани
қўймайман.*

Шунингдек, айрим ўзбек халқ қўшиқлари анча замонлардан буйёғ уйғурлар орасига унинг ўз қўшиғидек сингиб кетган. Бу қўшиқларни икки халқ ҳам бирдай қуйлаб келмоқда: *Наманганиннг кўчиси тор
деб эшитаман,
Ўз бўйимга муносиб ёр деб йиғ займан.
Наманганиннг олмаси кўзда
нишидиму ёр,
Хамма кишининг кўзлари
сизга тушарму ёр.*

Уйғур кўшиқлари матралари асосида айтилаётган уйғур-ўзбек кўшиқларидаги ўхшашликни яна куйидаги мисралардан ҳам кўриш мумкин:

*Бўйингдан ўргилай ерим, қўлингга
сув қўяй ёрим.
Қўлингга сув қўелмасам шайхид*

*бўлаёт жоним.
Кизариб танга сизмасман,*

*магар кўрсам жамолингни,
Жамики олама бермасман, сенинг
бир дона холингени.*

Уйғурчада охириги бир мисрада бундай куйланади:

*Жаҳон аҳлига бермасман
сениндек журахонимни.*

Уйғур, ўзбек халқлари куй-кўшиқлари суювчи, шайдо халқ бўлибгина қолмасдан, балки нозик-нафис, ларзон рақслари билан ҳам шухратлидир.

Уйғур ўн икки мукоми марғулларининг хар кайсисига ажойиб нафис сеҳрловчи кучга эга мафтункор рақсларни кайд этиб ўтиш мумкин. Уйғурларда Кашкар санами, Қўрла санами, Кучо санами, Қумул санами, Илм санами каби бир қадар теран мазмунли рақслар бор. Бу рақсларни халқимиз ниҳоятда эъвозлабгина қолмасдан, балки ўзбек халқининг Дилхирож, Чўли Ирок, Тановор, ним (пада) парда каби рақс пардалари уйғурлар ичида кенг умумлашгандир.

Уйғур, ўзбек халқларининг хар иккаласида анъанавий халқ тўй-тўкиларида айтиладиган кўшиқ-ўланлар бор. Айниқса, тўй маросимлари жуذا ҳам ўхшаб кетади. Тўй баэзи - халқ санъати томошалари бўлиб, унда ноғора-сурнайлар янграб, нағма-наволар авжига чиқади. Киз-йигитлар бир-бирдан ўзиб, шўх пардаларга жүр холда ўйинга тушадилар. Тўйга ташриф буюрган меҳмонлар тўйнинг хурмати учун ўйнаётган кишининг бошидан пул ўтиради.

Уйғур, ўзбек халқларининг оғзаки адабиёти - санъатида ҳам ўхшашлик ниҳоятда кўп. Уйғур, ўзбек халқ эртақларининг кўп қисмида ҳам худди шундай умумий ўхшашликлар бўлибгина қолмай, балки классик халқ достонлари, жумладан: "Тоҳир-Зухра", "Ғариб-Санаам", "Вомик-Хузро", "Лайли-Мажнун", "Фарход-Ширин", "Равшанхон", "Юсуф Ахмадбек" ва бошқа қатор кўпгина халқ достонлари ҳам икки миллат томонидан бирдай эъзозланиб, дўстлик кўприги сифатида дилдан-дилга ўтиб хизмат қилиб келмоқда.

Энди бу икки қардош миллатларнинг тил шевалари, кўшиқ-мусикаларидаги фарқларнинг мавжудлиги тўғрисида ҳам озми-кўпми тўхталиб ўтиш лозим.

Бирор миллатнинг ўз ичида ҳам айрим тил шеvasи фарқлари бўлганидай, кўшиқ-мусикаларида ҳам ана шундай табиий холда фарқ мавжуд бўлади. Масалан, кашкар халқ кўшиқлари билан Илм халқ кўшиқлари, Кучо халқ кўшиқлари билан Қумул, Турфон кўшиқларининг узаро фарқлари бўлибгина қолмай, балки қолғу асбобларида ҳам шундай озми-кўпми тафовут мавжуддир. Шунинг учун уйғур, ўзбек ўхшаш кўшиқларида ҳам баэзи бир ўзига хослик мавжуд. Бу хил фарқ тил товушларида, мусика оҳангларида ўз ифодасини топади.

Масалан, уйғур кўшиқлари ўзбекларникидан товуш ва оҳанг урғуларида яққол кўриниб туради. Чунки уйғурлар асосан қадимдан шимолда Олтой, Тагиритог бағриддан тортиб, Торим водийлари бўйлаб, бепоеи Тагдмаккон қумлиқларининг этаклари, Қорақурум, Помир тоғларининг ёнбағирларида фаолият олиб боргани учун, уларнинг кўшиқлари юқори овозли, жарангли тус олган. Бу кўшиқлар кўпича кенг даладар, яйловлар, анхор жигалар бўйларида йиғим-терим паллалари, хирмонда, ойдин кечаларда сув боғлаганда, узок масофаларга қилинган сафарларда айтинга мослашган. Шу сабабдан уйғур кўшиқларида товуш онининг олдига урилади. Ўзбекларда эса сайрсаёхат, кўнгилочар жойлар, чойхона, меҳмонхона, айвон ва шийпонларда қисқаси, хурсандчиликларда ижро этиш эҳтиёжидан товушлар димок ва танглайга урилади. Сўзлар енгил, силлиқ чиқади.

Уйғур кўшиқларининг кўпчилигида дўстлик, биродарлик, вафодорлик, ишк-мухаббат, инсонийлик, хижрон, жафо-машаққат, бахтсизликлар устидан шикоят қилиш, хаётга умид билан қараш, орзу-тилақлар зўр маҳорат билан ифодаланади.

Ўзбек кўшиқларида ҳам юқоридагидек мазмунлар ниҳоятда фалсафий, теран маънода ифодаланибгина қолмай, балки гўзал роя, соф мухаббат ва шу йўлда фидойилик билан изланиш, гўзал шерьий тил, мунгли мусика ила силлиқ, енгил сеҳрли видола ижро этилиб, эшитувчиларнинг кўз олдида ажойиб гўзал манзараларни жонлантиради. Кишилар кўнглини хаёлий ширин дунёга бошлай-

ди. Кўшиқ ва мусиканинг сирли, сеҳрли кучи эшитувчиларни маст қилиб юборади.

Демак, уйғур, ўзбек халқларининг маънавий дунёсидаги, айниқса, санъат оламидаги муштараклик бу қариндош икки миллатнинг тарихий тараккиёт жараёнида яқиндан алоқада бўлиб келганлигини, бири-бирининг маънавийтини тўлдириб, бойитиб, Ўрта Осиё маданияти тарихида алоҳида ўрни тутишидан далолат беради.

Мусика - инсон маънавияти ва онгини юксалтиришида ниҳоятда катта аҳамиятга ва иқмониятга эга.

Шинжон уйғур мактабларида болаларни бадний ва эстетик тарбиялаш мақсадида хафтасига 2 соат мусика дарси ўтилади. 45 дақиқа ичида нотани ўқиш, унинг назарийсини ўрганиш, умумий хор, икки киши бўлиб кўшиқ айтиш маш қилинади. Олдин шуларни пухта ўрганиб, овоз йўллари мустахкамланади. 2-3 синфда ўқиётган бола нотани танийди, ўз овозини жиловлай олади. Болалар байрами ва турли тадбир, ташкилий фаолиятларда мустақил кўшиқ айтиб чиқадилар. Баэзилари мактабнинг мусика дарсида ўрганган кўшиқларини ижро этса, баэзилари хақиқий халқ кўшиқларидан катта кўшиқларни, мақомларни ҳам айтишга уринадилар. Демак, мусика ва кўшиқ унинг болалигидан қалбига чуқур ўрниниб қолганлигидан дарақ беради. У фақат болалар ашуласини эмас, катта ёшдаги кишилар - ашулачилар каби халқ кўшиқларини ҳам мукамал ижро эта олади. Уйғурларнинг қонига сингиб кетган "сайраб" ва "само"лар, кўшиқ ва рақслар, сўз ўйинлари, цирк ўйинлари болалар қалбига чуқур из қолдиради. Оиладаги гап ўйинлари ҳам эстетик тарбия беришининг муҳим омилли хисобланади. Бундай ўйинларда табиий ижро усуллари амалга оширилади ва халқ орасида етук санъаткорлар кўнлаб етишиб чиқади. Мактабдаги мусика дарслари нафақат болаларни эстетик тарбиялайди, балки уни хар томонлама камол топишида ҳам эстетик тарбия воситаси бўлиб қолмасдан, ақлий ва ахлоқий жиҳатдан ҳам тарбиялайдиган омилдир.

Уйғур автоном районлари бошланғич мактаблар дарсларида мусика ва санъат маънавий маданиятнинг муҳим тури сифатида қаралади. Чунки эстетик тарбияланган инсон ўз юртининг жамолини қуйлаб, қамолни юксалтириб, Ватанининг номини жаҳонга таънади.

Маънавий ва ахлоқий қадриятларимизни қайта тиклаш ва ривожлантиришда Мирзо Абдулқодир Бедил қолдирган бой маънавий меросни ўрганиш ҳам муҳим аҳамиятга эгадир.

Мирзо Абдулқодир Бедил (1644-1721) ўзининг 60 йиллик ижодий фаолияти давомида бутун диққат-эътиборини инсониятнинг руҳий камолотига, ахлоқий баркамоллигига, инсоний фазилатларига қаратди.

Инсоннинг улугворлиги, унинг ақл-заковати, миллий қадр-қиммат, поклик, инсонийлик, ватанпарварлик каби гоёлар буюк шоир ва файласуф ижодининг марказидан ўрин олган.

Бедил ўзининг ижодий фаолияти давомида 120 минг мисрадан ортиқ чуқур фалсафий мазмундаги шеърлар ва бир қанча йирик насрий асарлар ёзиб қолдирган. Унинг "Чор унсур", "Ирфон", "Ишорат ва ҳикоят" каби 16 та мустақил асарни ўз ичига олган йирик "Куллиёт"и маънавий баркамол инсон тарбиясида катта аҳамиятга эгадир.

Абдулқодир Бедил инсоннинг нуқсон ва камчиликлари, унинг ахлоқий фазилатларига таъриф-тавсиф беришдан олдин инсоннинг ўзини нақадар улугвор бир олам эканлигига тўхталади:

*Тўрт дахр аро сен нури офтоб,
Этти бахр ичра гавҳари ноёб,
Ҳар нарсагаки етибди ақлинг,
Ундан афзалсан буни яхши бил...*

Яна бир рубоийсида эса инсонни "ҳазрат инсон" деб шундай дейди:

*Кимки паст-баландга қарагай хушёр
Иблис маълунлигин тушунар бисёр.
Ким қибла билмаса*

*"Ҳазрат инсонни"
Ўша лаънатланиб бўлур шармисор.*

Мирзо Бедил илм, ҳунарни мадҳ этар экан, ушбу тушунчаларни у бевосита ахлоқий гўзалликнинг ҳам манбаи деб қарайди:

*Ахлоқ гўзаллигига эришаман десанг
Хунар ўрганишга парвосиз бўлма,
Толасиз қош жавҳарсиз қиличдек
Ўтмас ва хунқудлар,
Ҳаё доирасидан тажовуз қилма,
Безобет бўлма,*

ТАДҚИҚОТ

МИРЗО АБДУЛҚОДИР БЕДИЛНИНГ МАЪНАВИЙ МЕРОСИ

*Чунки ахлоқу одоб тақозосига кўра
Уят эркакларнинг виқори саналса,
хотинларнинг беэагидир.
Кўнгли соф одам ҳар кимса билан
аралашса азоб чекади,
Тиниқ сув шакар билан
қоришса хиралашади.
(Форс тилидан эркин таржима).*

Абдулқодир Бедил барча кишиларни бир даражада демади. Кишилар орасида сахийлар ва бахиллар, карамлар (яхшилик ва улугворлик) ва карамсизлар, тўрилар ва эгрилар борлигини кўриб, ҳар бир инсонда олижаноб хислатларни ривож топтириш йўлида шеърлар айтади, насиҳатлар сўзлайди, кишини меҳнатсевар, хунараманд бўлишга, илмни эгаллашга чақиради. Инсондаги

гўзал хислат ва фазилатларни бадий ибораларда тасвирлаб қуйлайди, бахилликка, такаббурликка, дангасаликка, таъмағирликка, мунофиқликка, ноҳақлик ва бемаъни гуруриликка қарши қатъий кураш олиб боради:

*Авф эт халқдан келса яхши-ю, ёмон,
Авфдан қочиб роҳат қил инсон!
Кибру, ҳасад бермас кишига ором,
Одамни менсимай қувилди шайтон.*

Бедил демоқچики, бизга яхши кўринадиган нарса, бошқа кишига ёмон кўриниши мумкин. Агар сурат ёмон бўлса, ойнадаги акс ҳам ёмон кўринади, бизнинг фикримиз ва тафаккуримиз ҳам етукли даражасида бўлмаса, ҳамма нарсани тасаввуримизда ўзлаштира олмаймиз. Бундан аёнки, бу ерда нафақат ахлоқий фикр, балки инсон билимининг нисбий эканлиги ҳам баён қилинади.

Бедил рубоийларига чуқурроқ разм солса, нафақат ўша даврда узраган иллатлар, балки ҳозирги ҳаётимизда ҳам учраб тураётган иллатларнинг гувоҳи бўламиз ва беихтиёр бу иллатларни йўқотишда Бедилдан жавоб ва таскин топгандек бўламиз:

*Киши то таъмиздан ажралмаса гар,
Тилло-кумуш кайфи унга беасар.
Одамзод ҳамма вақт кўйганда хино,
Беҳис тирноқларга яхшироқ унар.*

Бедил инсонни ерга урадиган иллатларни қоралар экан, булар орасида дангасалик, меҳнат қилмасдан кўп нарсаларни исташ керак эмаслигини ҳам ўқитириб шундай дейди: "Иш қилмасдан мукофот излаш уятсизликдир. Эй тадбир иши излашга, истагга эринганлар. Бекордан-бекор хоҳлаш уятдир. Дангасаликни таваккал деб атаб, ҳам тасаввур қилибсан".

Мирзо Бедил инсонларни буюк ишларни амалга оширишда, умуман ҳар бир ишда сабрли, мулоҳазали бўлишга чақиради:

*Сургалмоқ бўларкан қай
ишга йўлдош,
Тартибга соларкан
сабр-ила бардош.
Бино қуриш фикри гул очар экан,
Меъмор қалбин босар аввало
зил тош.*

Ойниса МУҲАММАДИЕВА.

Сўнги йиллардаги Ўзбекистон театрлари, хусусан, пойтахтимиз

Тошкент театрларининг репертуарларини кўздан кечирав эканмиз, бир нарса кишини ўйга толдиради: сахналаримизда кўрсатилиб турган асарларнинг қанчаси бугунги истиқлол замони талаби даражасида, бугунги кунга ҳамнафас-у, эртанги кунимизга ҳам хизмат қила оладими? Шу ўринда "яхши драматик асарлар кам яратилаётган бўлса, театрлар бориға қараб тўн бичишга мажбур-да" дейишлари мумкин. Лекин бундай фикр билдирувчилар, афсуски, "бори" деганларида ўтган бир-икки йил ичида ёзилган пьесаларни назарда тутадилар. Бизнингча, бугунги ўзбек театри репертуарини шакллантиришда фақат сўнги йилларда ёзилган пьесалар билан чегараланиш тўғри эмас. Яхши асарлар момақалдироқдан кейин бодраб чиққан кўзиқориндек ялпи пайдо бўлавермайди.

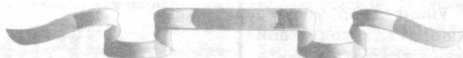
Ўзбек драматургияси хазинасида истиқлол даври голярига ҳамоҳанг, замонамизда ўртага қўйилаётган мақсад ва вазифаларни ҳал қилишга ҳисса қўшадиган асарлар ҳам анчагина топилади. Ана шундай асар яратган муаллифларимиздан бири ёзувчи ва драматург Абдуқаҳҳор Иброҳимовдир. Академик адиб Комил Яшиннинг "Ижодкор сифатида тўла шаклланган, ҳаёт материалига ўзига хос маҳорат билан ёндашадиган, ўзига хос ёзиш услубига эга бўлган, "Мени айтиди деманг", "Сочқи", "Зўлдил", "Бу замон ўғлони" каби пьесалари билан аллақачон ўзини яхши намоён қила олган Абдуқаҳҳордек драматургни алоҳида таъкиллаб ўтишни истардим." (Ўзбекистон маданияти", 1980 й, 4 ноябр) деган сўзлари, профессор Озод Шарофиддиновнинг ("Шарқ юлдузи", 1987 йил, 6 сон, "Иллатларга ўт очиб") "Абдуқаҳҳор Иброҳимов асарларининг қиммати шундаки, у бизни ўзимиз кўниккан ҳаётга янгича назар билан қарашга ундайди, ўз-ўзимизга унча бино қўймас-

ДРАМАТУРГИЯ

Камола ИБРОҲИМОВА

ЮКСАК АХЛОК УЧУН

ликка, ўз-ўзимизга ҳаддан зиёд маҳлиё бўлиб кетмасликка чақиради. **Муаллиф жуда юксак ижтимоий-эстетик идеалга эга** (Таъкид бизники.- К.И.) ва ҳаётда шу идеалига мос келмай-диган ҳар қандай иллатни том маънодаги... эҳтирос билан фош этади" деган фикрлари ҳам фикримизни тасдиқлайди.

Ўзбекистон халқ ёзувчиси Саид Аҳмад драматург А.Иброҳимов маҳорати сирларини юксак баҳолагани ҳам бежиз эмас. Устоз "Ҳали олдинда оппоқ тонлар бор" деган маколасида шундай деб ёзади: "Асар айтилмай қолган (ёки айтолмай қолган) бир оғиз сўз тўғрисида. Мана шу томошабинга номаълум бўлган сўз (эҳтимол у зарур гапдир, эҳтимол жўнгина бир гапдир) баҳонасида автор қатор хилма-хил одамлар галереясини яратди. Томошабин пардамапарда турли хил фикрловчи кишиларга рўпара келади. Бири лоқайд, бири ўз манфаати билан овора, бири амалига ёпишиб олган, бири мол-дунё йиғиш гамида юрган кишилар сувратини чизиб беради.

Мана шу одамлар ҳали айтилмаган бир оғиз сўз атрофида

айлантирилади.

Пьесада асосий қаҳрамонга алоқаси бўлмаган биронта шахс йўқ. Ҳар бирининг айтидиган гапи, қилиғи, ҳаракати асосий қаҳрамондан узилиб қолмайди. Уларнинг гап-сўзлари, қилиқлари қаҳрамон характерини очишдан ташқари ўз қиёфаларини ҳам очишга хизмат қилади.

Абдуқаҳҳорнинг "Тусмол"ини ўқиб туриб Чеховнинг "Ғам" ҳикоясини эсладим. Чехов замони бошқа, у айтмоқчи бўлган гап бошқа. Одам боласининг ичида туғён қилган гап уни қанчалар безовта қилиши, ич-ичини ўрташи Чеховдек буюк санъаткор қаламидан ғамли бир қўшиқ бўлиб тўкилган эди.

Абдуқаҳҳор бошқа давр кишиси, у қаламга олган ва айтмоқчи бўлган гап бошқа. Бироқ у ўзига мавзу қилиб танлаган воқеани чеховчасига маҳорат билан баён қилишга урингани мени жуда қувонтирди.

"Тусмол" драматургиямизда янги гап ("Ўзбекистон адабийёти ва санъати", 1989 йил, 18 август).

Драматург Абдуқаҳҳор Иброҳимов ижодига берилган

Ориф Алимахсумов ва Ортиқхўжа Имомхўжаев (1960 йил).

Сиз кутган учрашув

КЎШИҚ - РИХИЯ
ОЗУҚА

Ўзбекистон халқ
артисти Орифхўжа
АЛИМАХСУМОВ билан
мулоқот

Халқимиз маънавиятини сеҳрли оҳанглар ила бойитаётган Орифхўжа Алимахсумовнинг сержило ва сертуғу хонишларини мухлислар интиқлик билан кутадилар. Яқинда мухбиримиз у кишининг хузурларида бўлиб, қўшиқ санъати хусусида суҳбатлашди.

— Орифхўжа ота, мумтоз кўшиқчилик санъати ва мумтоз газалларимиз, уларга басталанган мусиқа, ноёб овозлар, ёш истеъодлар ҳақида суҳбатлашсак. Сиз кимларни ноёб овоз соҳиблари деб ҳисоблайсиз?

— Узоқ ўтмишга эга бўлган мумтоз мусиқа меросимиз асрлар оша ўзининг гўзал намуналарини, анъаналарини сақлаб келаётганлиги — бу санъатнинг ҳар томонлама мукаммал ва бой имкониятларга эга эканлигидан далолат беради. Мусиқа меросимизда халқимизнинг кўп асрлик ўтмиши, қадриятлари, анъаналари, маънавияти ва руҳияти каби қатор тарихий жиҳатлар ўз мужассамини топган.

Мулла Тўйчи ҳофиз репертуарининг шоҳ асарларидан бири Алишер Навоийнинг “Қаро кўзум” газали асосидаги “Ушшоқ” ашуласига диққат қилинг:

“Қаро кўзум, келу мардумлиг эмди,
фан қилғил,

Кўзум қаросида мардум каби
вапан қилғил”, —
мағлабли мазкур газал ўзининг ниҳоятда теран мазмуни, моҳирона бадий ифодаланиши билан ҳам куйга жуда мос тушган. Мухлислар унинг сеҳрли кўшигини тинглар эканлар, газалнинг ҳар қайси байтида мужассамлаштирилган чуқур мазмунни англашга интилади. Ундаги чуқур фикрлар мазмунини чақар эканлар, Навоий қаламининг қудратидан ҳайратга тушади. Куй сеҳри, шеър қудрати, ҳофизнинг ижрочилик санъати — жозибали ва пуर्वикор овоз кўшиқни чинакам санъат мўъжизасига айлантирган эди. Шуниси қизиқарлики, ҳофиз газалнинг сўнги байтини бир оз ўзгартириб

Навоий, анжумани шавқ аро наво
тузсанг,

Анинг бошоғли ўқин шамъи
анжуман қилғил, —
тарзида куйлаган. Биласизми, қизим, бу кўшиқни буюк ҳофиздан кейин ўнлаб санъаткорлар ижро этишди, ammo ҳар бирининг ижроси ўзига хос бўлиб, у кишиникига барибир етмайди.

Ҳаётда таҳассуб деган бир яхши нарсаси бор. Одам кимнидир яхши кўради, кимгадир тақдир қилади. Биров Тўйчи ҳофизга, биров Ҳожи

Абдулазизга. Шуларга эргашаётганларнинг маънисин ҳам фақат хайри ишларга ундайди. Масалан, мен ёшлигимда Карим Зокировка, Турғун Каримов, Акбар қори ва Ёшмат Хайдаровларга ўхшашга ҳаракат қилганман.

У вақтларда микрофон йўқ эди. Уша кезларда катта-катта давраларда қўшиқ айтсак ҳалойиқ ҳатто йўталмасди ҳам. Одамларнинг бутун вужудлари қўшиққа сел бўларди.

Домла Ҳалим Ибодовнинг овози ўта ноёб эди. У овозини аёл кишининг овози пардаси даражасигага еткази оларди. Ҳатто тумов бўлса ҳам бир парда юқори кўтарарди. Назаримда унинг овозидек овоз Ўзбекистонда бошқа такрорланмади. Ҳожи Абдулазизнинг овози ҳам ноёб. Бу ҳақда Мулла Тўйчи Тошмуҳамедов Ҳожихон Болтаев яросига таян бериб шундай деган: “Ҳожихон, сен бир “Сувора” куйлагил, токи мен йиғлаб-йиғлаб тинглай. Ваҳ-ваҳ, сенинг шавқли хоншларингни кўз ёш оқизмай тинглангани одам топилааркин?” Кўрдингизми, унинг хониши шу қадар тасвирчан бўлган.

Айни кунларда уларнинг излошлари - ноёб овоз соҳиблари деб Маҳмуджон Йўлдошев, Маҳмуджон Тожибоев, Раҳматжон Қурбанов, Машрабжон Эрматов, Эркин Рўзиматовларни айтиш мумкин.

— *Буюк штедлоб эваси, аср мақомдони, академик Юнус Ражабий агар ҳаёт бўлганларида бу йил 101 асар тўлаён бўлур эдилар. У киши ҳақида гап кетганда “Пазариодан куй, бармоғидан оҳанг томган” дейишганини эшитсанман.*

— Ўзбек мусиқа маданияти, меросини кезлажак аҳолиларга етказишда, замона мусиқасини, қўшиқчилигини бойитишда ажойиб инсон, моҳир мақомдон бастакор, созанда, академик Юнус Ражабийнинг хизмати беҳисобидир. Юнус ака билан ўн тўққиз йил ёнма-ён юрдим, санъатларидан, билимларидан баҳраманд бўлдим. Ниҳоятда мураккаб сўзларни тўғри талаффуз этганимда, “Улман!” дея елкамга қоқиб қўярдилар. У киши “Ўзбек халқ мусиқаси” деган бешта китоб ёзган бўлсалар, бешинчи том мақомга бағишланган эди. 30 йиллик умрларини китоб яратиш ишига бағишладилар. Доим унғ кўллариде мен, чап кўллариде Берта Давидова ўтирдик. Юнус Ражабий бағри кенг, ўз ишининг билимдон эди. Улар 1926 йилгача Ҳожи Абдулазизнинг меҳмонхонасида истиқомат қилганлар ва уларга найчи бўлганлар. Сўнг Тўйчи ҳофизга ҳамнафаслик қилганлар. Устоз Тўйчи ҳофизнинг ре-

пертуарининг ҳаммасини билган. Агар бирор жойда хатога йўл қўйсак, дилимизга озор етказмасдан тушунтиргувчи эдилар.

— *Инсоннинг хотирасида баъзи бир кунлар шундайин муҳралииб қоладики, тоабод унутмайди. Ана шундай кунлар сирасига мен дастлаб қўшигингиз радио тўлқинлари орқали жаранлаган кунни киритардим. Умуман олганда хотираңгиздан ҳеч шикоят қилганимиз? Баъзан санъаткорлар хотираларининг фаромушлигини шикоят қилиб қолишади.*

— Ҳа, инсоннинг хотираси худди тарих дафтарига ўхшайди. Биринчи бўлиб радио тўлқинлари орқали овозим янграшди Фахриддин Солиқов ёрдам қилганлар. 1956 йилда пахтакорларимиз пахта режасини бажарганликлари муносабати билан “Тўй муборак!” қўшигини ижро этгандим. Шундан кейин бирин-кетин “Гуллар водийси”, “Яшил қишлоқ” каби қўшиқларим мухлисларим ҳўқмига ҳавола этилган.

Хотирамга келсак, бир пайтлари икки марта эшитган нарсамни учинчи марта ёд айтиб берардим. Уша 50-йилларда мени “Маҳсум дафтар” дейишарди. Тенгқурларим унутган сўзларини мендан тез-тез сўраб туришарди. Халқ дилига тушган барча қўшиқларни хотирамда сақлардим. Ҳатто баъзи ҳамкасбларим катта сахнадан туриб мимика билан сўрашарди, ана шундай усулда жавоб қайтарганман. Мақом ансамбли ташкил бўлгунга қадар Ортиқхўжа Имомхўжаев менга ҳамнафаслик қилганлар. Улар бирмунча кексайган бўлишларига қарамай овозлари ўткир эди ва мен билан пардага бемалол муомала қила олардилар.

— *Ойнаи жаҳон орқали намоиш этилаётган концертларинг деярли барчаси фонограммада ижро этилади, яъни овозлари олдиндан ёзиб олинган. Назаримда жонли овозга ҳеч нарса етмайди. Сизнингча хонандага фонограмма керакми?*

— Фонограмма - ашуланини ўз устида ишлатмайдинган, масъулиятини сусайтирадиган нарсас. Айниқса, ёшларимиз Европага тақдид қилиб бир ёздириб қўйишадиде, ялло қилиб юрaverишади. Ашулани чор-атрофида ўтирган одамларга қараб айтиши керак. Ахир ён-верисиде қариялар ўтирган бўлса, “Сен онангни рози қил!” деб турса?!

Фонограмма керак эмас, деб улайман. У бўлмаса хонанда овозини сақлашга ҳаракат қилади, кечқурун халқнинг олдиға қиқаман дея мазамбеза нарсалардан ўзини тияди. Катта сахнаға чикадиган артистлар

ўзларининг ўтган сафарги концертда йўл қўйган хатоларини тўғрилайдилар. Овоз ёзиб олинганидан кейин эса хатоини тўғрилашнинг имконияти йўқ. Санъаткор ўз овозининг нимага қодирлигини билса, эл олдида ҳеч қачон уялиб қолмайди.

— *Қўшиқлар ҳам худди фарзандингизга ўхшаиш ҳар хил - дардли ва дардсиз бўлади. Дардли қўшиқ юракнинг тубидан ёйиб чиқади. Сиз қўшиққа қандай таъриф берган бўлур эдингиз?*

— Қўшиқ - бу инсоннинг руҳий озуқаси. Инсон турли ҳолатда бўлади. Қўшиқ одамга куч-қувват ва илҳом бағишлайди. Эшитувчилар ҳам ҳар хил бўлади - биров мусиқага, биров сўзига, биров классикага, биров эстрадаға мойил. Бир сўз билан айтганда, қўшиқ - инсоннинг турли қайфиятлариде унга йўлдош бўлади. Шунингдек, бастакор маҳорати ҳам қўшиқчилик санъатиде катта аҳамиятга эга. Ўзбекистон халқ артистлари Ганижон Тошматов, Тўхтасин Жалилов, Комилжон Жаборов, Саиджон Калонов, Юнус Ражабийларнинг меҳнатлари қўшиқ санъатимизнинг умрбоқийликка, абадийликка юз тутишида катта рол ўйнади.

— *Муҳлисларингиз энг севилими қўшигингизни куйлаб беришни сўрашса, қайси қўшиқни куйлаур эдингиз?*

— Мухлисларим суйиб тинглайдиган, жон қўлоқларини бериб эшитадиган “Сўлим” ва “Чўли Ироқ”ни куйлардим.

— *Ерни ойнакдан қаранг, ноз уйқуда ётганмикин?*

— *Еки қилгон нолишим уйқудан уйготанмикин?*

Кўпчилик бу қўшиқни “Сўлим” деб аталишини билмайди, аммо сатрларини айтиб юргувчилар талай. Бу қўшиқ шеъри Гибс Соатий, мусиқаси бастакор ва созанда Имомжон Икромов қаламига мансубдир.

— *Битта қўшиқни ҳам созада, ҳам ликопчада ижро этилганини шоҳиди бўлганман. Сизнингча, қай бирида айтила маъқул?*

— Бу хонанданин маҳоратига, овоз пардаларига боғлиқ, Соз - ўлчов, мезон. Айтувчи саз ёрдамиде 1-2 пауза қилиши, яъни овозига дам бериши мумкин. Ликопчада айтиш эса ижрочидан катта маҳорат, қобилият талаб этади, чунки у овозини бир текисде ушлаб турини, ўртада нафас олиб қўймаслиги, авжу даромад ва ноласини жой-жойида айтмоғи керак. Санъаткор бир қўшиқни ўрганшини бошландан олдин овозининг имкониятларини ҳисобга олмоғи даркор.

(Давоми 60-бетда.)

Табаллудинг 120 йиллигига

АБДУЛЛА АВЛОНИЙ ВА ЎЗБЕК ТЕАТРИ

Тошпўлат ТУРСУНОВ,
санъатшунослик доктори

Туркистонда замонавий маориф тизими тарғиботчиларидан бири, янги "ўсули ҳадид" мактаби очиб, ўзи ёзган янги дарсликлар асосида дарс берган мураббий, кейинчалик олий ўқув юрти профессори, "Шухрат" (1907), "Осиё" (1908), "Турон" (1917) номида газеталар чоп этган, "Иштирокиюн" газетасини ташкил этишнинг ташаббускорларидан бири ва унинг муҳаррири, журналист, шоир, жамоат ва давлат арбоби Абдулла Авлонийнинг ўзбек театри тарихида тутган ўрни бекиёсдир. Зотан у янги ўзбек театри, хусусан, Туркистон ўлкасида театрчилик ҳаракатиغا қарвонбошлик қилган "Турон" театрининг етакчи ташкилотчиларидан.

Абдулла Авлонийнинг 1933 йили ёзган таржимаи ҳолида 1913 йили "Турон" театри тўғрагини тузганлигини таъкидлайди.

Ана шу тўғрагининг асл номи "Тошкент шахридаги

"Турон" муслмон драма санъати ҳаваскорлари жамияти" бўлиб, уни ташкил этишдан кузатишган мақсад ва келажакдаги режалар улкан эди. Мазкур мақсад ва режалар театр жамияти ҳамда унинг ўн кишидан иборат муассислари имзоси билан тузилган, ҳукумат идоралари назоратидан ва Тошкент шаҳар нотариуси тасдиғидан ўтган театрининг Низомидан ўз аксини толган бўлиб, муассислар даврининг эътиборли. Тошкент шаҳрининг обрўли кишиларидан Убайдулла Хўжаев, Тошпўлатбек Норбўтабеков, Мунавваркори Абдурашидхонов қатори Мулла Абдулла Авлонов ва бошқалар номи тилга олинади.

"Тошкент шахридаги "Турон" муслмон драма санъати ҳаваскорлари жамияти Низомининг хозирча ягона ва асл нуسخаси Абдулла Авлонийнинг шахсий архивида сақланмоқда.

Абдулла Авлоний "Турон театр тўғраги" ёки "Тошкент шахридаги "Турон" муслмон драма санъати ҳаваскорлари жамияти"нинг етакчи ташкилотчиси, муассисларидан ва драма театри Низомининг муаллифларидан бири сифатида янги ўзбек театрини қай даражада қарор топиши ташкилий, ижодий, молиявий, ҳуқуқий тизимини вужудга келтириш ва фаолиятини бошлашда асосий ўрин тутган сиймолардандир. Аини замонларда ўша театрининг раҳбари, режиссёр ва актёри сифатида фаол ижод қилган шахс, унинг репертуарини миллий, таржима ва ўз пьесалари ҳисобига шакллантирган ижодкор.

"Турон" Низоми, аввало, Тошкент шахрида ижодий ишлаб чиқариш муассаса мақомида ташкилот очилгани ва унинг бош мақсади а/ "аҳоли ўртасида саҳна ишлари ва хайрияга жиддий муносабат ва муҳаббатни ривожлантириш; б/ халқ учун спектакль кўрсатиш, унга соғлом томоша бериш... кечалар, концертлар, спектакллар ва бошқа оммавий томошаларни ўтказиш ҳуқуқига, ўз номига махсус бино, "Тошкент шахридаги "Турон" номи муслмонлар драма санъати ҳаваскорлар жамияти" деб ёзилган хусусий муҳрига эга эканлигини эълон қилади.

Бинобарин Абдулла Авлоний фаолият кўрсатаётган драма санъати ташкилотининг режалари муҳим, олдига қўйган вазифа эса яқин келажакда янги ўзбек миллий театрини яратиш вазифасини қўйганлигидан эълоҳлик беради. Бу театрининг ташкилий ва ижодий амалларидан яхши хабардор булганликлари эса таҳсинга сазовордир. Сабаби ҳаётга энди қадам қўяётган "Тошкент шахридаги "Турон" муслмон драма санъати ҳаваскорлари жамиятининг Низомидан Фарбагани замонавий профессионал театрларнинг ташкилий, молиявий, ижодий фаолиятини белгилловчи кўп аломатлар мавжуд

эди. Аини замонда бу сингари санъат турини Туркистонда илк бор вужудга келтириш ишида тажриба йўқлиги, бундан ташқари янги театрларнинг кўшимча эзгу режаларининг кўплиги айнқиқса эътиборлидир. Чунончи томошаларни сотишдан келадиган кирим рамзий тушимдангина иборатлиги-ю, театр ишлаб чиқариш ишини ташкил этиб, ривожлантириш учун катта даромад манбаи кераклигини яхши тушунган Абдулла Авлоний ва бошқа муассислар Низомда театр ихтиёрида нақд пуллар келтирадиган ишлаб чиқариш қорхоналари очишни ҳам назарда тутадилар. Чунки "Турон" театри ўз номига бинолар (клублар), кутубхона ва кироатхоналар, умумий ва махсус (драма ва мусиқа) курслари очиб, ўрта ва олий мактабларда ўқишни давом эттириш учун стипендия тўлаш, шунингдек, давлатникими, хусусийими, қандай бўлишидан қатъи назар, мавжуд хайрия ва маърифат муассасаларини моддий қувватлаш ишини ҳам ўз вазифаси қилиб белгилайди. Бу ишларни амалга оширишда бошқа муассислардан Фаркли ўғароқ Абдулла Авлоний газеталар чоп этиш, янги мактаблар очиб ишида орттирган тажрибаларини ишга солиб, театрни ташкил этиш, жамоани қовуштириб, бошқариш ишида алоҳида жонбозлик кўрсатади. Унинг "Турон" номи театру тўғраги тузиб, Туркистоннинг катта шаҳарларида театру кўйдим", дейишида шунга ишора мавжуд.

Абдулла Авлоний "Бадбахт келин", "Жаҳолат", "Хўр-хўр", "Уй тарбиясининг бир шакли", "Хиёнаткор оиласи", "Ўйлар", "Қотили қарима" сингари пьесаларни ўзбек тилига ўйрган, айримларини сахналаштирган, кўпларига роллар ижро этган. У "Адвокатлик осмонми?", "Пинак", "Икки муҳаббат" (1916), "Португалия инқилоби" (1921), "Биз ва Сиз" (1923) каби пьеса-

ларнинг муаллифи. Мазкур асарларда у Янги маърифатпарвар ўз замондошлари - жадидлар сингари зулм ва жаҳолат иллатларини аёвсиз танқид қилиб, адолат, тенглик, ақл заковат назари билан ҳаётда тараққий топган халқлар сингари ҳаракатда бўлиш, янгиликка интилиш ҳисси билан яшаб, қолоқликнинг ҳар қандай кўринишига қарши курашни тарғиб қилади.

Ҷамият ва одамларни маърифатли қилишда кўлами кенг муаммодан Абдулла Авлоний ҳам, унга замондош бошқа драматурглар ҳам халқнинг ҳаёт тарзидаги асрий иллатлар, одатлар: тўй ўтказиш, ёш авлод ўғил ва қизни оилали қилишда фарзандларнинг истак-орзуларини қадрлаш, инобатга олиш, маориф – эски ва янги мактаб тизими, умуман билим ва билимсизликка муносабат, ҳаётда учрайдиган нодонлик, гиёҳвандлик, жувонбозлик сингари мавзуларни замоннинг муҳим муаммоси сифатида кўтарди.

Абдулла Авлонийнинг 1914 йилда ёзилб, 1916 йили "Турон" труппасида ўз томонидан сахналаштирилган "Адвокатлик осоними?" комедияси мавзу доирасининг кенглиги ва бадиий доирасининг пишқиллиги билан 1914 йилгача ёзилган драма асарларининг етуқлари қаторига қиради.

Комедиянинг бош қаҳрамони адвокат Давронбек сўзларида насихат ва ваъзхонлик мавжуд бўлса-да, у жонли одам. Умирда кўп муаммоларга дуч келган ва келаётган, орзулари билан имконлари, ҳаётий шaroит орасида катта фарқ мавжудлигини энди англаб, бундан кейинги фаолияти хусусида муаммо ва муҳокама қаршида турган янги ёш авлод вакили.

Ниятлари эзгу бу олижаноб йигит қолоқлик ҳамда жаҳолат ботқоғига ботган юрт, унинг фуқароларини ўзи ва ўзи сингари бир-икки ватанпарварларнинг ҳаракати билан рўшноликка олиб чиқиб бўлмаслигини ўқишдан

қайтиб, Туркистоннинг мавжуд ҳаёти ва кишилари билан тўқнашгач англай бошлайди: "Мени ул умидларим бўшга қикди. Мана, кўрасиз, халқ мандан, ман халқдан безор бўлдим. Энди очук манга маълум бўлдики, умуман халқ орасида илм ва маърифат томир ёйиб, маданият тараққий қилмагунча манга ўхшаш бир-икки одам халқ орасида ишлаб, халқни кўзин очамиз, ҳуқуқин мудофаа қиламиз дейиши, ердан туриб юлдузларга кўл узатмоққа ўхшаш ҳаёлий бир нимарса эканлиги эмди очик ва аниқ маълум бўлди", – деган аламли хулосага келади у.

Муаллиф назарида бошга иш тушган комедия персонажларининг оғир қисматиға сабаб аввало замон ва унда мавжуд тартибларнинг норасолиги бўлса, охиروقибатда инсонларни асир қилиб олган қолоқлик муҳити-ю, фуқароларнинг ўз сустқилиқларидир.

Шу муносабат билан биз пьесада ижобий ва салбий қаҳрамонлар тоифасига бўлиб иш тутиш омилларини ҳам учратмаймиз. Бу эса пьесани ўзига хос сифатидек кўзга ташланади ва унинг қийматини оширади.

Комедияда Давронбекдан ердан сўраб келган кимсаларнинг ҳар бири ўз дардларига малҳам истайдилар ва буни ололмагач аламлиларига чидмай "эплай олмас экансан, адвокатлик қилиб нима қилардинг?" мавносида Давронбекка таъна қилиб қикиб кетадилар.

Оқибатда Давронбек "Адвокатлик осоними?" саволини ўз-ўзига ҳам беради ва касбидан воз кечишга қарор қилади. Сабаби амалда қонун юрмаган мамлакат ҳамда қонун, суд ва адвокатликнинг нималигини билмаган фуқаролар учун адвокатга хожат йўқлиги, бушга ўзини бағишлаган кимсаннинг иши бесамар бўлишини Давронбек ўз тақдирда синаб кўради ва бор-будидан ажралиб, қарзга ботади.

Комедияда Даврон-

бек, унинг хизматчиси Абдужаббордан ташқари олтига персонажнинг ҳаммаси сахнага бир мартагина кириб, қикиб кетади. Ана шу қиска мулоқот давомида бу одамларнинг ички олами, ташқи қиёфаси, бир-бирларидан фарқларини, сифатларини муаллиф ишонарли ва мароқли бадиий бўёқларда очиб беришга муваффақ бўлади.

Комедия сахнабоп, ижро учун қулай, талқинда импровизацияга кенг имконият очиб берадиган асар бўлганлиги туфайли "Турон" сахнасида ташқари кўпгина бошқа ҳаваскор жамоалар эътиборини ҳам ўзига тортиди. Биргина "Турон" театрининг ўзида Маннон Уйғур 1918-1919 йиллари комедияни икки бор постановка қилди, спектакль репертуардан мустахкам ўрин олди ва актёрлар учун кулги жанрида, маълум даражада, талқинда машқ мактаби вазифини ўтади.

Асарни Абдулла Авлонийнинг ўзи сахналаштирган 1916 йил постановкасида Давронбек ролини Низомиддин Хўжаев, Жабборали ролини Маннон Уйғур ижро этган эдилар.

Ғап талқин мавзусига кўчган экан, Абдулла Авлонийнинг шаклланиш йўлига қираётган янги ўзбек театрининг актёрлик ва режиссёрлик санъатини бошлаб берувчилардан бири эканига тўхталиш лозим бўлади.

"Падарқўш" спектакли билан очилган "Турон" театрининг биринчи спектаклида Абдулла Авлоний бош қаҳрамон Бой ролини ижро этди.

Уша замон матбуотининг таъкидлаши ва тадқиқотчиларнинг тасдиқлашича (М.Раҳмонов. Ўзбек театри тарихи. ХУШ асрдан XX аср аввалигача. Т., 1968) Абдулла Авлоний ўз ролини катта маҳорат билан ижро этган ва шундан эътиборан бойлар ва катта ёшдаги характерли образларини талқин эттишга ихтисослаша борган. Масалан, уша "Турон" театри амалий фаолият бошлаган 1914

йилнинг декабрь ойда сахна юзини кўрган "Тўй" спектаклида Абдулла Авлоний асарнинг бош қаҳрамони Олимбой ролини катта муваффақият билан талқин этади. Бу ҳақда "Садоий Туркистон" завку шавқ ва таҳсин ҳисси билан ёзади: "Абдулла Авлоний Олимбой образи қандай бўлиши лозим бўлса худди уни шундай мужассам ўлароқ кўз олдимиғизга келтириб қўяди. Авлонийнинг сахнада кўрсатган маҳорат ва истеъдодига ташаккур қилмасдан ўтмоқни виждон қабул этмайди" (1915, январь, 54-сон).

Ана шу образлар талқинидан сўнг Абдулла Авлоний "Заҳарли ҳаёт" спектаклида Эшон, "Бахтсиз қувъ"да Абдурахмон, "Ўликлар" спектаклида Шайх Насрулло, "Лайли ва Мажнун"да Мажнуннинг отаси сингари ролларни ижро этади. Хуллас, Абдулла Авлоний "Турон" труппасида ишлаган давр – 1914-1918 йиллар орасида сахналаштирган спектаклларнинг деярли ҳаммасида етакчи ва маъсۇл ролларни ижро этади.

"Турон" театри репертуарини миллий, қардош ва дунё драматургияси асосига қуриш ишининг бош ташаббускорларидан бири ҳам Абдулла Авлонийдир. "Қотили қарима", "Уй тарбиясининг бир шакли", "Хиёнаткор оиласи", "Бадбахт келин", "Хўр-хўр", "Жаҳолат", "Ўликлар" сингари пьесаларни ўзи таржима қилиб, театр сахнасида қўйдириш бунинг исботидир.

Юқорида қайд этилган далил ва мулоҳазалар Абдулла Авлонийни янги ўзбек театрини яратувчиларидан бири - ташкилотчи, драматург, актёр, режиссёр, халқимизнинг ҳар қанча ардоқ ва миннатдорчилиғига лойиқ маърифатпарвар иходкоридир, деб хулоса қилишимизга имкон беради.

Най оташин ва дилларга ўт солгувчи нолага тушар экан, унинг бу хазин навоисига боис Ишк оловидир. Май - боданинг ҳам жўшу хуруши Ишк олови туйфайлидир.

ШАРХ

Ушбу улуг байтда "Ишк" - бу буюк руҳоний аксир, бу олий субҳоний каломга алоҳида урғу берилмоқда.

Кўплаб шорихлар ушбу байт муносабати билан "Ишк" маъносини таъвил этганлар. Чунончи, луғатда "ишк" сўзи, "ёпишмоқ, чирмашмоқ" маъноларини англатади. Шу сабабдан дарахт ва бошқа нарсаларга чирмашиб ўсувчи печак гиёҳини "ашақа" дейдилар. Бироқ муомала ёхуд истилоҳда "ишк" бу муҳаббатда халдан ошиш демакдир. Мулло Хусайн Кошифий ўзининг "Лаби Лубоби Маснавий" (31-сах.) асарига Ишкни бу зайл таъсиф этганлар: "Ишк дарёси ўзининг жозига қудрати билан борлик (тириклик) кайлидан ўзиб, фақр ва йўқликнинг чуқур денгизига қўшилади. Демишлар, хар неки бордир, унинг ё сувратан ё маънан ўз кибласи бордир...

Пинҳон ва риёсиз Ишк кибларал балғи - наҳангилар. Качонки, ошик юзини бошқа бир томонга бурар экан, Ишк унинг жони гирибонига чанг уриб, йўқлик йўлига тортиб кетади ва нигоҳини ғорат этади, номус ва гурурини "Норуллахил мувқалатул-латий таттолийу алаал афидлати". (У) Оллохнинг ёкиб кўйилган бир оловидирки, (ўз алангаси билан баданларни тешиб ўтиб, юракларга қадар етур!) шуъласи билан қуйдириб юборади. Мушоҳадага қуйилгувчи жамийки нурлар, иситма пайдо қилгувчи бу асрор Ишкнинг асаридир".

Азизиддин Насафий "Комил инсон" китобида (279-сах.) ёзади: "Ишк - солиқларнинг Буроки, йўловчилар маржабидир. Ақл эллик йил муттасил тиклагани Ишк бир дама қултепага айлантиради ва ошикни пок этади. Солиқ юз чилла билан тўйдиролмаган нигоҳини биргина назар билан қондиради".

Исмоил Анкаравий ўзининг "Буюк шарх" ида келтиради: "Ишк деб, ғоятда шиддаткор муҳаббатни дейдиларким, у ошикнинг кўз, жон, ботин ва калбига дохил бўлиб, тамомий қудратини ўзига бўйинсундиради. Ошикнинг калб ва тилидан маъшукдан ўзга ҳамма нарсани қуллиян маъв этади. Хазрат шайх Мухйиддин Арабий "Футухоти Маккийя" китобида Ишкни бундай таърифлайди: "Ал ишку ифротун фил-

муҳабати", яъни, Ишк муҳаббатда халдан ошишдир.

Акбарободий юқоридаги байт муносабати билан бундай дейди: "Бу байтдан қўланган максад жамийки мавжудотда Ишкнинг зўжур этишини баён айламоқдир". ("Валий Мухаммад Акбарободийнинг "Маснавий" га шарҳи" 1-жилд, 7-сах.)

"Ишк, - дейилади "Ишоралар ва танбиҳлар шарҳи" китобида - хақиқий ва мажозий навъларига бўлинади".

МАСНАВИЙ

Най харифи хар кй аз ёри бурийд,
Пардахояш пардахои мо дарийд.

ТАРЖИМА

Дўстидир най ким кечиб ёрондан,
Пардасин йиртди ва ўтди жондан.

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Комил инсон ва хақиқий мурид, бамисоли най илоҳий навосоз зотинг хаққоний ёри ва мусоҳиби бор таъвишлардан ва жамийки дунёга ташлуқли маш-машлардан юз берган, уларга этак қоккан кишидир.

ШАРХ

Бежиз Шох Машраб ёзмаган:

Дунё ясашиб, жилва қилиб
олима келди,
Бортил нари, деб кетига мен
шатталаб ўтдим.

Авлиёуллохнинг маънавий мақомоти бизнинг зулмони ва нуруний хижобларимизни йиртиб юборади. Яъни, ул зотларнинг мусоҳибатлари соясида толиблар ва турфа-туман одамлар ўзларининг ботиний хижобларидан ҳалос бўладилар ва ҳақ йўлини мушоҳада қиладилар. (Агар найни маълум ва машур соз, деб англайдиган бўлсак, у ҳолда унинг пардалари бошқа маънони ҳам ифодалайди. Мусика илмида парда мухталиф маънога эга. Чунончи, қадимий мусикада парда истилоҳи ифодалаган маъно бўлган мусикадаги пардага мувофиқ эмас. Қадимий мусикада пардани ўн икки тур мусикага нисбатан қўллаганлар: Хусайний, Роҳуий, Хижоз, Зангула, Бусалийк, Ушшоқ, Сипоҳон, Бузург ва бошқалар. Бугунги мусикада парда истилоҳи чанг, рубоб, тор, сетор каби мусика асбоблари дастасидаги ноталарни белгилловчи нукталарга айталади. Бинобарин, парданинг қадимий мусикада англаган маъносига

асосланиб, байтнинг иккинчи мисрасини қуйидагича тушуниш мумкин: най воҳитида ижро этилувчи оханг ва нағмалар одамзод жон ва руҳини уйғотади, унинг нафсоний хижобларини бартараф айлайди).

МАСНАВИЙ

Ҳамчу най захре ва тирёке ки дийд,
Ҳамчу най дамсозу муштоке ки дийд.

ТАРЖИМА

Ким билур найдек захар, тирёкни,
Най каби дамсозу ҳам муштоқни.

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Най каби захарни ва тирёкни ким кўрган? Най каби дамсоз ва муштоқни ким кўрган?

(Тирёк - турли хил жисмлардан тайёрлангувчи ҳайвон захрига қарши ва оғир беморлар истеъмол қилгувчи дори).

ШАРХ

Худойи таъоло қаҳр ва лутф сифатлари билан таърифлангани каби, комил инсонга ҳам қаҳр ва лутф сифатлари ҳосил. Комил инсон фикс аҳли, фужур арбобларига нисбатан захар бўлса, салоҳ ва маърифат аҳлига нисбатан тирёқдир. Албатта, яқна бир шахсга нисбатан ҳам захар ёхуд тирёқ бўлиши мумкин.

Яъқуб Чархий дейди: "Уларнинг (авлиёларнинг) виждон ва эътиқоддан йўрилган муборак нафаслари муридлар учун тирёқ ва мункирлар учун захардир. Чунончи, Нил дарёсининг суви кибтилар (Фиръавн аҳли) учун кон ва Субтилар (Мусо аҳли) учун сув бўлгани каби". ("Рисолаи ноия", 12-сах.)

МАСНАВИЙ

Най хадиси роҳи пурхун мекунад,
Киссахои ишки Мажнун мекунад.

ТАРЖИМА

Най каломи қонли йўллар тиғидан,
Киссалар сўйлайди Мажнун ишқидан.

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Най хатарли ва қонли йўллар ҳақида хижоя қилади. Бу йўллар саросар ишқ қўрбонларининг қонига тўла. Най сизларга Мажнуннинг ишқий дostonларини ва унинг оворагарчиликларини сўйлаб беради.

“Конли йўл” таъбири “ихтиёрий ўлим”нинг рамзидир, яъни “Мутов қобла ан тамувту” - ўлмасингиздан бурун ўлингиз, хадисига ишорадир.

Ўлим икки навъдир. Биринчиси ижборий ўлим. Бу аносирий ўлим бўлиб, ҳеч қим бундан мустасно эмас. Жисм ҳаёт билан тақдир килинган соатда видолашади. Иккинчи – ихтиёрий ўлим. Бу авлиёўллоҳ ва Ҳак мардларига хос ўлимдир. Бунда барча нафси хо-ю хавасларнинг оёғига тушов солинади ва бор дунёвий ҳодисаларга этак қоқилади, яъни тарк килинади.

Исмоил Анкаравий дейди: “Ёр васлига етишмоқ ихтиёрий ўлим воситасида ҳосил бўлади. Шунингдек, муҳаббатнинг натижаси ўлим оқибати-дир. Харчанд бу йўл хатарли ва қонлидир, ушшоқ ахли учун ғоят нъммати мўлдир. Зеро, ҳақиқий ҳаёт аносирий ўлим билан бошланади” (“Буюк шарҳ”, 1-жилд, 27-сах.)

Никлсон ушбу байтдаги “Мажнун” тимсолони шарҳларкан, бундай дейди: “Суфиёна адабиётда “Мажнун” ўз нафсига барҳам берган, нафсини буткул тарк этган ёҳуд ўлдирган деган маъноларни билдиради” (“Тафсири “Маснавийи маънавий” 1-2-сах.)

Бинобарин, мазкур байт мазмунидан келиб чиқадиган хулоса булди: “Най (яъни, ҳазрат Мавлоно) ошиқларнинг доларанг қонига лиммо-лим йўллари ҳақида сўйларкан, ошиқ машуқ висолига етмоғи учун ўзини тарк айламоғи керак, - дейди ва барча даврда замонларнинг мажнунлари, ошиқлари ҳақида мунгли-мунглиғ нолалар чекади.

МАСНАВИЙ

*Махрами ин ҳуш жуз беҳуш нест,
Мар забонро муштарий жуз гўш нест.*

ТАРЖИМА

*Махрами бул ҳушнинг беҳушдир,
Ҳам забонга муштарий бир гўшдир.*

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Бу ҳушнинг (ақли қулл) махрами ақли маошдан бегона (беҳуш) кимсалардир. Яъни, ҳақиқат асрорини Ҳакдан бошқа тамоийи нарсадан узилган, жамийки илинжини тарк этган ёҳуд Худодан бошқа нарсага беҳуш бўлган фано ахилларигина идрок этадилар. Ноахиллар ва мункирлар бу асрор қошида қар ва гунгдирлар. Чунончи, тилинг толиби ёлғиз қулоқ (гўш)дир ва бошқа ҳеч бир узв тил василасида ҳосил бўлган

алфозни тинглашга қодир эмас.

Авлиё ва маърифат ахли ҳам қулоқ бамисоли Ҳакнинг қалом ва забони-гагина сомеъ. Улар Ҳакнинг қалом ва забонидан ўзгани эшитмайдилар.

Валий Мухаммад Акбарободий ёзади: “Яъни, ҳуш махрами ғайри кимсаларнинг ишқидир. “Ҳам забонга муштарий бир гўшдир” сатри биринчи мисранинг тамсилы...” (“Шарҳи Маснавийи Акбарободий” 1-жилд, 8-сах.)

МАСНАВИЙ

*Дар ғами мо рўзо хо бегоҳ шуд,
Рўзо хо сўзо хо мароҳ шуд.*

ТАРЖИМА

*Ҳуссамизда қунлар ўтди тун бўлиб,
Қунлар ўтди ўт билан уйғун бўлиб.*

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Бизнинг ишқимизда қунлар ўтди ва тунга айланади. Утган бу қунлар бизнинг хасратимизда қуйиб кетди.

ШАРХ

Оллоҳ ошиқларига дунё ахли ошиқ бўлди. Оллоҳ ошиқларига Оллоҳдан бошқа ҳеч қим керак эмас. Бу буюк Ишқ сохибининг шу қадар юксакка кўтарадик, қаногоҳ бу Ишқ қуёши халойиқ кўзини камаштириб, уни беҳуд айлайди. Халқу халойиқ ўз наслидан яралган бундай мунаввар қуёшга шайдо бўлади. Йўллар, қўллар, тоғу қўллар ошиб, Ошиқ ҳузурига йўл оладилар. Улар ҳамон “Ҳазрат Султоним” деб Туркистонга, “Баҳоуддин балогардон” деб Бухорога, “Шайхи Валийтарош” деб Хоразмга йўл солмоқдалар...

МАСНАВИЙ

*Рўзо гар рафт гў: “Рав, бок нест,
Ту бимон, эй, он, ки чун ту пок нест”.*

ТАРЖИМА

*Қунлар ўтди, де: “Утавер бок йўк,
Сен ғақат қол, эй, ки Сендек пок йўк”.*

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Бу қунлар ва умрлар пайлар-пай ўтаркан, дегил: “Утавер, ҳеч хавотирим йўк. Фақат, Сен, эй Холиқим, пок ва муназзаҳасан. Сен қаб ҳеч бир зот пок ва беғубор эмас”.

ШАРХ

Буюк имомлардан бири “Бизнинг

Худодан бошқа ҳеч қимимиз йўк”, дейди. Бу имом фанофилоҳ эди. Ақли ғолиб зотлар олами дунёда Худодан ўзга на дўст, на Ёр борлигини хис қила оладилар. Ақли мағлуб, зехнсиз ва идроксиз кимсалар бандадан муттақо ясадилар, бандадан ҳукмфармо яратадилар, бандадан хожа кашф қиладилар, бандадан ҳамма-ҳамма нарсани умид қиладилар. Банда ҳамма ерда ва ҳар қачон бандадир. Банда бари бир нафсдан мағлуб. Чунончи, шахват ва очлик хуружини енга олмайдди. Банда бари бир заиф ва қудрати маҳлуд. Зеро, у бетоб бўлади, қудрат олдида тиз чўқади ёҳуд тиз чўқтиради. Зотан, банда бандадир. Аксарият валийўлоҳлар бундан мустасно.

МАСНАВИЙ

*Хар кй, чуз мохй зи обаш сер шуд,
Хар кй берўзист, рўзаш дер шуд.*

ТАРЖИМА

*Бир балиқдан ўзга сувга қонадир,
Кимки берўз рўз анга бегонадир.*

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Фақат балиқ нарса тўймайди. Балиқдан бошқа сувга сувдан қоникши ҳосил қилади. Ким Ишқ ва урфон сувидан бенасиб экан, унинг умри малолчилик, қайғу ва хасратга тўла бўлади. (Мавлоно ошиқ ва толибни мажозан балиқча қиёс этадилар).

ШАРХ

Мавлоно Яъқуб Чархий ёзади: “Балиқдан ўзга ҳамма нарса сувдан қоникади, яъни сувга тўяди. Балиқ ҳеч қачон сувга тўймайди. Ошиқларни урфон обихаётига ташна балиқларга “қиёс айла”. (“Рисолаи ноия”, 14-сах.)

МАСНАВИЙ

*Дар наёбад холи пухта ҳеч хом,
Пас, сухан қўтоҳ бояд, вассалом.*

ТАРЖИМА

*Пухта холин билимағайдир ҳеч хом,
Сўзни қалта қилдик энди, вассалом.*

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Ҳом (яъни, ноқомил) шахс пухталар (қомиллар) ахволини англамайди. Зеро,

уларнинг (комилларнинг) ахволини алфоз ва калимотлар билан идрок қилиш мумкин эмас. Бас, ахвол шундай экан, сўзни қисқа қилмоқ, нафасни ичга ютмоқ керак.

ШАРХ

Бу нуктада маърифат ҳосил қилмоқнинг шартли ва ҳақиқатни тубдан англаб етмоқ ҳол муносабати эканига ишора қилинади. Зеро, ҳақиқий маърифат идрок қилувчининг идрок қилинган ҳолида билан мушпараклиги асосида ҳосил бўлади.

Мавлоно Яъқуб Чархий ёзади: "Мушоҳада ва муъойина воситасида асл максалларига восил бўлган ахлуллох (Оллох таъолонинг хос бандалари, валийлар)нинг ҳақиқий ахволини тақлид ахли ва нафси амморанинг асири бўлган шахслар англамаслар. Шунинг учун Сўзни фақат ишорат ва киноят воситасидагина гапириш мумкин". ("Рисолаи ноия" 14-сах.)

МАСНАВИЙ

*Банд бигсал, бош озод, эй писар,
Чанд боши банди сийму банди зар.*

ТАРЖИМА

*Банд уз, озод бўлгил, эй ўғил,
Неча бўлгайсан зару зеварга қул.*

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Эй фарзанд, дунёнинг қайду бандини пора қил ва озод бўл. Қачонгача сийму зар занжирда тутқун бўлдурсен?

ШАРХ

"Эй фарзанд" - бу хитоб солиқларга қаратилган. Дарвоқе, солиқлар шайх ёхуд пирнинг маънавий фарзанди ҳисобланади. Тарикатда мурид ва пир ўртасида ғайбий бир робита бор. Чунончи, мурид пир жисмининг бир жузига айланади. Бу фарзанд жисмининг бир парчаси эканига ўхшайди. Аммо тарикатда бу оталик ва фарзандлик мохиятан маънавийдир. Озодлик ва хурриятнинг маъноси шуки, банданинг қалби Ҳақдан ўзгани тан олмаслиги, бу дунёнинг жамийки ёлғон макрларидан, устамонлик билан қурилган усткурмаларидан ҳалос бўлмоғи керак.

МАСНАВИЙ

*Гар бирезй бахро дар кўза
Чанд гунҷал? Қисмати яқ рўза.*

ТАРЖИМА

*Кўзага қўйсанг-да уммон сувини,
Қанча сиккай? Олғуси қун ризқини.*

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Мисол учун дарё сувини кўзага қўйсанг, қанча сув жамъ бўлади? Табиийки, бир қунлик ризқу насибанг андозасича сув ола биласан, ҳолос.

ШАРХ

Бу байт инсон хирсу ҳавасининг бепеёнлигига аёвсиз бир ташбеҳдир.

Нафсининг исёнкор хусусияти, унинг тизгинсизлиги, қудрат ва ваҳшонияти ҳақида ҳар қанча возех фикрлар билдирилмасача-да, инсон тафакқури ва иродаси аксарият ҳолларда унинг олдида забундир. Неча? Неча ҳамма-ҳаммасига фаҳм-фаросати етиб турган одамзод нафсининг қаршисида ожизлигини намоиш этаверади? Бу жумбок одам фарзанди қаршисида бугун пайдо бўлган эмас ва унга жавоб ҳам янгилик бўлмайди. Табиийки бандасини яратган Ҳолиқ унинг феъл-ҳўйини, заиф ва қудратли томонларини яхши биледи. Модомики бутун борлиқни унинг ўзи яратган экан, яширин нима ҳам бўлиши мумкин. Қуръон мажид буюради:

"...Иъламу аннамал ҳаятуддуня лаъбун ва лаҳвун ва зийнатун ва тафакхуру байнақум ва тақасурун фил амвали вал авлади. Камасали ғойсин аъжабал куффаро набатуху, сумма яхийжу фатароҳу мусфаррон. Ва фил ахироту азобун шадийдун ва

мағфиратун миналлохи ва ризванун. Ва мал хаятудуния илла матауълғурур". ("Сувратул Хайдаи", 20-оят).

"... Билинларки, бу хаёти дунё фақат (бир нафаслик) ўйин-кулиги, зеб-зийнат, ўрталарингиздаги ўзаро мактаниш ва мол-дунда ҳамда фарзандларни кўпайтиришдир холос. (У) худди бир ёмғирга ўхшарки, унинг (ёниши себабли униб чиққан) ўт-ўлани қоғирларни хайратга солиб (акларларни банд қилиб қўяр). Сўнгра у қурир, бас уни сарғайган холда кўрурсиз. Сўнгра у қуруқ чўп бўлиб қолур. (Хаёти дунёнинг холи ҳам шундан ўзга эмасдир). Охиратда эса (ўша тўрт кунлик дунёга алданиб қолганлар учун) каттик азоб ва (иймон-этиқод билан ўтганлар учун) Оллох томонидан мағфират ва ризолик бордир. Хаёти дунё эса фақат аллагувчи матодир".

("Хадид" сураси, 20-оят. А.Мансур таржимаси).

МАСНАВИЙ

*Кўзани чашми харисон пур нашуд,
То садаф конеъ нашуд, пурдур нашуд.*

ТАРЖИМА

*Хеч харис кўз кўзаси тўлган эмас,
То садаф конеъ эмас, пур дур эмас.*

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Харис, очофат, каноатсиз кимсаларнинг назари ҳеч қачон тўймайди. Инчунун, садаф ҳам қаноат ҳосил қилмагунча бағри дурга тўлмайди.

ШАРХ

Хорисларнинг назари харчанд тор ва махдуд бўлмасин, бу ишқал кўзнинг тубсиз ибрики, яъни кўзаси тўлмайди. Бу тоифа зотлар хар қанча сиймо зар, "ахлат" ини жамъ қилсалар-да хотирлари паришон бўлаверади. Харчанд "семирган" сайин бетокат ва беҳоловат бўлаверади. Ичига кириб олган хирс жини уларнинг рўҳини муъеъ ва тобеъ қилади. Атрофингиздаги боёнлар, сарватмандларга боқинг. Бу холга зумда иқор бўласиз. Бойлик бағали ошиб-тоқиб кетган зотлар дарвозасининг ичирлашидан тортиб итининг фингшишигача алланечук файритабиий бўлади. Яъни, бу оддий

ашё ва махлук ҳам ўзгаради. Уларнинг бола-чака, хотин-халажларигача одамликдан чиқишади, демак одамликни унутадилар.

Мавлоно хазратлари байтнинг иккинчи сатрида садафни мисол келтириваптилар. Садаф ичи ёмғир томчиларига тўлмагунча қоникмас экан. Демак, садаф ёмғир қатраларига тўлгандан сўнггина унинг ичи марваридга тўларкан. Садафлар "марварид доналари ёмғир томчиларидан ҳосил бўлади", демишлар. Чунончи, Хўжа Носийр ўзининг "Элхоний" китобида ёзади: "Найсон ёмғири ёга бошлагач, садаф озғини очиб, ёмғир қатраларини юта бошлайди. Қачонки томчилар садаф ботнига қирадилар, вужудига қудрати азалий жо этган хосияти билан садаф томчиларни марваридга айлантиради".

Инсонни инсон қилгувчи, унинг Оллохга ёвуқ этгучи ва охиратда юксалтиргувчи ягона фазилат қаноатдир. Дарёни ҳавас қилганинг билан бир қоса сув билан чанқовнинг қонса, эгингиздаги бир шاپалоқ мато титилиб кетгунча, умри азизинг адо бўлса, нима қилдинг, дунёни бузиб, умрингни тўзиб, кекирлагингни чўзиб, эй бандайи хок!..

МАСНАВИЙ

*Хар киро жома зи ишке чок шуд,
У зи хирсу жумла айбе пок шуд.*

ТАРЖИМА

*Кимса эгни ишқин гар чоқдир,
Покдир у, хирсу айбдин покдир.*

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Хар кимнинг либоси ишқ тўфайли пора-пора бўлган эса, демак у жамийки хирсу ҳаводан, айбу нуксондан покдир.

ШАРХ

Кимсанинг худбинлик ва нафсоний либоси Ҳаққа бўлган ишқ шиддатидан чок-чок бўлган эса, у хар нечук хирсу ҳавасдан, журму хатодан покдир. Ишқ, у хок ҳақиқий, хоҳ мажозий бўлсин, ахлоқни табиқ қилгувчи қудратга эга. Ҳали севмасдан бурун киши мумсиқ, молдўст, баддил ва қўроқ бўлиши мумкин. Қачонки, ишқ унинг вужудини

истило қилди, унинг ботинида муҳрланган туйғулар қопкаси ланг очилди ва у машук ҳузурига жонини қафтида тутганча йўл олди. У хар нечук хатарга қўроқ оча бошлади.

Бу – Ишқи мажозий. Яъни, бу илохий Ишқнинг қудрати. Ҳақиқий Ишқ – хос зотлар Ишқи. Банда мажозий ишқ мусибатларини торта-торта покланади. Кеча кўзига балодек кўринган ҳодисаларни севиб қолади. Машуканинг ўзи эмас, унинг эшигидати ит ҳам қандайдир хислатли туюла боради. Машуканинг қўшниси унга туғишгандан зиёд. Машуканинг онаси – МомоҲавво гўё.

Бу – Ҳақиқий Ишқ суврати.

Аммо бу йўл ҳам ҳалокатли, хавф-хатарли. Бу йўлларда ҳам қоннинг, қилчининг излари бор...

Бирок ҳақиқий Ишқ-чи? Мажози – суврати шундай бўлса асли нечук? Захарни эшитгани билан билиб бўлмагани каби, ҳақиқий Ишқни қандай қилиб хис қилса бўлади?

Бу Ишқ, бу илохий, буюқ ва мисоли йўқ ишқ Оллохнинг асл бандаларида бўлади. Бу банда энг аввало ўзининг бандалагини теран хис қилган ва қошида Оллох, фақат Оллох ва ёлғиз Оллохгина қойим ва муқим эканини ҳамиша, хар сония идрок этиб турган зотдир. Бу банданинг қалби – онаин жахоннамо. Унда бу олам ўзининг бор тўзаллиги, одам эса бутун қомиллиги ва жамийки нуксонлари билан акс этиб туради. Бу бандан ердан ҳеч қачон қомил инсонни топа билмайди. Унинг заминда ҳақиқий Дўсти, ҳақиқий Ёри йўқ. Қўксига дўст деб босгани, унга ханжар ботиришга тайёр. Ёр легони арзимас дон-дун учун уни эшикдан чиқариб юборишга шай. Ён-веридиғиларга фарқи йўқ. У ўладими-қоладими?.. Банда биргина Худодан бошқа ҳақиқий Дўстни ҳам, Ёрни ҳам тополмайди.

Сиз бу фикрларни англадингизми? Умрингизнинг тенг ярми уйқу, ярми ошу-маош талошида, қолган бир чимдимни нарда суриш ва ҳузурқоналарда айшу ишрат билан ўтган бўлса Оллохни танимабсиз. Бу сўзларни эса англай олмадингиз.

Аммо, ноумид – шайтон.

**Шоирхлар – Обиддин ПОШШО,
Карим ЗАМОНИЙ,
Мутаржим – Асқар МАҲКАМ.**

(Давоми бор).

УНИ ЧЎЛ БУЛБУЛИ ДЕГАНЛАР...

(Халқ артисти Ойимхон Шомуротованинг 80
йиллик юбилеи муносабати билан)

Рус театрининг ўлмас сиймоларидан бири Фаина Раневскаядан сиз театр санъатининг сирасорларини қандай изоҳлайсиз, деб сўраганларида, у "театр – бу гулзор ичра дўзах" – деб жавоб берган экан. Машҳур сахна юлдузи ишлаган ушбу иборода бу соҳанинг жафокаш фидойиларидан бўлмиш актёрларнинг машаққатли меҳнатларини, сахна ортида чеккан изтироблари-ю, изланишларини, рол ўстадан ишлаганда мижда қоқмай ўтказган тунарлини назарда тутган бўлса ажаб эмас.

Ҳақиқатан ҳам бу гулзор ичра дўзахда чинакам фидойилар, актёрлик касбига, санъаткорлик касбига чин дилдан берилган, ҳар қандай қийинчиликлар олдида бош эгмайдиغان, ҳаёт сўқмоқларини енгиб, унинг зарбаларига бардosh бера оладиган инсонларгина ишлаши, ўз халқининг хурматига сазовор бўлиши, миллий театр санъати тарихи саҳифаларидан ўрин олиши мумкин.

Қорақалпоқ миллий театр ва қўшиқчилик санъатида ўчмас из қолдирган, эл ардоқлаган забардаст санъаткор Ойимхон Шомуротова ҳам санъат гулзорининг дўзахларида чиникиб, унинг азоб-укубатларини, ота-она, ака-ука қавм-қариндош қаршиликлари, маҳалла-қўй, кўни-қўшни, таниш-билмишларининг миш-мишлари-ю, дугоналарининг эътироз ва дашномларини сабр-тоқат ила енгиб, санъат гулзорида ўзининг бетакор овозига, мавқеига, хурматига эга бўлган ажойиб санъат усталаридан бири эди.

30-йилларнинг бошлари қорақалпоқ давлат театрининг эндигина шаклланиб, ижодий жамоа сифатида қаддини ростлаётган пайти. Театрда профессионал санъаткорлар бармоқ билан санагудек. Қорақалпоқ адабий тилини биладиган ёш актрисалар ундан ҳам

кам. Шу боис айрим спектаклларда аёл ролларини театрининг бадий раҳбари ва директори, драматург ва режиссёр Абдурахмон Утеповнинг ўзи ижро қилар эди. Труппани истеъдодли хаваскор ёшлар ҳисобига тўлдиришни ният қилган Абдурахмон Утепов республиканинг турли бурчақларига мутахассисларни сафарбар қилади. Натижада, қорақалпоқ миллий санъатининг биринчи қалдирғочларидан бўлмиш Тўхта Раҳмонова, Зоит Зарипов, Мадрайим Матчонов, Йўлдош Шарипов, Қолжон Бегимовлар театрга ишга қабул қилинади. Булар орасида Кўнгиротдан Тўрткўлга ўқишга келган, эндигина ўзининг ўн олтинчи баҳорини қаршилаётган, ноёб истеъдод соҳибаси Ойимхон Шомуротова ҳам бор эди.

Асли нияти давлат театрига ишга кириб, ўзининг истеъдоди, имконияти ва кучини синаб қўриш, орзу-умидлари, армонларини рўбга чиқариш бўлса-да, бу ниятларини онаси ва акасида пинҳон тутиб, ўқишга кириш баҳонасида кўнгиротлик бир гуруҳ ёшлар билан республика пойтахти Тўрткўл шаҳрига келган Ойимхонни қабул комиссияси аъзолари "бу қиз ёш экан, ўқиш бунга тўри келмайди" – деб ҳужжатларини қабул қилмади. Ойимхон наҳот истаб мактаб мудараси Қодированинг олдига киради. Мудира Ойимхонни ўқишга қабул қилишга қарор қилади. Ойимхон машғулотларининг биринчи кунидан бошлаб мактаб қошидаги хаваскорлар тўғарагада қатнаша бошлайди ва тез орада унинг етакчи хонандаларидан бирига айланади. Муаллимлар ва дугоналари энди уни "бахши қиз" деб атай бошлайди. Ойимхон Қазимбетова ижро қилган қорақалпоқ халқ қўшиқларидан "Арухон", "Бузатау" тижрибали санъаткор А.Утеповда илқ таасирот қолдиради. Театр раҳбари ёш

хаваскор қизалоқни давлат театрига ишга таклиф қилади. Шундай қилиб кўнгиротлик бахши қиз 1933 йилнинг баҳорига қорақалпоқ миллий драматургияси ва театрининг асосчиларидан бири Абдурахмон Утеповнинг тавсияси билан профессионал театр ва қўшиқчилик санъати бўсағасига илк қадам ташлайди.

Абдурахмон Утепов, Асан Бегимов, Сайпилгабит Мажи-довлар, режиссёрлардан Умаров, Зухур Қобулов, Жавод Обидов, Туреш Олланазаровлар ёш санъаткорга яқиндан ёрдам беришди. Бардошли, сабр-тоқатли, сергайрат, янгилikka ўч, билимга ташна Ойимхон тез орада миллий театрининг етакчи артистларидан бирига айланди. Турмуш ўртоғи, истеъдодли ёзувчи ва драматург, давлат арбоби Амет Шомуротовнинг кўмаги, устозларининг яқиндан кўрсатган ёрдами тўғайли театр репертуаридаги спектаклларда дастлаб эпизодик ролларни, кейинчалик эса бош қаҳрамонлар ролларини ижро эта бошлади.

Узефир Ҳожибековнинг "Аршин мололон" мусиқий комедиясидаги Зебо, К.Яшин ва М.Мухамедовларнинг "Гулсара" мусиқий драматиздаги Ойсара, С.Мажиловнинг "Богдагул" асаридagi Богдагул, Мирзаголий Дарибевнинг "Кўклен ботир" тарихий драматиздаги Ойсара роллари ёш актрисага катта шон-шухрат келтирди.

Уруш йиллари қорақалпоқ адабиёти ва санъатининг ривожига улкан ҳисса қўшган, биринчи фан доктори, театр директори Нахим Давқораев ва Ойимхон Шомуротовлар ташаббуси билан фронтга ёрдам тариқасида маблаг йиғиш режаси тузилди. Театр труппаси икки бригадага бўлиниб, республика районларига гастролга чиқшга ҳозирлик қурди. Бригадаларга раҳбар қилиб республика халқ артистлари Ойимхон Шомуротова ва Жапоқ бахши Шомуротовлар тайинланди (1942 йили Қорақалпоғистон автоном республикасида илк бор бу икки санъаткорга "Қорақалпоғистон халқ артисти" юксак унвони берилди). 1956 йили қорақалпоғистонлик санъаткорларнинг қўй йиллар давомидаги орзулари ушалди. Уруш тўғайли кечиктирилган қорақалпоқ адабиёти ва санъати ўн кунигини Тошкентда ўтказиш бўйича тайёргарлик ишлари қилиб кетди. 1957 йилнинг февраль ойида пойтахтимиз Тошкентда катта муваффақиятлар билан ўтган санъат байрамига Ойимхон Шомуротова ҳам тўғайлар билан келди. Республика театри жамоасининг ўн кунилик репертуаридан ўрин олган барча спектаклларда жумладан, "Раушан" спектаклида Раушан (Ж. Оймирзаев

ва Т.Олланазаровлар асари), "Фариб ошиқ" мусиқий драмасида Шохсанам (А. Бегимов ва Т. Олланазаров асари, О. Ҳалимов мусиқаси), "Камбағаллик айб эмас" (А.Н. Островский асари) комедиясида Пелагея Егоровна ролларини ўйнаб томошабинлар ва мутахассислар ҳурматиға сазовор бўлди. Декада кунларида қорақалпоғистонлик санъат усталарининг концерт дастурларини зўр мароқ билан тинглаган Ҳалима Носирова шундай дейди: "Мен қорақалпоқ мусиқаси ва кўшиқлари билан кўпдан бери ошноман. Мени санъатдаги ҳамкасб дўстим, республика халқ артисти Ойимхон Шомуротованинг ижодий маҳорати, ижрочилик услуби билан жуда қизиқман. Унинг чиндан ҳам овози ёқимли, ширадор, ижро услуби нозик, халқ кўшиқларининг маъно ва мазмунини чуқур тушуниб етган қолда ижро этадиган, ана шу тарзда тингловчиға еткази оладиган ажойиб санъаткор. Шунинг учун ҳам халқ уни севади, ардоқлайди".

50-йилларнинг охири ва 60-йилларнинг бошларида Ойимхон Шомуротованинг театр санъатидаги ижодида қурилиш йиллари бўлди. Шу пайтага қадар сахнада Гулбарчин, Богдагул, Тозагул, Зебо, Ойпар каби ёш қахрамонлар ролларини ижро этиб, халқ назарига тушган санъаткор, эндиликда амплуани ўзгартиришга, маиший ва характерли йўналишдаги ролларни ижро эта бошлади.

Ўзбекистон халқ артисти Йўлдош Мамутов ижодий қийинчиликларни енгишда сидқидилдан ёрдам берди. Икки ажойиб санъаткор изчил изланиши туфайли ҳамкасблари ва ниҳоят томошабинлар Ойимхон Шому-

ротовани драматик актриса сифатида қайта кашф этдилар. Ижодкор репертуарини мутлақо янги пландаги, ўзининг ёшиға мос ажойиб, бадиий пухта образлар билан бойитди. 60-йилларда қорақалпоқ давлат театрининг репертуаридан мустаҳкам ўрин олган Сафар Хўжаниёзовнинг "Талуас" комедиясидаги Ойбика, Амет Шомуротов ва Ибройим Юсуповларнинг қахрамонлик "Қирқ киз" достони асосида яратилган "Қирқ киз" мусиқий драмасидаги Гулоиймдай ботир ва доно қизни тарбиялаган, қалби дарё, душманларға нисбатан меҳри қаттиқ Оқсулув, Жўлмирза Оймирзаевнинг "Ойгул - обод" асаридаги Палимбет бойнинг кенжа хотини Дамегул ва бошқалар актриса иходининг иккинчи палласидаги ижодий изланишларининг самараси сифатида мутахассислар томонидан юксак баҳоланди.

70-йилларнинг бошларида давримизнинг машҳур режиссёрларидан бири, халқ артисти Озарбойжон Мамбетов билан бўлган учрашув Ойимхон Шомуротованинг театр санъати соҳасидаги кўп йиллик ижодининг гултожи ҳисобланмиш Тўлғаной образининг дунёға келишига сабаб бўлди.

Албатта, забардаст режиссёр О.Мамбетов билан ишлаш қорақалпоқ актёрлариға, жумладан Ойимхон Шомуротоваға ҳам осон бўлмади. Кўпроқ маиший комедик йўналишдаги асарларда роллар ижро қилиб, ижрочилик услубларининг чекланишиға, ифода воситалари-

нинг дафъатан такрорланишиға, нисбатан кўникиш ҳосил қилиб қолган театрнинг катта ёшдаги актёрлари театрда образлилик, шартлилик, фалсафий-поэтик ечимда ижод қилишға ўрганган, актёрлардан мусиқийлик, пластика, бой импровизация, чуқур билим, ўткир дид ва замонавий сахна маданиятини талаб қиладиган, режиссёр топшириқларини кўнгилдагидай қилиб бажариш анча мушкул бўлди. Режиссёрнинг маҳорати, иш услубининг сермахсуллиги, ҳақиқий профессионаллик даражаси шунда кўриндики, О.Мамбетов қорақалпоқ актёрларининг қаршиликларини сингдириб, уларни янгича услубда ролға ёндашишға ўргата олди, бир спектаклнинг репетициялари ва яратилиши давомида маиший театрға қараганда фалсафий-поэтик театрнинг афзаллигиға ишонтира олди.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, Ойимхон Шомуротова ўзининг қарийб 60 йиллик ижоди давомида биринчилардан бўлди. Санъатдаги энг юксак ва энг шарафли унвон ҳам Қорақалпоғистон Республикасида биринчи бўлиб Ойимхонға насиб қилди. "Ўзбекистон халқ артисти" деган юксак унвонға ҳам республикада биринчи бўлиб опа мушарраф бўлган. Биринчи "СССР халқ артисти" ва, ниҳоят, санъаткорлар орасида биринчи бўлиб ўз эсдаликларини ёзиб қолдириш ниётида қўлиға қалам олган ва бунинг урдасидан чика олган ҳам Ойимхон Шомуротовадир.

МАЪНАВИЯТ - МИЛЛАТ КЎЗГУСИ

Мустақил юртимиз бугунги кунда бутун жаҳон давлатларининг эътиборини ўзига қаратмоқда. Қадимий шонли тарихимиздан, осори-атиқаларимиздан, бугунги кунда эришаётган муваффақиятларимиздан боҳабар дунё мустақилликка эришган юртимизни тан олмақда. Ўзбекистон Республикаси мустақил бўлганидан кейин маънавият, маърифат, маданиятга катта эътибор берилиб бу борада ислохотлар амалга оширилмоқда. Бунинг ёрқин намунаси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг яқинда қабул қилган "Маънавий-маърифий ислохотларни янада чуқурлаштириш ва унинг самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги қароридир.

(Давоми. Боши 48-бетда).

Масалан, Домла Ҳалим Ибодов ўз ҳолатига қараб туриб ижро этадиган қўшиғини ре пардасидан бошларди.

— Ойнаи жаҳон орқали бериладиган "Оталар сўзи - ақлнинг кўзи" кўрсатуви орқали ҳамюртларимизга кўп ибратли маслаҳатлар бераётирсиз. Одамлар ўртасида меҳр-оқибатни янада кучайтириш учун биринчи навбатда энг зарур нарса нима деб ўйлайсиз?

— Мустақиллик шарофати билан қадимий ва айни пайтда гоёят ибратли ақидаларимиз, урф-одатларимиз тикланмоқда, қадриятларимиз қайтмоқда. Саховат-пешалик, сабр-қаноатли бўлиш инсон учун энг керакли фазилатлардан бири. Ишончингиз комил бўлсинки, ёмон куннинг кетидан албатта яхши кун, хурсандчиликнинг кетидан ғам-ташвиш келиши муқаррар. Инсоннинг умри чексиз эмас, бир кун келиб поёнига

Ўзбекистонимизни янада юксалтирадиган, халқлар ўртасидаги маданиятни ривожлантирадиган воситалардан бири маданий-маърифий ишлар соҳасида ўтказилаётган турли-туман тадбирлар, кўриқлар, анжуманлардир. Бу борада Халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар республика маркази тадбирлар ўтказиш, янгилеклар яратиш бобида изланишлар олиб бормоқда. Яқинда Янгийўл шаҳридаги "Навой гулшани" номи маданият ва истироҳат боғида Тошкент вилояти ҳокимлиги маданият ишлари бошқармаси Янгийўл шаҳар ҳокимлиги билан ҳамкорликда ислохотлардан келиб чиқиб "Маданий-маърифий муассасаларнинг иш фаолиятини такомиллаштириш ва ўтказиладиган тадбирлар самарасини ошириш ҳозирги давр талабидир" мавзусида республика семинар-кенгаши ўтказди. Семинар-кенгашда Халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар республика маркази раҳбари Д.Хусанов, санъатшунослик фанлари доктори, профессор Т.Ғофурбеков, "Гулистон" журнали бош муҳаррири, профессор Т.Маҳмудов, санъатшунослик доктори Р.Абдуллаев, А.Навой номидаги республика марказий кутубхонасининг раҳбар ўринбосари Х.Умарбекова, Тошкент вилояти мада-

ният ишлари бошқармаси бошлиғи Э.Солиҳов, Янгийўл шаҳар хотин-қизлар кўмитаси раисаси, ҳоким ўринбосари Х.Ҳайдарова ва бошқа масъул кишилар қатнашдилар. Улар юртбошимиз Ислам Каримовнинг "Бирон-бир жамият маънавий имкониятларини одамлар онгида маънавий ва ахлоқий қадриятларни ривожлантирмай ҳамда мустаҳкамламай туриб, ўз истиқболини тасаввур эта олмайди," — деган сўзларидан келиб чиқиб, маданий-маърифий муассасаларнинг иш фаолиятини янада жонлантириш, такомиллаштириш учун нималар қилиш кераклиги ҳақида ўзларининг қимматли фикрларини билдириб ўз тақлифларини киритдилар. Семинар-кенгашда Жиззах, Сирдарё ва Тошкент вилоятларидан келган жами 300 га яқин янги маданият уйлари раҳбарлари, кутубхоначилар, маданият ходимлари иштирок этишди.

Республика семинар-кенгашидан сўнг "Нуронийлар чойхонаси"да "Оила бахти - юрт бойлиги" мавзусида намунали оилаларни эъзозлаш кечаси ўтказилди. Кечада Янгийўл шаҳрининг "Мезон" маҳалласидан Ҳожи ота Маҳмуд Исмоилов, "Саида" маҳалласидан Одилжон ота-Солия аялар, "Файзобод" маҳалласидан Тошпўлат ота-Пўлатой аялар оиласи намунали оилалар сифатида эъзозланди.

"Оила бахти - юрт бойлиги" мавзусидаги адабий-муסיқий кечага Жиззах, Сирдарё ва Тошкент вилоятларидан келган маданият ходимлари, олимлар, ёзувчилар, шоирлар, санъаткорлар ва ёшлар қатнашишди. Ҳамза номи ўзбек Давлат академик драма театрининг актрёси, Ўзбекистон халқ артисти Эркин Комиллов ўзининг ота-оналарни улугъовчи сўзлари билан даврани қизикарли олиб борди. Хонандаларнинг қўшиқлари эса кечага янада файз киритиб мунаввар қилди.

Гулноза ҚОДИРОВА,
Халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар республика маркази ходимаси.

Сўхбатдош:

Маълүра НАБИЕВА.

Давримиз тарихда рўй берган буюқ бурилиш йилларини эслатди. Хар баҳода янгилиниш, интилиш, кураш, инсоннинг ички олами ярқ этиб кўзга ташланадиган замон келди. Тарбия топган, вужудда қони жўшиб турган, фаросатли, имон-этиқодли одамларнинг омади келаяпти - бойлик ҳам, фаровон ҳаёт ҳам тарбиялапти, ammo иккинчи томондан укувсиз, нуноқ, ўз ақл-идрокини ишга солимай хомуш тортиб юрганларнинг ахволи оғирлашааяпти. Улар жамиятни, янги ҳаётни нохушиқларнинг асл сабабларини ўз хатти-ҳаракатларидан изламайдилар.

Умуман, инсон шахсияти ва унинг намоён бўлиши энг асосий муаммолардан бири бўлиб қолди. Хар кимнинг онг-тушунчаси, этиқоди, ҳаётга муносабати қараб унга баҳо бериш замони келди. Маънавий ички олам биринчи ўринга чиқди.

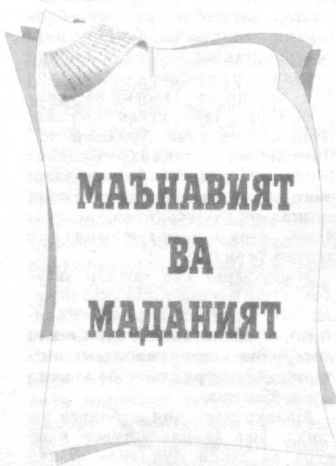
Шўролар замонида мафкура ва сиебатда, тарбия ва илмий тадқиқотларда "маънавият" тушунчаси кам ишлатиларди, "маданият" тушунчаси эса ҳаддан зиёд кўп қўлланиларди. Мустақиллик йилларида "маънавият" тушунчаси "маданият" тушунчасига нисбатан энг кўп даражада ишлатила бошланди. Хусусан, Президентимиз Ислом Каримовнинг маънавий ҳақида жуда кўп ибратли, доно фикрлари мавжуд. Ҳаётнинг тақозоси билан, иқтисодий ислохотларни муваффақиятли таҳлил қилиш туфайли, маънавият биринчи даражали аҳамиятга молик ижтимоий ҳодиса сифатида кўзга ташлана бошлади.

Маънавият ва маданиятни шакллантириш борасида янгича талаблар, янгича мезонлар ўртага қўйилмоқда. Бир томондан маънавият ва маданиятни ривожлантириш орқали биз фуқаролар жамиятини барпо этиб, унда соғлом авлодини тарбиялаб вояга етказишимиз ҳамма соҳада ибрат ва намуна бўла олинс. Иккинчидан, маънавият ва маданиятни ривожлантириш Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамияти ичида муносиб ўрин эгаллаши билан боғлиқ. Яъни, ривожланган мамлакатлардаги ижтимоий ва шахсий ҳаётда қарор топган юксак маънавиятлилик белгилари, тадбиркорлик маданияти, бозор маданияти, савдолашиш маданияти биз учун сув билан ҳаводек зарур бўлиб турибди.

Инсоннинг бутун вужудига сингиб кетган, унинг ақл-идроки, туйғуларининг асосини ташкил қилган, унинг этиқодига, яшаш тарзига айланаб қолган гоғлар маънавиятнинг асосини ташкил этади. Бу гоғларнинг марказида инсонийлик белгилари туради. Яшашдан мақсадни тўғри белгиллаш, ҳаётнинг мохиятини тўғри тушуниш, инсон

бўлиб яшаш, инсоф, диёнат, олижаноблик туйғуларини қалбга жо қилиш маънавий шаклланиш босқичларидир. Маънавий юксак одам хар қандай турмуш зиддиятларидан, иғво, фиску-фасоддан, ҳасаддан устун тура олади, ўз умрини фақат ахшиликка бағишлашга ҳаракат қилади.

Маданият ҳам маънавият каби инсон қамолоти учун ҳам, жамият тарақиёти учун ҳам баб-баробар қимматга эга бўлган қадриятлар мажмуасидир. Маънавият ҳам, маданият ҳам инсонни бир томондан табиат билан, иккинчи томондан, жамият билан узвий боғлаб турувчи, инсонга чинакам инсонийлик бағишловчи энг муҳим таъсирчан омилардир.

Маънавият билан маданиятнинг муштараклиги ва улар ўртасидаги фарқлар ҳақида мушоҳада қилади ҳам бўлсак, шундай ўхшатишни маълумот учун қабул қилиш мумкин. Бир мустаҳкам, кўркам бинони оладиган бўлсак, маънавият шу бинонинг пойдеворидир, маданият эса бинонинг қолган қисмидир. Пойдевор қанчалик мустаҳкам бўлса, бино шунча узок ўшайди.

Маънавият маданиятнинг гоғвий асоси, ҳаракатлантирувчи кучидир. Маданиятни маънавий юксак одамлар яратдилар, ривожлантирадилар, авлоддан авлодга етказадилар.

Инсоният энг бошиданок, кейинчилик ҳам, ҳозир ҳам асосан иккита саволга жавоб излаган. Биринчи савол: яшаш учун нима қилиш керак? Иккинчи савол: қандай яшаш керак? Биринчи саволга иқтисод жавоб бериб, яшаш учун моддий неъматлар ишлаб чиқариш керак, дейди. Иккинчи саволга маданият маданий яшаш керак деб жавоб қайтарди.

Демак, маданият яшашнинг, ҳаётнинг муҳим бир томони. Мада-

ният универсал аҳамиятга эга. Шунинг учун у иқтисоддан кўра кенгроқ доирада амал қилади. Масалан, ишлаб чиқариш жараёнини олайлик. Ишчи дастгоҳ ёнида туриб мато тўқияпти, дейлик. Завод ускуналари, хом ашё, технология - булар иқтисодий омилар. Ишчи шу омиларни қайси йўллар билан, қайси усуллар билан ишга соляпти. Демак ишчининг бутун ҳаракатида, унинг ишга муносабатида, ихчам ва бежирим фаолиятида, ўй-хаёлида, интилишларида маълум руҳий томонлар муҳассам.

Маданият шунинг учун ҳам кўп қирралли ва ранг-барангдир. Ҳақончилик маданияти, ишлаб чиқариш маданияти, савдо маданияти, нутқ маданияти, муомала маданияти ва ҳоказо, ҳаётнинг барча томонида маданий омилар мавжуд. Маданиятни мана шу тариқа кенг қамровли тушунча сифатида характерлаб, шунга яраша унга таъриф бериш керак.

Ижтимоий ва шахсий ҳаётнинг барча соҳасида инсон руҳига ижобий таъсир қиладиган, унинг кайфиятини кўтарадиган, қалбини тўлқинлантирадиган, юрагида орзуармонларни уйғотадиган, курашга, олға интилишга ундайдиган барча жонли ва реал ҳодисалар мажмуаси маданият деб аталади.

Кўпинча "маданият" тушунчаси "маънавият" ичига киритиб юборилмоқда, ҳамма нарсани маънавият деб аташ одат тусига кириб бормоқда. Масалан, "Тафаккур" журналининг 1996 йил 3-сонидан Назар Тўраев ва Мансур Султоновларнинг "Истиқлол - маънавият сарчашмаси" номли мақоласида "Маънавиятга фақат маданий, тарбиявий, ахлоқий, диний мажмуа деб қараш камлик қилади. Чунки маънавиятда улкан иқтисодий, молиявий, техникавий, ҳуқуқий мазмундаги таъриба ва билимлар ҳам ақс этади", дейилган.

Бунақа мушоҳадалар жуда кўп, уларни ўқиб маънавият нима-ю, маданият нима, тағига етолмай бошинг қотади.

Маънавият маданиятга нисбатан кенгроқ тушунча эканлиги маълум. Тўғри, маънавиятнинг ўз маъносини, мохиятини намоён бўлиши бор, маънавиятнинг аҳамияти эндиликда беқиёс эканлиги ҳаммамизга маълум, ammo бу дегани "маданият" тушунчасини кўп ишлатмас ҳам, унга унчалик катта эътибор бермас ҳам бўлади, деган гап эмас-ку. Хар бир ҳодисанинг ўз аниқ таърифи, мохияти, мақсади, вазифалари бўлиши керак.

Абдувосит Йўлдошев.

анча-мунча молларни олиб келиб, бозорларимизни янада қиздирадilar.

Улар сотувчиликни ҳам жуда боқлаятдилар - эски молни янги деб, ачиган қатиқни ачимаган деб. Ўзим ҳам бир дўкондан икки мартаба қатиқ сотиб олдим, икки мартаба ҳам ачиган бўлиб чиқди. Учинчи мартаба ҳам сотувчи кўзларини сузиб, мулоимгина: "Ачимаган, янги." деб менга ачиган қатиқни узатмоқчи бўлди. Ўша дўконга бошқа қадам босмадим.

Шунисиям борки, аёл киши сотувчилик қилаётган дўкондан бирор нарса харид қилмай кетолмайси. Чунки у кўзларини катта очиб, кўзингизга лўқ этиб, тик қараб туради, худди: "Сен ҳам эркакман!" - демоқчи бўлгандек. Уялганингиздан бирор арзонгина нарса сотиб олмоқчи бўлиб турганингизда, аёл сотувчи эпчиллик билан кўлингизга ўтмай қолган эски ва қиммат молни тутқазиб қўйганини сезмай қоласиз. У эса сизни ва молини мақтай кетади, бошқа харидорларни ёмонлайди. Мажбур бўлганингиздан, ўша керак-сиз, қиммат нарсани сотиб олиб, пулингизнинг қайтимини ҳам олмайси.

Аёллар эрларининг пулларини ҳисоблашга уста бўладилар - уларда ҳисобчилик касбига лаёқатлари бор-да. Улар эрларининг пули қанчаси қаёққа кетганини санайвериб, баракасини учириб юборадилар. Жиддийроқ, инжиқроқ аёл бўлса, баракага қўшилиб рангингиз ҳам ўчиб кетади.

Хотинлар учун солиқ назоратчиси касби ҳам ярашади. Улар эрлари билан бўлган муносабатларида анчагина тажриба орттириб оладилар. Аёл киши эрнинг қаердан ва қанча пул олганини яхши билади, қаерга яширганини, кимга сарф қилмоқчи бўлиб турганини аниқлай олади. Буни эса ҳатто кўпни кўрган ва манаман деган солиқ назоратчиси ҳам аниқлай олмайди. Лекин хотин кишиларнинг қароқчилигимиз - ортқиқча пулни эридан тортиб олаётганини кўрсангиз, сўзларимга ишонасиз.

Аёл киши ҳар қандай касбни удадлайди. Терговчилик касби эса унга жуда мос келади. Кўзингизга тик қараб, кеча кечаси қаерда ва ким билан бўлганингизни, нима билан шуғулланганингизни дарҳол аниқлаб олишга

ҳаракат қилиши ва ашёвий далилларни ҳам ахтаришидан билаверасиз. Рост гапни айтиб, сўзларингизнинг чин экани ҳақида онг ичмагунингизча у сизни тинч қўймайди. Бошқа аёллар ўз ишларини яхши биладилар, қай маҳалда қанақа буйруқ бериш, кишиларни ишлатиш, улардан унумли фойдаланиш сирларини яхши биладилар ва ҳар қанақасига ишлатиб ташлайдилар. Шунинг учун бўлса керак, бир идора хизматчилари ўз бошлигини бир қақиримча узоқликдан кўришлари биланок, бир зумда ғойиб бўлиб қолганларини ўз кўзим билан кўрганман.

Аёллар тугма - агент жосуслар. Уларнинг базилари шундайки, бир сирни билиб олса бас, уни тўртинчиси, бешинчи, олтинчи, еттинчи, саккизинчи... Аёл билан сирдошлик бутун олам билан сирдошлиқдир.

Хотин кишининг кетворган-келворган ва кўп юрадиганларидан эса сайёҳ чиқиси мумкин. Сайёҳлик қилишмоқда ҳам. Лекин уларнинг босиб ўтаётган йўллари тоғ-тошлардан, қум-саҳролардан эмас, балки боғу роғлардан, хорижий пойтахт шаҳарларининг шоҳ кўчаларини бели букилиб, юк кўтариб ўтмоқда.

Аёлларнинг аксарияти рақсга, ўйнашга ўч бўладилар. Эркаклар бундай ўйнашга чидаолмайдилар. Шундай аёллар орасида ўйнашни ўзларига касб қилиб олганлари ҳам бор. Улардан базилари кўйлақларини калта қилиб оладилар. Бундай раққосалар учун барча эшик ва кўчалар очилиб кетади. Чунки унинг ўзиям очилиб-сочилиб кетади-да. Лекин бунинг хавфли жойи бор - очик нарсга микроб тарқатувчи хира пашшалар қўнади. Бундай олганда қарисига пашшам кўнмайди-ку, у кўйлагиниям калта қилмайди.

Хуллас, аёлларнинг касбларини санаб, саногога этиб бўлмайди. Сирасини айтганда, агар йигит кишига қирқта ҳунар ҳам оз дейдиган бўлсак, унда аёл кишига ундан ҳам кўпи оз дейишимизга тўғри келади.

Сўнгги пайтларда улар ҳатто кўп соҳаларда эркакларнинг ўринларини босиб, уларни бир четга суриб ҳам қўйишаётир. Хайриятки ҳаёли, ибоди, ифқатли қўзлар, назокатли келинлар бундай қилмайдилар...

Мухсин ФАНИЕВ.

Тўғлистон

6
1998

Учредитель:

Министерство по делам
культуры
Республики Узбекистан

На узбекском языке

Навбатчи муҳаррир
Маҳкам МАҲМУДОВ

Мусаҳҳих
М.АБДУЛЛАЁРОВА

Компьютерчи ва
саҳифаловчи
Нодира СОАТОВА

Муҳаррират турар жойи:
700029, Тошкент - ГСП,
Буюк Турон кўчаси, 41-уй.

Телефонлар:

Бош муҳаррир - 136-78-90
Бош муҳаррир ўринбосари - 133-07-94
Масъул котиб - 133-07-94
Расом ва мусаҳҳих - 136-56-02

Босишга рухсат этилди
28. 10. 98 йил.

Қоғоз ҳажми 60x84/116
Офсет босма.

Шартли босма тобоғи 7,64.
Нашриёт ҳисоб тобоғи 9,88.
Шартли буюқли нусха 18,5
Буюртма №3010.
4191 нусхада чоп этилди.

Сотувда эркин нарх.

"Шарқ" нашриёт-матбаа
концернининг босмаҳонаси.
700029, Тошкент шаҳри,
Буюк Турон кўчаси, 41.

© "ГУЛИСТОН" 6, 1998.

Тошкент шаҳридаги
“Туркистон” маҳалласи бўйича
ўтказилган “Энг ибратли хонадон”
кўрик-танловида биринчи ўринга
муносиб топилган Маърифат ая
Зокирова неваралари билан.

Суратни
М. НУРИНБОЕВ олган.

Тошкент вилояти, Янгийўл
шаҳридаги “Навоий гулшани”
номли маданият ва
истирохат боғида бўлган
республика-семинар
кенгашидан лавҳалар.

Қ. ҲАСАНОВ фотолари.

Баҳоси: чакана савдода
эркин нарҳда.

ИНДЕКС 820

Ўزбекистон

Шарқ
халқларининг мумтоз
санъаткори
Жўрабек МУРОДОВ.